

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

MEDİNE’NİN İSLÂMLAŞMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fethullah ZENGİN

Danışman

Doç. Dr. Mustafa Asım Yediyıldız

BURSA-2008

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

..... Anabilim Dalı,
..... Bilim Dalı'nda numaralı
.....'nin hazırladığı “.....”
..... konulu
..... (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik Tezi/Çalışması) ile ilgili tez
savunma sınavı,/...../ 20.... günü - saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan
cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının (başarılı/başarısız) olduğuna
..... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

...../...../ 20.....

ÖZET

Yazar	: Fethullah ZENGİN
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	: İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI
Bilim Dalı	: İSLÂM TARİHİ
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: ix +87
Mezuniyet Tarihi	:
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Mustafa Asım YEDİYILDIZ

Medine'nin İslâmlaşması

Bu çalışmada Hz. Muhammed (SAV) döneminde gelişen en önemli olaylardan birisi olan Medine halkının İslâm'a girişi konu edilmektedir.

Çalışmanın girişinde İslâm'ın ilk olarak muhatap olduğu kesim yani Mekke şehri ele alınmıştır. Böylece Medine'ye uzanan yolda hangi merhalelerden geçildiği gösterilmeye çalışılmıştır. Birinci bölümde Medine şehrinin İslâm'dan önceki siyasi, sosyal ve ekonomik yapısı incelenmiştir. İkinci bölüm "Medine'nin İslâmlaşması" adını almaktadır. Bu bölümde hangi gelişmelerin Medinelileri İslâm'a sevk ettiği ve ne gibi tarihi olayların yaşandığı anlatılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Medine, Ensar, İslâmlaşma, Medineli Müslümanlar

ABSTRACT

Written by	: Fethullah ZENGİN
University	: Uludağ University
The Basic Science Branch	: History Of Islam And Its Arts
The Science Branch	: History Of Islam
The Quality of the Thesis	: The Higher Licence Thesis
The numbers of Page	: ix +87
The Date of Graduation	:
The Thesis Advisers	: Doç. Dr. M. Asım Yediyıldız

THE ISLAMIZATION OF MEDINA

This study discusses the Islamization process of Medina (the process of Medina’s entering into Islamic religion), which is the one of the most significant events occurred in the Islamic period of Prophet Muhammad (peace and blessings of Allah be upon him).

The introductory part of the study illustrates the city of Mecca, which is the first place in which Islamic religion was born and spread. In this way, it is aimed to demonstrate what kinds of stages have been performed before the Islamisation period in Medina. Part I examines the political, economical and social structure in Medina prior to Islamic period. Part II is entitled “Medina’s Contact with Islam”, and in this part analyses the factors and developments which canalize the people of Medina into Islamic religion, and deals with the other historical events occurred in Medina.

Key Words

Medina, Ansar, İslamization, Muslims in Medina

ÖNSÖZ

İslâm ilk ayetin vahyinden günümüze kadar pek çok milleti şereflendirmiş, onlara dünya ve ahiret saadetinin kapılarını açmıştır. İslâm daveti, insanların bir kısmının kabulüyle diğerlerinin ise şiddetli tepkisiyle karşılanmıştır. İslâm'ın ilk defa ortaya çıktığı andan itibaren bu iki gruba mensup insanlar her zaman var olmuştur. Çalışmamız, bu mücadelenin başladığı dönemde İslâm'ı kabul eden Müslümanların içinde özel bir yere sahip olan Medine Müslümanlarını (Ensar) ele almaktadır.

“Medine'nin İslâmlaşması” isimli bu çalışma bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmada konu bütünlüğü açısından Hz. Muhammed (AS)'in Peygamberliği öncesinden başlanarak Hicret sonrası Medine'de İslâm'ın iyice yerleşmesine kadar olan süreç ele alınmıştır.

Girişte bir karşılaştırma imkânı vermesi açısından Mekke dönemi kısaca ele alınmış ve buradaki olumsuz şartların sebepleri verilmeye çalışılmıştır. Bu sebepler İslâm'ın Medine'ye yerleşmesinin de dolaylı sebebi olmak hasebiyle önemlidirler. Öte yandan burada İslâm'ın reddedilmiş olması bir açıdan Medine de İslâm'ın kabul edilme sebeplerine de ışık tutmaktadır.

Birinci Bölüm'de Medine şehri tarihi, coğrafi, sosyal, ekonomik vb. yönlerden ele alınmıştır. Böylece Medine halkının nasıl bir tarihi geçmişe sahip olduğu, ne tür şartlarda bir hayat sürdürdüklerinin anlaşılması hedeflenmiştir. Zira İnsan davranışlarının bütün bunlardan bağımsız olması düşünülemez. Bu bilgiler, sonraki bölüm için de bir alt yapı oluşturmuş ve Medinelilerin İslâm'a girmelerini sağlayan şartların oluşumunun daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır.

İkinci ve son bölümde Akabe Biatlerinin hemen öncesinde Medine'den gelen ilk heyetlerin İslâm'a girişi ve devamında gelişen olaylar ele alınmıştır. İslâm'ın Medine'de yayılmasının nasıl bir seyir izlediği, İslâmlaşmada kimlerin yoğun çabalarda bulunduğu ve süreci etkilediği gibi sorular bu bölümde cevaplanmaya çalışılan sorulardır.

Çalışmamda konu seçiminden itibaren benden desteğini esirgemeyen değerli hocalarım Doç. Dr. Mustafa Asım Yediyıldız ve Prof. Dr. Hüseyin Algül'e, eleştiri ve yorumlarıyla beni yönlendiren U. Ü. İlahiyat fak. Arş. Görevlileri, Şevket Yıldız, Kadir Kan ve İlhami Oruçoğlu'na, mesai arkadaşlarım Hüseyin Ak ve Mustafa Sarıoğlu'na, ayrıca çalışmamda manevi desteğiyle hep yanımda olan eşim Emine Zengin'e teşekkürü bir borç bilirim.

Bursa-2008

Fethullah ZENGİN

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1
A. CÂHİLİYYE DÖNEMİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	3
1. Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Durum	4
2. İslâm Öncesi Mekke Araplarında Dinî Hayat.....	5
B. İSLÂM'IN DOĞUŞU VE MEKKE DÖNEMİ.....	8
1. Müslümanlar ve İhtida Sebepleri	9
2. Müşrikler ve Reddediş Sebepleri	11
C. İSLÂM DAVETİNİN MEKKE'DEKİ SON ÜÇ YILI.....	16
1. Taif Yolculuğu.....	16
2. Arap Kabilelerine İslâm'ı Tebliğ.....	19
3. Hz. Peygamber'in görüştüğü kabileler	20

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM ÖNCESİ MEDİNE

A. ŞEHİR: YESRİB.....	23
1. Sosyal Yapı	28
2. Siyasi/İdari Yapı	30
3. Dinî ve Kültürel Hayat.....	32

4. Ekonomik Durum	34
-------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

MEDİNE’NİN İSLÂMLAŞMASI

A. İSLÂMLA İLK TEMAS.....	37
1. Akabe Biatleri	38
a. Birinci Akabe Biati	42
b. İkinci Akabe Biati	44
c. Akabe Biatleri’nin Önemi.....	55
2. Medine’de Tebliğ Hareketleri.....	55
a. Tebliğ faaliyetlerinde Mus’ab b. Umeyr’in Yeri	56
b. Diğer Müslümanların Gayretleri.....	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEDİNE’NİN İSLÂMLAŞMA SEBEPLERİ

A-SİYASÎ SEBEPLER.....	61
B- SOSYAL SEBEPLER	64
C- EKONOMİK SEBEPLER	66
D- DİNÎ SEBEPLER	68
E- İSLÂMLAŞMAYI PEKİŞTİREN FAALİYETLER.....	70
1. Mescid-i Nebî ve Medine’nin İslâmlaşmasındaki Rolü:	71
2. Kardeşlik Tesisi (Muâhât)	73
3. Medine Antlaşması	76
4. Diğer Çalışmalar	77
SONUÇ.....	78
BİBLİYOGRAFYA.....	80
ÖZGEÇMİŞ.....	86

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.md.	: Adı geçen madde
(AS)	: Aleyhisselam
b.	: İbn
bs.	: baskı
C./c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Fak.	: Fakülte
H./h.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
Krş.	: Karşılaştırınız
Nr.	: Numara
(RA)	: Radiyallahu anh\anha
(SAV)	: Sallallahü aleyhi vesellem
SÜSBE	:Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	: tarihsiz
U.Ü	: Uludağ Üniversitesi
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
yay.	: yayınları
yy.	:Yüzyıl

GİRİŞ

İslâm Tarihi kaynakları Hz. Peygamber (SAV) dönemini genellikle Mekke dönemi ve Medine dönemi olarak ikiye ayırırlar. Gerçekten de hem siyasi açıdan hem de tebliğin mahiyeti açısından bu iki dönem birbirinden oldukça farklıdır. Mekke’de İslâm on üç yıl boyunca baskın bir güç haline gelememiş, yaşanan yoğun sıkıntılar sebebiyle bütün bir toplumun hayatını değiştiren özellikte bir tebliğ yapılamamış, daha çok ferdi hayatın düzenine yönelik tebliğ ve irşâd çalışmaları yürütülmüştür. İslâm bireysel boyutta kalınca da toplumsal bir düzenin nasıl olacağına dair görüşler Medine dönemine kalmıştır. Medine’de ise neredeyse şehir halkının tamamının ticari, sosyal ve siyasi hayatı değişime uğramıştır. Bunda da şüphesiz Medine’de kısa sürede gerçekleşen büyük çaptaki ihtida hareketleri etkili olmuştur.

Çalışmanın Konusu ve Kapsamı

Bu çalışma, İslâm tarihinde hayati öneme sahip olaylar silsilesinin kahramanları olan Medinelî Müslümanların İslâmlaşmalarını mercek altına almaktadır. Medinelilerin neden böyle bir yola girdiklerini anlamaya çalışmak, onların Mekkelilerin reddettiği daveti sahiplenmelerinin sebeplerini irdelemek çalışmanın birincil amacıdır. Bunu elde etmek için dönemin şartlarını anlamaya çalışmak ve özellikle sosyal hayata dair elde edilmesi mümkün olan her türlü bilgiyi değerlendirmek zaruridir. Bunun yanında kronolojik olarak da olayların ele alınması hedeflenmiştir.

Kaynaklar

Çalışmamızın çeşitli bölümlerinde farklı ağırlıkta farklı kaynaklar kullanılmıştır. Mekke dönemini anlattığımız birinci bölümde, özellikle İbn Hişâm, İbnü’l Esîr, İbn Kesîr, İbn Sa’d gibi ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarından yararlandık.

İbn Hişâm’ın “*Es-Siretü’n-Nebeviyye*” isimli eseri her İslâm Tarihi çalışmasında olduğu gibi bizim de temel başvuru kaynaklarımızdan olmuştur.

Çalışmanın hemen her safhasında başvurduğumuz yer yer ikincil kaynaklarda geçen bazı bilgileri İbn Hişâm'a doğrulattık.

İbnü'l-Esîr'in "*el-Kamil fi't-Tarih*"i de Hz. Peygamberin bilhassa Mekke dönemine ait hayatını incelerken yararlandığımız bir kaynaktır. Eser, özellikle olaylara dair geniş malumat bulma imkânı vermesi açısından son derece faydalı olmuştur.

İbn Sa'd'ın "*Tabakâtül Kübrâ*" ismini taşıyan hacimli eseri pek çok yerde bizim için yararlı olmakla birlikte daha çok Medine'nin İslamlaşması sürecinde rol oynayan sahabelerle ilgili teferruatlı ve derli toplu bilgi sunması açısından önemlidir.

Yine İbn Kesîr'in "*el-Bidâye ve'n-Nihâye*"si ile Makrîzî'nin "*İmtâ'u'l-Esmâ*"ı gibi ilk dönemlerde yazılmış temel bazı eserler de yararlandığımız kaynaklar arasındadır.

Medine şehrini çeşitli yönleriyle ele almaya çalıştığımız ikinci bölümde, Medine'ye hasredilmiş bir eser olan Semhûdî'nin "*Vefâ'ül-Vefâ bi Ahbâr-i Dâri'l-Mustafa*" isimli eseri başlıca kaynağımız olmuştur.

Adı geçen kaynaklar dışında ulaşabildiğimiz müracaat eserleri de çalışmamızda yer almıştır. Bunlardan Hüseyin Algül'ün "*İslâm Tarihi*" isimli dört ciltlik eserinin ilgili birinci cildinde, Mekke döneminde Müslüman olan kişiler üzerinde yapılan yorumlar bizim için ufuk açıcı olmuştur. Bu tür bir yorumlama Medineliler üzerinde de uygulanmaya çalışılmış ve böylece Medineliler Müslümanlar, daha derinlikli bir düşünceye konu olmuşlardır.

Muhammed Hamidullah'ın kıymetli eserleri de yararlandığımız müracaat eserlerindedir. Özellikle Salih Tuğ tarafından Türkçeye çevrilen "*Medine'de Sosyo-Ekonomik Hayat*" isimli çalışması bizim için Medine tarihi ve sosyo-ekonomik yapısı hakkında son derece önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Ayrıca Hamidullah'ın "*İslâm Peygamberi*", "*Resulullah (SAV) Muhammed*" ve "*İslâm Müesseselerine Giriş*" isimli eserlerinden de faydalandık.

Yararlandığımız bir diğer günümüz çalışması, Pakistanlı âlim Mevdudî'nin üç ciltlik "*Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber (SAV)'in Hayatı*" isimli eseridir. Bu eserde Mevdudî İlk dönem İslâm tarihine dair derinlemesine bilgi ve

yorumlara yer vermektedir. Ne yazık ki bu faydalı eser Medine dönemine ait pek bir şey anlatmamakta, Resulullah (SAV)'ın hicreti ile son bulmaktadır.

Âdem Apak'a ait "*Asabiyet ve Erken Dönem İslâm Siyasî Tarihindeki Etkileri*" isimli eser İslâm tarihine farklı bir açıdan bakmakta ve olayları bir de asabiyet açısından incelemektedir. Kitapta yer alan Asabiyetin tebliğe Menfî ve müspet etkileri başlıklı yazılar doğrudan konumuzla ilgili olup çalışmamıza zenginlik katmıştır.

Çağ yayınları tarafında basılan "*Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*" adındaki on dört ciltlik çalışmanın birinci cildi Asr-ı Saadet'e dair detaylı bilgiler içermesi yönünden faydalandığımız bir eser olmuştur.

İbrahim Sarıçam'ın "İslâm'ın Evrensel Mesajı" çalışması hem teferruatlı bilgi hem de olaylara eleştirel bakışı bünyesinde bulundurduğu için dikkatimizi çekmiş ve bu açıdan çalışmamıza faydalı olmuştur.

Doğrudan İslâm Tarihi ile bağlantılı olmamakla beraber başka bazı disiplinlere ait eserlerden de yararlanmaya çalıştık. Bilhassa Sosyoloji bilimine dair eserlerin konumuza bakış açısını yakalamaya çalıştık. Bunlardan Mustafa Aydın'ın "İslâm'ın Sosyolojik Tarihi" adlı eseri, Sosyolojinin İslâm tarihine bakışını yansıtması açısından değerlidir. Yine İzzet Er tarafından kaleme alınan "Din Sosyolojisi" de benzer şekilde ihtiva ettiği çeşitli makalelerde İslâm Tarihinde özellikle muhacirler üzerinde bazı yorumlarda bulunmakta ve bu yönüyle de çalışmamız için ışık tutucu olmaktadır. Ayrıca Ekrem Ziya Umeri'nin Türkçeye "Medine Toplumu" adıyla çevrilen "Müctemeu'l-Medine" kitabı da Medine İslâm toplumunun sosyolojik bir incelemesi olarak algılanabilir. Biz bu yönleriyle adı geçen kitapları kullanmaya gayret ettik.

A. CÂHİLİYYE DÖNEMİNE GENEL BİR BAKIŞ

Kuşkusuz Hz. Muhammed (SAV)'in tebliğini anlayabilmenin yolu, onun hitab ettiği toplumu tanımaktan geçer. Bu sebeple Cahiliye dönemini de kapsayacak bir çalışmanın, Arabistan'ın o döneme ait siyasî, sosyal, ekonomik ve dinî yapısı hakkında bilgi vermesi gerekmektedir.

1. Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Durum

Mekke şehri, kabile kollarının Kusayy b. Kilâb tarafından bir araya toplanmasıyla içinde hiyerarşik bir yapının olduğu düzenli bir şehir haline gelmiştir. Bu yapı içerisinde gerek kabile nüfusuna bağlı olarak gerekse de ekonomik yaptırım gücü yahut kişisel güç nedeniyle ön plana çıkan kişiler vardı. Bunlar şehirle ilgili her türlü önemli olayda danışılan ve halkın çoğunluğunun uyduğu kimselerdi. Şehir eşrafi hesaba katılmadan bir iş yapılmazdı. Hele savaş açmak vb. gibi büyük meseleler kesinlikle Daru'n-Nedve denilen mecliste kararlaştırılırdı.¹

Aile, toplum içinde en muteber kimlik durumundaydı. Hem geniş manada kabile olarak hem de dar manada bir babanın çocukları olarak toplumda ya üst mertebede bulunurlar ya da varlıkları önem taşımayan kişilere dönüşürlerdi. Bu toplumsal derecelendirmenin en önemli kıstasları ise bir kabile ya da ailede sahip olunan savaşçı sayısı ile mali güç idi. Bunların yanında şerefli bir soya sahip olmak her zaman önemliydi. Bütün kötü özelliklerine rağmen Cahiliye toplumunda bazı kabileler cömertlik, misafirperverlik ve ahde vefa gibi özellikleriyle de ön plana çıkabiliyorlardı. Bu kabile/aileler çeşitli panayırlarda kendilerini öven şiirler okuyor ve diğer kabilelere bu yönden bir üstünlük iddiasında bulunuyorlardı. Benzer bir nedenle nesep şecerelerini uzun uzadıya bilirlerdi.²

Mekkeliler yılda iki kez büyük kervanlar tertip ediyorlardı. Arap yarımadasında bu devir emniyet ve güvenin yok olduğu, baskın ve soygun saldırılarının yaygınlaştığı bir dönemdi. İşte bu hukuksuzluk ortamında, Kâbe'nin güvenliği ve saygınlığı, onun himayesinde bulunanlara, bu ticaret kervanlarında güven ve emniyeti garanti ediyordu. Özellikle de Kureyş'e apaçık bir imtiyaz sağlıyordu. Önlerine emniyetli, geniş rızık kapılarını açıyordu. Güven, huzur ve barış içinde rızıklarına ulaşıyorlardı. Zira bütün Arabistan'da Kureyş, Kâbe'nin koruyucuları ve bakıcıları olarak saygı görüyorlardı. Bu durum Kur'anda şöyle anlatılmaktadır: **“Kureyş'e kolaylaştırıldığı, Evet, kış ve yaz**

¹İbn Hişâm, *Es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Tanta, 1995, I-IV, I, 171; Muhammed Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, çev. İhsan Süreyya Sırma, Beyan Yayınları, İstanbul, 1992, s.46

²Algül, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, Gonca yay., İst., trs.I-IV, c. I, 95

*seyahatleri onlara kolaylaştırıldığı için, Onlar, şu evin Rabbine kulluk etsinler ki, Kendilerini açlıktan doyurdu ve her çeşit korkudan emin kıldı.”*³ Güven içinde gerçekleştirilen bu kârlı ticaret kervanları zamanla onların adetleri ve alışkanlıkları arasında yer almıştı. Bu ticareten dolayı Mekkeliler diğer kabilelerle kıyaslanmayacak zenginliklere kavuşmuşlardı.⁴

2. İslâm Öncesi Mekke Araplarında Dinî Hayat

Câhiliye devri Arapları arasında birçok din mevcuttu. Bunların her birinin farklı miktarlarda müntesipleri bulunmaktaydı. Özellikle Arabistan’da puta tapıcılık en yaygın din haline gelmişti. Kur’an-ı Kerim onların putperestliğini ifade eden birçok ayet ihtiva eder. *“Allah’ı bırakıp, kendilerine ne bir fayda ne de bir zarar veremeyecek olan şeylere ibadet ediyorlar ve diyorlar ki: Bunlar bizim Allah katındaki şefaatçilerimizdir.”*⁵ *“Dikkat et, hâlis din yalnız Allah’ındır. O’nu bırakıp kendilerine bir takım dostlar edinenler: Onlara, bizi sadece Allah’a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz, derler.”*⁶

Araplar arasında puta tapmanın şu şekilde başladığına dair rivayetler vardır: “Araplar, Mekke dışına mecburi çıkışlarında derin saygı duydukları Kâbe’den birer taş götürüyorlardı. Aldıkları taşları, gittikleri yerlerde Kâbe’yi tavaf eder gibi tavaf ediyorlardı. Zamanla bu adetleri, taşların tapınılmaya layık tanrılar olduğu düşüncesine yol açmıştır. En nihayetinde ise her beğendikleri taşı put edinmeye başlamışlardır”⁷ Cahiliye döneminde putlara tapan fakat daha sonra Müslüman olan bir sahabenin aktardığı şu bilgi bir hayli ilginçtir: “Biz İslâm’dan önce taşlara secde ederdik. Daha güzel bir taş bulduğumuzda öncekini bırakıp yeni bulduğumuz taşa tapardık.”⁸

³ Kureyş, 106/1-4

⁴ Hitti, Philip, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, Boğaziçi Yayınları I-V, İstanbul, 1980, I, 158

⁵ Yunus, 10/18

⁶ Zümer, 39/3

⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 122; Günaltay, Şemsettin, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1997, s. 67

⁸ Günaltay, Şemsettin, a.g.e, s. 68

Mekke'ye ilk putun Huzaa kabilesi reisi Amr b. Luhay tarafından getirildiği rivayet edilmektedir. Bu rivayete göre Amr b. Luhay bazı işleri için gittiği Suriye'de Şam bölgesinde bazı insanların putlara secde ettiklerini gördü. Bunu niçin yaptıklarını sorduğunda, putların yüce tanrılar olduklarını ve ne zaman isteseler yağmur yağdırdıklarını, herhangi bir konuda yardım istediklerinde yardım ettiklerini söylediler. Amr b. Luhay taptıkları putları çok beğenerek Mekke'ye götürmek üzere onlardan bir tanesini istedi. Onlar da ona Hübel isimli putu verdiler. Amr b. Luhay'ın, bu putu Mekkelilere benimsetmekte çok zorlanmadığını düşünebiliriz. Zira bu, Mekkelilerin Hz. İbrahim ve İsmail'in (AS) dinini ilk terk ettikleri zaman değildir. Yukarıda anlatıldığı gibi onlar önceden de Kâbe civarından taşlar götürmek ve bunlara tapmak suretiyle puta tapıcılığa başlamışlardı.⁹ Amr b. Luhay'ın getirdiği yenilik antropomorfizme yöneliş olmuştur. Çünkü Hübel isimli put insan şeklinde yontulmuş ve tapılmak üzere üretilmiş! ilk puttu.¹⁰

Hübel'in önünde kurban kesmeye mahsus bir çukur bulunmaktaydı. Hübel adına kesilecek kurbanların kanı bu çukura akıtılırdı. Yine Hübel'in önünde bulunan fal okları insanların gelip önemli işlerini ona danışmalarına yarıyordu.¹¹

Hz. Muhammed (SAV) İslâm'ı yaymaya başladığında Kureyş'in tapınmakta olduğu en büyük put Hübel idi. Kureyş, savaş sırasında bu puta sığınırdu.¹² Bu sebepten olsa gerek Uhud savaşında Müslümanların uğradıkları kayıplar üzerine Ebu Süfyan, **“Yücel Ey Hübel!”** diye naralar atmıştır.¹³

Araplar arasında Kâbe de son derece önemli bir yere sahipti. Sadece Mekkeliler değil bütün Arabistan halkı Kâbe'yi kutsal kabul ediyordu. İslâm'dan önce de Kâbe, Beytullah olarak biliniyordu. Yine müşrik hacılar, her yıl dini bir gelenek olarak Kâbe'ye ziyaretlerde bulunuyorlardı. Kâbe'ye duyulan saygı nedeniyle onu ziyarete

⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 122

¹⁰ Günaltay, Şemsettin, a.g.e, s. 69

¹¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 197

¹² İmam Şiblî, *Peygamberimizin Hayatı*, çev. Ahmet Karataş, Timaş Yayınları, İstanbul, 2005, s.34

¹³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 197

gelenlere son derece misafirperver davranılıyordu. Bu iş o kadar ciddiyetle yapılıyor ve o kadar sistemleşmişti ki Kureyş kabilesinden çeşitli kollar hatta fertler muayyen bazı görevlerle görevlendirilmişti. Muhammed Hamidullah bunları Mekke site devletinin bakanlıkları olarak tanımlamaktadır ki bu bakanlıkların çoğunun Kâbe ve ona bağlı hizmetler etrafında oluşması Kâbe'nin Mekke toplumu için önemini açıkça ortaya koymaktadır.¹⁴

Cahiliye Arapları arasında Güneşe tapınanlar da vardı. Hatta Kureyş kabilesinde Abdüşşems (Güneşin kulu) ismini taşıyan kimselere de rastlanmaktadır. Güneşe tapanlar güneşin doğuşu, zevali ve batışı esnasında günde üç defa dua ederlerdi.¹⁵ İslâm'da bu üç vakit güneşe tapınanlara aykırılık olmak üzere kerahet vakti kabul edilmiş ve bu vakitlerde ibadet edilmesi hoş görülmemiştir.¹⁶

Mekkelilerin, Allah hakkında birbirinden oldukça farklı inançları vardı. Bazıları Allahın varlığını kabul etmekle beraber Hz. Muhammed (AS)'in bir peygamber olabileceğine inanmıyorlardı. Bu konuda Kur'an-ı Kerimde şu ayetler yer almaktadır: ***"Andolsun ki onlara: "Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğu altında tutan kimdir?" diye sorsan, mutlaka, "Allah" derler. O halde nasıl (haktan) çevrilip döndürülüyorlar?"***¹⁷, ***"Andolsun ki onlara: Gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorsan, elbette "Allah'tır" derler. De ki: Öyleyse bana söyler misiniz? Allah bana bir zarar vermek isterse, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, O'nun verdiği zararı giderebilir mi? Yahut Allah, bana bir rahmet dilerse, onlar O'nun bu rahmetini önleyebilirler mi? De ki: Bana Allah yeter. Tevekkül edenler, ancak O'na güvenip dayanırlar."***¹⁸Bu bilgilerine rağmen yine de bir Peygamberin varlığına yahut bir insanın peygamber

¹⁴ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Çev. Salih Tuğ, İmaj Matbaacılık İstanbul, 1967, I-II, c.I, 121

¹⁵ Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed (AS) ve Evrensel Mesajı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 51

¹⁶ Abdullah b. Mahmud El-Mavsîlî, *El-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtar*, Çağrı yayınları, İstanbul, 2005, s. 40; el-Hatib eş-Şirbinî, Şeyh Muhammed, *Muğni'l-Muhtâc*, Haznedar Ofset Matbaası, İstanbul, 1958, I-VI, c.I, s.128

¹⁷ Ankebût, 29/61

¹⁸ Zümer, 39/38

olabileceğine inanmamışlardır. **“Şunu da söylemişlerdir: “Ne biçim resuldür bu; yemek yiyor, sokaklarda yürüyor. Üzerine bir melek indirilmeli, beraberinde özel bir uyarıcı olmalı değil miydi?”**¹⁹ Bazıları da yine Allah’a inanıyor ancak Ahiret gününe ve yeniden dirilmeye inanmıyorlardı. Hayatın sadece bu dünya ile sınırlı olduğunu düşünüyorlardı. Bunlar hakkında inen ayet ise şöyledir: **“Hayat, ancak bu dünyadaki hayatımızdır. Ölürüz ve yaşarız; bizi ancak zaman yok eder” derler. Onların bu hususta bir bilgisi yoktur; sadece böyle zannederler.**²⁰

Putla tapıcılık dışında Mekke’de az da olsa Hanif dinine mensup insanlar da vardı. Hanifler kendilerini Hz. İbrahim (AS) ve İsmail’e (AS) nispet ederlerdi. Bu insanlar Allah’tan başka ilah tanımaz, putlara tapmaz ve onlar adına kesilmiş hayvanların etinden yemezlerdi. Bu kişilere örnek olarak Varaka b. Nevfel, Osman b. Huveyris, Zeyd b. Amr ve Ubeydullah b. Cahş sayılabilir. Zeyd b. Amr Kâbe’ye gider ve **“Ya Rab senin rızana daha uygun ibadetin hangisi olduğunu bilseydim muhakkak öyle ibadet ederdim”** diye halini Allah’a arz ederdi. Hanif dinine mensup olanlardan bazıları Hz. Peygamber dönemine kadar yaşamışlardır.²¹

B. İSLÂM’IN DOĞUŞU VE MEKKE DÖNEMİ

M. 610 yılının Ramazan ayının bir gecesinde Hz. Muhammed (AS)’e ilk vahyin gelmesiyle Mekke toplumu İslâm’la tanışmaya başladı. İslâm’ın ilk üç yılı gizlice yapılan tebliğle geçti. Bu dönemde Hz. Muhammed, (AS) yalnızca yakın akrabalarını ve çok güvendiği kimseleri İslâm’a davet etti. Ancak, pek azından olumlu yanıt alabildi. Bu üç yıllık tebliğ sırasında eşi Hz. Hatice, ticari hayattan tanıdığı Hz. Ebu Bekir ve amcasının oğlu Hz. Ali Müslüman olanlar arasındadır. İslâm’ın gizli tebliğ edildiği bu aşamada otuz kişi Müslüman olmuştur.²²

¹⁹ Furkan , 25/7

²⁰ Casiye, 45/24

²¹ Bunlardan en çok bilinenler Hz. Ebu Bekir, Said b. Zeyd ve Ubeydullah b. Cahş’tır.; Bkz. İbn Hişâm, *es-Sîre* I, 285

²² İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 280

Risâletin dördüncü yılında inen **“Sana emr olunan şeyi açıkça ortaya koy, müşriklere aldırma”**²³ ayeti ile açıktan tebliğ yapılması emri geldi. Bunun üzerine Resulullah (SAV) Mekke’de öteden beri uygulanmakta olan bir yöntemi kullanmaya karar vererek Safa tepesine çıktı ve **“Ey Kureyş topluluğu!”** diye seslendi. Halk oraya toplandıktan sonra Peygamber (AS) **“Şayet şu dağın arkasında bir süvari birliği var desem bana inanır mısınız?”** diye sordu. Resulullah’ın o güne kadar yalan söylemediğine bizzat şahit olan Mekkeliler; **“Evet -inanırız- senin yalan söylediğini görmedik”** dediler. Bu şahitlikleri üzerine Resulullah şunları söyledi: **“Öyleyse ben büyük bir azaba düşür olacağınızı size haber veriyorum. Abdulmuttaliboğulları! Abdümenâfoğulları! Zühreoğulları!... Allah bana en yakın akrabamı uyarmamı emretti. Siz “Allahtan başka ilah yoktur” demedikçe benim size ne dünyada ve ne de ahirette bir faydam dokunur”**. Hz Peygamber sözünü bitirir bitirmez amcası Ebu Leheb ayağa kalkarak **“Helak olasıca bizi bunun için mi topladın?”** diye bağırdı ve yerden kapıldığı bir taşı Resulullah (SAV)’a fırlattı. Oradakiler de Resulullah’ın (SAV) davetine olumlu bir karşılık vermeden oradan dağıldılar.²⁴ Böylece Allah’ın Resülü (SAV) İslâm’ı bütün Mekkelilere tebliğ etmiş oluyordu.

1. Müslümanlar ve İhtida Sebepleri

Mekke döneminde sınırlı sayıda insan Hz. Peygamber’in (SAV) çağrısına olumlu yanıt vermişlerdir. İslâm’ın açıkça tebliğ edilmesine başlamadan önce Müslüman olanların sayısı 133 olarak verilmektedir.²⁵ Bu kişilerin İslâm’dan önce de çoğunlukla putlara tapınmayı sevmeyen ve bunu akılsızca bir iş olarak gören insanlardan olması dikkat çekmektedir.²⁶ Zaten yukarda da belirtildiği gibi kendi sapık dinlerine samimiyetle inanan müşrikleri, inançlarının yanlış olduğuna ikna etmek daha

²³ Hicr, 15/94

²⁴ İbn Sa’d, *Tabakâti’l-Kübrâ*, Kahire-ts. I-XI, c.I, 169; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, Darü’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, 1987,I-VI, c.I, 584

²⁵ Mevdudî, Ebu’l-A’la, *Tarih boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber’in Hayatı*, Çev. Ahmed Asrar, Pınar yayınları, İstanbul, 1992,I-III, c.II, 315

²⁶ Algül, a.g.e, I, 199-220

zordu. Nitekim böyle kişiler, mucizeler görseler bile bunlara sihir, büyü, şiir vs. yaftalar takarak tebliğe sırt çeviriyorlardı.

İslâm'a ilk girenler arasında Mekke toplumunun hemen her kesiminden insanlar bulmak mümkündür. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Osman gibi varlıklı ve nispeten nüfuzlu Müslümanların yanı sıra Yasir, Habbab b. Eret gibi fakirler ve Bilal b. Rebah gibi köleler de İslâm'a girmişlerdir. Genellikle orta tabaka sayılacak kesimin gençleri ile çeşitli nedenlerle zulme uğramış insanlar İslâm davetine müspet cevap verdiler.²⁷ Tebliğin her kesimden mensuplarının bulunması İslâm'ın özüne de uygun bir durumdur. Zira İslâm ne fakirlerle zenginlerin arasından mal farkını giderme iddiası taşıyan ekonomik bir hareket ne de kölelik eşitlik vb. sloganları kullanan sosyal bir başkaldırıydı. Elbette İslâm söz konusu sorunlara da eğiliyor ve çözüm yolları öneriyordu. Ancak bu, İslâmî tebliğin sadece bir yönüydü ve İslâm çok daha kapsamlı bir dünya görüşü ortaya koyuyordu.²⁸

İlk Müslümanların bazı ortak yönleri vardı. Bu genç insanlar açık fikirli ve yeni düşünceleri kabul edebilen, en azından üzerinde düşünebilecek medeni cesarete sahip kişilerdi.²⁹ Bilhassa onların yaşlarının gençliği dikkati çeken bir husustur. Hz. Ali, Sa'd b. Ebi Vakkas, Zeyd b. Harise ve Bilal henüz delikanlılık çağındaydılar. Hatta Hz. Ebu Bekir ve Hz. Osman dahi yaşları çok ilerlemiş kişiler değillerdi.³⁰ Yeni düşüncelere zihnini kapatmış insanların bir konu hakkında sağlıklı bir yorum yapması beklenemez. Oysa yaşlarının genç olmasının da getirdiği avantajla ilk Müslümanlar Resulullah (AS)'ın etkileyici sözleri üzerinde derin tefekkürlere dalıyor ve atalarının taptıkları taşların saçmalığını, müşriklerin yaşadığı hayatın anlamsızlığını ve İslâm'ın insan hayatına yüklediği ulviliği görebiliyorlardı.

²⁷ Aydın, Mustafa, *İslâm'ın Tarih Sosyolojisi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2001, s.84; Derveze, İzzet, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed (AS)'ın Hayatı*, İstanbul, 1998, I-III, c.II, 342 vd.

²⁸ Benzer bir bakış açısı için bkz. Watt, Montgomery, *Hz. Muhammed Mekke'de*, Ankara, 1986, s. 106.

²⁹ İlk Müslümanların sahip oldukları ortak özellikler hakkında Bkz. Algül, a.g.e, I, 199-220; Mevdûfî, a.g.e, II, 315

³⁰ Watt, a.g.e., s. 103

İlk Müslümanların önemli bir kısmını malca Mekke'nin ileri gelenleri arasında sayılamayacak kişiler oluşturuyordu. O günkü şartlarda varlıklı statüde yer almayışları, bu ilk inananları zihnen bağımsızlaştıran bir etken olarak düşünülebilir. Zarara uğrayacağından endişe edilen bir malın olmayışı onlara hareket özgürlüğü getiriyordu. Tabi ilgili durum İslâm'ın, mal mülkle işi olmayan, dünya hayatını aşığılayan bir din olduğu anlamına gelmemektedir. Sadece İslâm'ı kabul etmeye çağrılan ve daveti kabul ettiği takdirde şiddetli bir tepkiyle karşılaşacağı belli olan iki insandan maddi –dünyevi- zararı en az olanın daha rahat karar verme durumunda olduğu belirtilmektedir.

2. Müşrikler ve Reddediş Sebepleri

Mekke'de İslâm'ı reddedenler çoğunluk itibariyle kabilelerinin ileri gelenleri idi. Ancak sayıca az olan bu kişilerin etkisi çok genişti ve bütün Mekke halkının İslâm'a karşı takındıkları tavır bu kişilere bağılı oluyordu. Kabilelerin ileri gelenleri çoğunlukla ellerinde bulunan bazı menfaatleri kaybetme kaygısı taşıyorlardı. Şehrin ticaretini ellerinde tutan bu kişiler mallarını başkalarıyla paylaşma, fakirlerle aynı mecliste oturma gibi öğretilere son derece kapalıydılar. Hz. Nuh'a kavminin söylediğı şu sözlerin benzerini onlar da Hz. Muhammed'e (SAV) söylüyorlardı: ***"Soydaşları, "peşinden gelenler aramızdaki ayak takımı iken hiç biz sana inanır mıyız" dediler.***³¹

Müşrik olarak kalanların bir başka hususiyetleri mensup oldukları kabilelerin Hz. Muhammed'in kabilesine yakınlıkları, aralarındaki tarihsel ilişkiler ve o zamanki kabileler arası ittifaklardan kaynaklanıyordu. İslâm'a muhalif kalan kimselerin belli kabilelerde yoğunlaşması bu tezi doğrular niteliktedir. İslâm'ı kabul etmeyen insanlara toplumun her kesiminde rastlamak mümkündü. Ancak İslâm'ı kabul etmemekle kalmayıp Müslümanlara çok şiddetli tepki gösterenler, kendi kabilelerinde kalburüstü sayılan kimselerdi. Örneğin Ebu Cehil, inananlara en acı işkencelerde bulunuyor hatta

³¹ Şuara,26/111

hayatlarına son veriyordu.³² Bu durumda bile kendisine dur diyecek, davranışlarının aşırılığını ona hatırlatacak bir otorite yoktu Mekke’de.

Ebu Cehil, Ebu Leheb, Ümeyye b. Halef, Velid b. Muğire, Ukbe b. Ebi Muayt, Hakem b. Ebi’l-As, Nadr b. Haris, Esved b. Abd-i Yagus ve Ebu Süfyan b. Harb Mekke’de Müslümanlara en büyük eziyetleri eden müşriklerin elebaşlarıydı.³³ Bu insanlar incelendiğinde görülecektir ki Mekke’de kimseye hesap vermek zorunda olmayan bilakis kendilerine her konuda hesap verilmek durumunda olan kişilerdir. Dolayısıyla her söyledikleri etkide buldukları çevrede âdeta kanun hükmündeydi.

Yukarda adı geçen bazı müşriklerden Ebu Cehil, Velid b. Muğire ve Ebu Leheb ile karısı Ümmü Cemil hakkında Kur’an-ı Kerim’de ayetler yer almaktadır. Ebu Cehil hakkında *“Hayır eğer bundan vazgeçmezse onu perçeminden yakalınız. O yalancı günahkâr perçeminden. O zaman gitsin de taraftarlarını çağırsın. Biz de zebanileri çağıracağız. Hayır, ona boyun eğme. Rabbine secde et ve yaklaş”*³⁴ ayetleri nazil olmuştur.

Tefsir âlimlerine göre ilk bölümü dışında bu sûre Ebu Cehil hakkında indirilmiştir.³⁵ Ebu Cehil Hz. Peygamber Kâbe’de namaz kılarken ona rastlamış ve demişti ki: "Ey Muhammed! Sana bunu yasak etmemiş miydim?" Sonra Resulullah (SAV)’a tehditler savurmuştu. Resulullah (SAV) da ona sert davranarak onu kovmuştu. O sırada Ebu Cehil Hz. Peygamber’e “Ey Muhammed beni ne ile tehdit ediyorsun?” diye sormuş sonra da, “Allah'a and içerim ki, bu gördüğün vadide en çok taraftarı olan insan benim” demişti. Bunun üzerine yüce Allah da şu ayeti indirdi. **"O zaman gitsin de taraftarlarını çağırsın."** Velid b. Muğire hakkında nazil olan ayetler ise Müddesir suresinin 11-16. ayetleridir. *“Şu adamın işini bana bırak ki, kendisini yarattığımda*

³²İslâm’ın ilk şehitleri sayılan Sümeyye ve Yasir, Ebu Cehil tarafından öldürülmüştür. Bkz. İbn Hişâm, *es-Sîre* I, 342

³³İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 329-330; Bkz. Makrîzî, *İmtâ’u’l-Esma’*, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, ts., I-XV, c.I, 41; Algül, a.g.e, I, 227

³⁴ Alak, 96/15-19

³⁵İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azim*, Dâru’l-Kalem, Beyrut, ts., I-XVI, c. IV, s.462; Ebu’l-A’la Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, çev. Muhammed Han Kayani v. dgr., İnsan Yay. İstanbul, 2002, I-VII, c.VII, s.178

yapayalınızdı. Ona bol bol mal verdim. Gözü önünden ayrılmayan evlatlar verdim. Her işini yoluna koydum. Böyleyken hâlâ daha çoğunu vermeme bekliyor. Hayır, hayır! O ayetlerimize inatla karşı çıkıyor.”³⁶ Ebu Leheb ve karısı hakkında ise müstakil bir sûre inmiştir. Bu sûrede Ebu Leheb bizzat ismiyle anılmaktadır. “***Ebu Leheb'in iki eli kurusun, kurudu da! Malı ve kazandığı kendisine fayda vermedi. Alevli ateşte yanacaktır. Karısı da odun hamalı olarak. Boynunda sağlam hurma lifinden örülmüş bir ip bulunacaktır”***.³⁷

Mekkeliler, çeşitli sebeplerle yeni davete karşı çıktılar. Özellikle Mekke'nin eşraf tabakasının İslâm'ı reddetmek için çokça nedenleri bulunmaktaydı. Bunların içinde parasal çıkarlarını korumak isteyenler olduğu gibi Mekke'nin idaresinin ellerinden alınmasından korkanlar ve gerçekten bağlı buldukları dini terk etmek istemeyenler de vardı.³⁸ Ancak İslâm'ı reddetmelerinin en önemli sebeplerinden birisi Araplar arasında bütün şiddetiyle hüküm süren kabile asabiyetidir. İlerde görüleceği gibi asabiyetin İslâmî tebliğde hem menfi hem de müspet etkileri olmuştur.

Mekkeliler, İslâm dinini seçmeleri ve Mescid-i Haram'ı putlardan temizlemeleri halinde Kâbe'nin önemini yitirerek civardaki Arap kabilelerini kızdıracaklarını zannediyor ve her yıl buraya hac için gelen insanların şehre kazandırdıkları ticari canlılığın son bulmasından korkuyorlardı. Arabistan'daki en önemli panayırlar yine Mekke'de kuruluyordu. Mekkeliler, Arapların düşmanlığını kazanıp bu panayırların elden gitmesine razı değillerdi. Mekke'de put imal edip Kâbe'ye gelenlere satmakla geçinenler de vardı. İslâm'ın putları kötülemesine bunlar fena halde kızıyorlardı.³⁹ Ayrıca Mekkelilerin yazın Şam'a kışın da Yemen'e düzenli ticaret kervanları gönderdikleri bilinmektedir. Yeni dinin kabulü nedeniyle Arabistan'da yaşayan diğer Araplarla karşı karşıya gelmek kervan yollarının güvenliğini de tehlikeye sokacaktı. Ekonomisi ticarete dayanan Mekke şehri ve ticareti ellerinde tutan ileri gelenler

³⁶ Müddesir, 74/11-16

³⁷ Tebbet, 111/1-5

³⁸ Watt, a.g.e, s.142-143

³⁹ Watt, a.g.e, s. 143; Sariçam, a.g.e, s. 96; Dermengheim, Emile, Hz. Muhammed (AS) ve Risâleti, İstanbul, 1997, s.113

kesinlikle buna müsaade etmeyeceklerdi. Nitekim İslâm'ın Mekke döneminde, ticari hayatta başarılı olan müşriklerden İslâm'a girenler yok denecek kadar azdır. Bu kişiler başından itibaren şiddetle İslâm'ın karşısında durmuşlardır.⁴⁰ Ayrıca İslâm'ın fakir ve kölelere de en az diğer insanlar kadar değer verdiğini gören zenginlerden bazıları haksızlık üzerine kurulu düzenlerinin sonunu getireceğini görmekte gecikmemişlerdi. Ve elbette böyle bir şeyin olmaması için var güçleriyle karşı koymaya çalışacaklardı.

Atalarından kalma bir yöneticiliği ellerinde bulunduran Mekke'deki nüfuzlu kabileler, Müslüman olmaları halinde sıradan insanlar gibi muamele görmek ve idareyi başkalarıyla paylaşmak zorunda kalmaktan hatta yönetim işlerini tamamen onlara kaptırmaktan endişe ediyorlardı. Zira İslâm, insanların eşit olduğunu ve her türlü kabile, soy, zenginlik ve güçten bağımsız olarak Allah'ın indinde hesaba çekileceklerini bildiriyordu. Böyle bir tebliğe karşılık vermeyi, bile bile ellerindeki iktidarı bırakmak olarak görüyorlardı.

Bazı Mekkeliler de her ne kadar sapıklık ve çirkin bir hayat içinde olsalar da babalarından kendilerine miras kalmış olan dini terk etmek istemiyorlardı. Kur'an-ı Kerim'de böyleleri için şu ayetler yer alır. ***"Onlara; "Allah'ın indirdiklerine uyun" denilince; "Hayır, biz atalarımızdan gördüklerimize uyarız" derler. - Peki, ya onların ataları hiçbir şeyi düşünemeyen, doğru yolu bulamamış kimseler idiyse de mi öyle yapacaklar?"***⁴¹ Kur'an'ın değişik yerlerinde müşriklerin bu düşüncelerini çürütmeye yönelik ayetlerin varlığı Mekke'deki bu basit ve sığ fikirlerin halk üzerinde ne denli etkili olduğunu ortaya koyar. Konuyla ilgili diğer bir ayet de şudur: ***"Bir iğrençlik yaptıklarında şöyle derler: "Atalarımızı bu hal üzere bulmuştuk. Yani Allah emretti bize bunu." De ki: "Allah, edepsizliği / iğrençliği emretmez. Allah hakkında, bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?"***⁴² Arap müşriklerinin yaptığı ve söylediği buydu. Aralarında kadınlar da bulunduğu halde Allah'ın evini çıplak tavaf etme kötülüğünü işliyor sonra böyle yapmalarını emredenin yüce Allah olduğunu ileri

⁴⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, I, 592 vd.

⁴¹ Bakara suresi; 170; Benzer bir ayet de Mâide suresi 104'tür.

⁴² A'raf suresi; 28

sürüyorlardı! Oysa ataları böyle emredip yapmışlardı. Onlar da bu davranışı atalarından miras alıp uyguluyorlardı.

Müşriklerden bazıları sırf kabile asabiyetlerinden dolayı İslâm'ı reddediyorlardı. Bu kişiler Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğunu bilmekle beraber bu düşüncelerini açığa vurmanın kendi kabilelerinin üstünlük iddiasını zedeleyeceğini düşünüyorlardı. Özellikle siyer kaynaklarında yer alan şu diyalog bu durumu çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Müşriklerden Ahnes b. Şerik Ebu Cehil'in evine gider ve "Ey Ebu'l-Hakem, Muhammed'den dinlediklerimiz hakkında ne düşünüyorsun?" diye sorar. Ebu Cehil "Bizimle Abdümenâfoğulları arasında sürekli bir çekişme vardı. Onlar yemek yedirdiler biz de yedirdik. Onlar düşkünlerin geçimlerini üstlendiler biz de üstlendik. Mal bağışladılar biz de bağışladık. Onlar arabuluculuk yapıp diyet yüklediler, biz de yükledik. Tam onlarla yarışan iki at gibi aynı hizaya gelmiştik ki: "Bizden peygamber var ona gökten vahiy iniyor" dediler. Bize ne zaman bunun gibisi gelecek. Allah'a and olsun ki hiçbir zaman ona inanmayız, onu tasdik etmeyiz."⁴³ Görüldüğü gibi Ebu Cehil Resulullah'ı yalanlayamamakta anca yine de kabile kıskançlığından dolayı tebliği reddetmektedir. Aslında bütün Abdumenaf oğullarının Hz. Peygamber (SAV)'i sahiplenip onun peygamberlik iddiasını kabile için bir şeref olarak gördükleri yoktu. Lakin Ebu Cehil ve benzerleri için bu durum bile başka bir kabilenin şeref kazanması anlamına gelecek olan risâleti tasdik etmeyi kolaylaştırmıyordu. Böylece Ebu Cehil, İslâm'ın gerçekten Allah'ın gönderdiği bir din olduğu gerçeğinin kendisini hiç ilgilendirmediğini ortaya koyuyordu.⁴⁴ Bunun gibi bir başka örnek de Ümeyye b. Ebi Salt'ın inkâr nedenidir. Ümeyye b. Ebi Salt Hz. Muhammed'in risâletinden önce Araplara bir peygamberin geleceğinden söz etmiş ve hatta kendisi böyle bir beklenti içine girmiştir. Ancak Peygamber (AS) İslâm'ı tebliğ etmeye başlayınca kıskançlık duygusuyla onu reddetmiştir. Yine de Ebu Süfyan'a İslâm'ı tavsiye etmekten geri durmamıştır. Ebu Süfyan'ın kendisinin neden iman etmediğini sorması üzerine; "Ben, Sakîf kadınlarının, Abdumenafoğullarından bir gence

⁴³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I,337

⁴⁴ Apak, Adem, *Asabiyet ve Erken Dönem İslâm Siyasî Tarihindeki Etkileri*, Düşünce Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 64

tâbi olduğumu duymalarından utanışım nedeniyle onu peygamber olarak kabul etmem.” demiştir.⁴⁵ Aynı şekilde Velid b. Muğire de “ Muhammed’e vahiy incek de Kureyş’in büyüğü olan bana ve Sakîf’in büyüğü olan Ebu Mes’ud Amr b. Umeyr’e inmeyecek, olacak iş değil. Hâlbuki biz iki kentlin ulularınız”⁴⁶ diyordu. Kabilecilik ve buna bağlı övünmek o kadar içlerinde yer etmişti ki bir türlü geniş ufuklu olamıyorlar ve sığ düşüncelerle İslâm’a karşı çıkıyorlardı.

İslâm’ın açıktan tebliğ edilmesinin ardından geçen yıllarda müşriklerin tavırlarında herhangi bir yumuşama olmadı. Aksine gün geçtikçe Müslümanlara karşı daha şiddetli tavırlar sergilemeye başladılar.⁴⁷

C. İSLÂM DAVETİNİN MEKKE’DEKİ SON ÜÇ YILI

1. Taif Yolculuğu

Ebû Tâlib ve Hz. Hatice’nin vefatından sonra müşrikler Hz. Peygamber’i daha fazla rahatsız etmeye başladılar. Konu tebliğ açısından düşünüldüğünde, aslında Mekkelilere yapılması gereken tebliğ de yapılmıştı. Öte yandan da Resulullah’ın amcası Ebu Leheb, kendisinden beklendiği gibi yerine geçtiği Ebu Talib kadar yeğenine müşfik davranmadı ve ilk fırsatta bir bahane ile onu kanun harici ve cemiyet dışı ilan etti.⁴⁸ Böylesine olumsuz şartlarla örülü bir şehirde artık büyük bir değişim gerçekleşeceğini beklemek ihtimali kalmamıştı. Onun için Hz. Peygamber İslâm’ı başka insanlara ulaştırmanın yollarını aramaya başladı. Mekke döneminin son üç yılında faaliyetlerini önce Tâif, daha sonra Mekke’ye gelen göçebe Arap kabileleri ve Medine’deki Evs ve Hazrec üzerinde yoğunlaştırdı.⁴⁹

⁴⁵ Halebî, Ali b. Burhaneddin, *İnsânü'l-Uyûn*, I-III, Mısır, 1964, c.I, 301

⁴⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 353

⁴⁷ Makrîzî, *İmtâ'u'l-Esma'*, I, 35

⁴⁸ Muhammed Hamidullah, *Resulullah Muhammed*, çev. Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 91

⁴⁹ İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, I, 608 vd.; Sarıçam, a.g.e, s. 108

Hz. Muhammed (AS), Mekke'deki zorluklara karşı bir sığınak arayışına başladı ve yanına Zeyd b. Hârise'yi alarak Tâif'e gitmeye karar verdi. Bir anlamda ilk hicret sayılabilecek bir yolculuğa girişti.⁵⁰ Burasını seçmesinde Taif'in ileri gelen ailelerinden Abdiyâlil ailesinin peygamberimizin anne tarafından akraba olmasının önemli rolü vardı.⁵¹ Resulullah (SAV), bu akrabalığın, Taiflilerin en azından kendisini dinlemelerinde etkili olabileceğini düşünmüş olabilir. Nihayet, Taif'te oturan Sakîf kabilesinin İslâm'a girmesini ve Kureyş'e karşı kendisiyle birlikte hareket etmesini ümit ediyordu. Nübüvvetin onuncu yılında(620) şevval ayının sonlarına doğru Hz. Hatice'nin vefatından bir ay kadar sonra buraya gitti ve zilkade ayında döndü.⁵² Taif'in ileri gelenlerinden Amr b. Umeyr'in oğulları Abdüyâlil, Mes'ud ve Habîb'i İslâm'a davet etti ve kendisine yardım etmelerini istedi. Ancak hiç kimse onun davetini kabul etmedi. Üstelik saçma sapan sözlerle, aşağılamalarla ve "Yahu Allah senden başka gönderecek peygamber bulamadı mı?" gibi hakaretlerle karşılık verdiler.⁵³ Onlardan birisi:"Eğer Allah seni peygamber gönderdi ise, Kâbe'nin örtüsünü üzerinden çıkartıp atmış olayım! Eğer Allah seni peygamber gönderdi ise, Kâbe'nin örtüsünü çalmış, yırtıp atmış olayım!" dedi. Onlardan ikincisi de: "Allah, senden başka, peygamber gönderecek kimse bulamadı mı?! Allah senden başkasını peygamber göndermekten âciz midir?" dedi. Üçüncüsü ise: "Vallahi, ben seninle hiçbir zaman konuşmayacağım. Çünkü sen dediğin gibi Allah tarafından gönderilmişsen, elbette ki, benim sana cevap vermemden müstağnisin, çok yüksek bir mevkide bulunuyorsun demektir. Eğer sen Allah'a karşı yalan söylüyorsan, zaten seninle konuşmam bana yaraşmaz!" dedi.⁵⁴ Bu tavırlarının arkasında kibirlenmeleri ve cehaletleri olduğu kadar Güç dengelerinin bozulmasını istememeleri de yatıyordu. Çünkü Sakîf kabilesi mensupları, Kureyş'le aralarının açılmasını istemezlerdi. Zira birbiriyle akrabalıkları ve ticârî ilişkileri vardı. Bazı Kureyşlilerin Taif'te arazileri ve bahçeleri mevcuttu. Hac mevsimlerde Kureyşliler onları ağırlar ve hizmet ederlerdi.

⁵⁰ Hamidullah, *Resulullah Muhammed*, s. 91

⁵¹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I,154

⁵² Makrîzî, *İmtâ'u'l-Esma'*, I, 45

⁵³ Makrîzî, *İmtâ'u'l-Esma'*, I, 45; Bkz. Mevdûdî, *Hz. Peygamber'in Hayatı*, III, 306

⁵⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 338; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, I, 607

⁵⁵Bunun üzerine Hz. Peygamber onlardan hiç olmazsa bu görüşmeyi gizli tutmalarını rica etti.⁵⁶ Çünkü Mekkelilerin bunu duyması onun kendilerine karşı başka Arap kabileleriyle işbirliği aradığının ortaya çıkmasına yol açacaktı. Şüphesiz bu durum Mekke'de türlü eziyetler altında yaşayan Müslümanların hayatını bir kat daha zorlaştıracaktı. Taifliler Hz. Muhammed'in (SAV) bu isteğine de uymadılar; ayak takımını Hz. Peygamber'e saldırttılar. Yolun iki tarafına dizilerek, aralarından yürüyen Hz. Peygamber ve Zeyd'i taşa tuttular. Atılan taşlar Hz. Peygamber'in ayaklarını kanattı; onu korumaya çalışan Zeyd b. Hârîse'nin başını yaraladı.⁵⁷ Bazen Hz. Peygamber, atılan taşların verdiği ağrıdan yürüyemez hale geliyor ve yere yıkılıyordu. Fakat zalim insanların yönlendirdiği akılsız ve iradesiz insanlar onu kollarından tutup kaldırıyorlar, yürümeye başlayınca tekrar taşıyorlar ve gülüşüyorlardı.⁵⁸ Kureyşli Rebîa'nın oğulları Utbe ve Şeybe'nin bağına gelinceye kadar hakaret ettiler, bağırıp çağırdılar, taş attılar. Bu zor durumda Hz. Peygamber ellerini kaldırıp Allah'a şöyle yalvarmıştır: ***"Allah'ım! Gücümün zayıflığını, insanlara karşı takatimin ve gücümün azlığını sana arz ediyorum. Ey merhametlilerin merhametlisi! Sen zayıfların rabbisin. Sen benim Rabbimsin. Sen beni kimin eline bırakıyorsun? Bana kötü muamele yapan yabancıya mı? Yoksa beni eline bıraktığın düşmana mı? Bu, senin bana karşı bir öfkenden ileri gelmiyorsa ben buna aldırış etmem. Fakat senden gelecek bir himaye ve koruyuş her zaman çok daha hoştur. Senin öfkene uğramaktan, karanlıkları aydınlatan, dünya ve ahiret işlerini ıslah eden yüzünün nûruna sığınyorum. Her şey senin hoşnutluğun içindir. Güç ve kuvvet ancak sendendir"***.⁵⁹ Hz. Peygamber daha sonraki bir dönemde kendisine sorulan bir soruya verdiği cevapta, Tâif yolculuğu esnasında karşılaştığı sıkıntının Uhud savaşında karşılaştığından daha şiddetli olduğunu söylemiştir. Buharî de yer alan bu hadise göre Hz. Âişe (RA), Peygamber'e (SAV) "Sana Uhud gününden daha şiddetli olan bir gün

⁵⁵ Vakkasoğlu, Vehbi, v. dgr., *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1986, c.1, s. 223

⁵⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, s. 338

⁵⁷ Bkz. Beyhakî, *Delailü'n-Nübüvve*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, c.I, s.415; Algül, a.g.e, s.242

⁵⁸ Bkz. Mevdûdî, a.g.e, s. 307

⁵⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, s.35; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, I, 608; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 338

erişti mi?” diye sordu. O da: "Yemin olsun ki kavmin Kureyş'ten gelen birçok zorluklarla karşılaştım. Fakat onlardan Akabe günü karşılaştığım zorluk hepsinden şiddetli idi. Şöyle ki: Ben (Kureyş'ten gördüğüm ezâ üzerine Taife gidip) hayatımın korunmasını Abdu Kulâl'in oğlu İbnu Abdu Yâfil'e teklif ettiğim zaman o benim dileğime cevap vermemişti. Ben de kederli ve hayretli bir hâlde yüzümün doğrusuna (Mekke'ye) dönmüştüm. Bu hayretim Karnu's-Seâlib mevkiine kadar devam etti. Burada başımı kaldırıp (semâya) baktığımda beni gölgelendirmekte olan bir bulut gördüm. Buluta (dikkatle) baktığımda bunun içinde Cibril bulunduğunu gördüm. Cibril bana nida etti de: “Allah, kavminin sen'in hakkında dediklerini ve seni korumayı reddettiklerini muhakkak işitti. Ve Allah sana şu Dağlar Meleği'ni gönderdi. Kavmin hakkında ne dilerse ona emredebilirsin, dedi. Bunun üzerine Dağlar Meleği bana nida edip selâm verdi. Sonra, Yâ Muhammed Cibril'in bu söylediği bir hakikattir. Sen ne istersen emrine hazırım. Eğer (Ebû Kubeys ile Kuayki'ân denilen) şu iki yalçın dağı Mekkeliler üzerine örtmemi istersen (onu da emret), dedi. Buna karşın Hz. Peygamber (SAV): “Hayır, ben Allah 'ın bu müşriklerin soyundan yalnız Allah 'a ibadet eden ve O'na hiçbir şeyi ortak kılmayan bir nesil meydana çıkarmasını arzu ederim” dedi.⁶⁰

2. Arap Kabilelerine İslâm'ı Tebliğ

Hz. Peygamber on yıl boyunca insanları Mekke'de İslâm'a çağırmış ancak olumlu cevap verenlerin sayısı çok az olmuştu. Bir ümitle gittiği Taif'te ise Mekke'yi aratacak bir ortamla karşılaşmıştı. Taiflilerin, bırakın İslâm'a girmeyi davete bile tahammüllerinin olmadığını görmüştü.

Bu iki önemli şehirde istediğini elde edemeyen Resulullah (AS), çalışmalarını diğer Arap kabileleri üzerine yoğunlaştırdı. Gerçi önceden de onları İslâm'a davet ediyordu ancak bu sefer daha farklı bir yöntem uygulamaktaydı. Önceleri genel olarak İslâm'a çağırdığı bu kişileri şimdi tek tek her bir kabilenin reisiyle bizzat görüşmek suretiyle kazanmaya çalışıyordu. Bunun için de en uygun zaman ve zemin İnsanların ülkenin her tarafından gelip toplandıkları panayırlar ile Hac mevsimiydi. Ukaz, Zü'l-

⁶⁰ Bkz. Beyhakî, a.g.e, s. 417; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 341

Mecaz ve Mecenne panayırları bir açık hava toplantısı mahiyetinde idi. Bu panayırlarda hem ticaret yapılıyor hem de şairler şiirlerini okuyor ve hatipler halka hitap ediyorlardı. Bir nevi halka açık konferans ortamı vardı. İşte böyle ortamların İslâm davasını daha geniş kitlelere ulaştırmak için elverişli olduğunu gören Resulullah (SAV) harekete geçti. Resulullah her görüştüğü kabile reisine “Bana eman verin ve benim davetimi destekleyin ki Allah’ın kelamını herkese iletebileyim.”⁶¹ diyordu. Tabii onun çalışmaları esnasında müşrikler de boş durmuyor, bilhassa Ebu Leheb ve Ebu Cehil işlerini güçlerini tamamen bırakıp İslâm’ın yeni kabilelere tebliğini engellemeye uğraşıyorlardı. Hatta kimi zaman Ebu Leheb, Hz. Peygamberi adım adım takip ediyor, onun çıktığı her çadıra hemen akabinde giriyor ve aleyhte propaganda yapıyordu.⁶² Bunun maalesef çok olumsuz neticeleri oluyordu. İslâm’ı kabul edecek gibi olan ya da en azından üzerinde düşünecek olanlar, az önce gelen adamın bizzat amcasının onu yalanlamasından etkileniyorlar “ O, yeğenini tabii ki bizden daha iyi bilir” diye aldanıyorlardı.

3. Hz. Peygamber’in görüştüğü kabileler

İslâm tebliğinin bu aşamasında Resulullah’ın Arabistan’ın hemen hemen bütün güçlü kabileleriyle görüştüğü görülmektedir. Bunlardan bazılarının isimleri aşağıda verilmiştir.

1. Kinde: Arabistan’ın en güçlü kabilelerinden olup Hadramut’tan Yemen’e kadar olan bölgeye hâkimdi.
2. Kelb: Bu kabile Kudaa’nın bir koluydu ve Dumetu’l-Cendel’den Tebuk’e kadar olan yerlere hâkimdi.
3. Benî Bekr b. Vail: Arabistan’ın savaşçı bir kabilesi olup Orta Arabistan’dan doğu kıyılarına kadar hâkimiyetleri vardı.
4. Benî el-Bekka’: Mekke ve Irak yolu boyunca güçlü olan bir kabiledir.
5. Benî Amir b. Sa’sa’a: Hevazin’in bir kolu olup Necd’de oturuyorlardı.

⁶¹ Mevdûdî, a.g.e, s. 347

⁶² İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 38; Bkz. İmam Şiblî, a.g.e, s.156

Kabilenin bazı üyeleri yazı Taif'te kışı Necd'de geçirirlerdi.⁶³

Adı geçen kabileler dışında daha pek çok kabile bu dönemde İslâm tebliğine muhatap olmuşlardır. Bunlardan bazıları Sa'lebe b. Ukâbe, Beni Süleym, Beni el Haris b. Ka'b, Beni Şeyban b. Sa'lebe ve Fezare kabileleridir.⁶⁴

Resulullah (SAV), kabilelerle yaptığı görüşmelerin her birinden farklı farklı tepkiler almıştır. Bazıları kendisini kibarca reddederken, bazıları çok kaba davranmış bazıları ise tamamen kayıtsız kalmışlardır. Ancak önemli bir kısmının ortak kanısı “Bir insanı mensup olduğu millet ve toplum daha iyi bilir. Bizzat kendi memleketinde fesat ve kavga çıkarmış olan ve milleti tarafından reddedilmiş biri bize ne verebilir ki” şeklindeydi. Bu, Kureyş müşriklerinin Arap Yarımadasındaki kabileler üzerindeki yoğun propagandanın etkisini gösteriyordu.

Resulullah (SAV)'ın kabilelerle yaptığı görüşmelerden bazıları ilginç diyaloglara sahne oluyordu. Bunlardan birisi Benî Amir b. Sa'sa'a ile olan görüşmedir. Resulullah onlara davetini ilettiler. Cevaben Amir b. Sa'sa'a'ya mensup Beyhare b. Firas dedi ki: “Vallahi Kureyş'in bu gencini yanıma alsam bütün Arabistan'ı ele geçirebilirim.” Daha sonra Resulullah'a dönerek “Diyelim ki sizin işinize ortak olduk ve Allah da sizi muhaliflerinize galip kıldı. Bu durumda siyasi iktidar bizim olacak mı?” diye sordu. Resulullah (SAV) “ Bu iş Allah'ın elindedir. O kime isterse iktidar verir” dedi. Bunun üzerine Beyhare b. Firas kızarak şöyle dedi “Vay be, biz gırtlığımızı Araplara teslim edeceğiz ama Allah sizi galip kılınca iktidarı bize değil başkalarına vereceksiniz. Gidin biz böyle bir şey istemiyoruz.”⁶⁵ Bu kabileler genellikle İslâm'a iktidar ve güç odaklı bakıyorlar, çıkar ve menfaat kaygısını öne çıkarıyorlardı. Bu sebeple onların İslâm'ı bir hidayet, hayatı ilâhî ölçülerle yeniden düzenleme, yanlışlıklardan kurtulma olarak göremiyorlardı. Bu sebeple onların İslâm'a hemen girmeleri beklenemezdi.

⁶³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 421-427; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, I, 608; Bkz. Mevdûdî, a.g.e, s. 348; Algül, Hüseyin, a.g.e, s.244

⁶⁴ Bkz. Mevdûdî, a.g.e, s. 351

⁶⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 40; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, I, 609; Mevdûdî, a.g.e, s. 352

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM ÖNCESİ MEDİNE

Medine'nin tarihi geçmişi, ekonomisi ve sosyal yapısı gibi şehir halkının günlük hayatı ve düşünüşü üzerinde doğrudan tesir eden şartlar bilinmeden Medineliler hakkında doğru bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Bu nedenle şehir hakkında detaylı bir bilgi vermek zarurîdir.

A. ŞEHİR: YESRİB

Medine, Arap yarımadasının batısında Hicaz bölgesinde olup Kızıldeniz kıyısına 130 km uzaklıktadır. Mekke'nin 350 km kadar kuzeyinde yer almaktadır. Şehrin kurulmuş olduğu geniş düzlüğün kuzeyini Uhud, güneyini Âir dağları, doğusunu Vakım harresi,¹ batısını da Vasım harresi kuşatır. Medine ve yöresi su kaynakları açısından oldukça zengindir. Ovalık bölgede eskiden beri çok sayıda kuyu bulunmakta idi. Ancak bu kuyuların büyük çoğunluğunun suyu içilebilir değildi. Hicretten sonra yaşanan bir olay içilebilir suyun çok da fazla olmadığını göstermektedir. Bir Yahudi'nin "Rûme" adında suyu tatlı bir kuyusu vardı ve buradan insanlara su satıyordu. Hz. Osman bu kuyuyu satın almak istemişse de Yahudi ilkin buna yanaşmamış ancak sonradan yarısını satmaya razı olmuştu. Buna göre; suyu bir gün Hz. Osman kullanacak, öteki gün kuyu Yahudi tarafından işletilecekti. Hz. Osman halkın zor durumundan dolayı kendi hakkı olan günde insanlara bedava su dağıtmaya başladı. Bunun üzerine, insanlar, Yahudi'nin gününde su almamak için ihtiyaçları kadar suyu Hz. Osman'ın gününde aldılar. Bir süre sonra kendi gününde müşteri bulamayan Yahudi mecburen suyun diğer yarısını da Hz. Osman'a sattı.²

¹ Harre: Volkanik lav akıntısı.

² Bkz. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, III, s.63; Algül Hüseyin, a.g.e., c.II, s. 462; Çelikkol, Yaşar

Medine'nin bilinen en eski adı Yesrib'tir.³ Bu adın kimin tarafında şehre verildiği net olarak bilinmemektedir. Bazı rivayetlere göre Medine'ye bu isim, şehre ilk gelip yerleşen kişi olduğu belirtilen Yesrib b. Vail b. Kayine b. Mehlâbil'e izafeten verilmiştir.⁴ Yesrib adı, önceleri kuzeyde ilk yerleşmenin gerçekleştiği düşünülen Curf ile Kanat vadileri arasında kalan bölge için kullanılmıştır. Daha sonra bütün şehir bu ismin kapsamı altına girmiştir. Başa kakmak, zarar vermek, karıştırmak, kötölemek, bozmak gibi olumsuz anlamlar içeren bu kelime Kur'an-ı Kerim'de sadece bir yerde Medine'nin adı olarak geçmektedir.⁵ Hicretin ardından Hz. Peygamber Medine'ye Tâbe, Taybe, gibi güzel anlamlar içeren isimler verilmesini istemiştir. Resulullah da "Medine'ye bir defa Yesrib diyen, on defa Medine desin!" diyerek kötü anlamlar içeren Yesrib ismini kaldırmaya çalışmıştır. İslâm kaynaklarında ise Medine'ye Tayyibe, Mahabbe, Daru'l-İman, Daru'l-Hicre, Darü's-Sünne, Resulullah'a (SAV) izafeten Medînetü'r-Resûl, ve el Medinetü'l-Münevvere gibi isimler verilmiştir.⁶

Medine'ye ilk yerleşmenin ne zaman başladığına dair bir bilgi mevcut değildir. Tarih sahnesine çıkışından itibaren Medine'ye yerleşen üç topluluktan bahsedilir. Ancak şehre bunlardan hangisinin daha önce geldiği bilinmemektedir. Genellikle kabul edilen rivayete göre; Yesrib'e Amâlîka kavminden Amelâk b. Erfahşed b. Sâam b. Nûh veya aynı kabileden Yesrib adlı bir kişi ve beraberindekiler yerleşmiştir.⁷ Semhûdî Yakut'a isnaden Amâlîka kavminin Yesrib'te ekip biçmeye ilk başlayan kavim olduklarını belirtir.⁸

Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, "Hz. Peygamber Döneminde Medine'de Su Kaynakları", c.3, s.7

³ Semhûdî, *el-Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, Kahire, 2005 c. I, s.156; Bozkurt, Nebi-Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Medine" DİA, XXIX, s.305

⁴ Bkz. Semhûdî, I, 156

⁵ Ahzâb suresi, 13

⁶ Bozkurt, Nebi-Küçükaşçı, Mustafa Sabri, a.g.md., s.305

⁷ Semhûdî I, 156

⁸ Semhûdî I, 157

Hicaz'da ilk Yahudi yerleşimini tespit etmek mümkün değildir. Ancak bu konuda pek çok varsayım bulunmaktadır.⁹Yahudilerin Medine'ye gelişini Hz. Musa dönemine kadar götürenler olduğu gibi Suriye'nin Yunanlılar veya Filistin'in Romalılar tarafından işgal edilmesiyle bağlantılı görenler de vardır. Bir başka görüş de Babil kralı Buhtunnasr'ın Kudüs'ü işgal edip Süleyman Mabedi'ni yıkmasından sonra buradan çıkarılan Yahudilerin Yesrib'e gelip yerleştikleridir.¹⁰ Bazı rivayetlerde Yahudilerin Amâlîka kavminden önce Yesrib'e yerleştikleri belirtilir. Yine Semhûdî'de geçen bir rivayete göre Hz. Musa ve beraberindekiler Yesrib'den geçerken içlerinden bazıları buranın son nebinin geleceği yer olduğunun anlayarak buraya yerleşmeyi uygun bulmuşlar nihayet daha sonraları “Benî Kaynuka' Çarşısı” diye bilinen yeri yurt edinmişlerdir.¹¹Ancak bu rivayet ilim adamları arasında fazla kabul görmemiştir. Tarihçiler arasındaki genel kanaate göre; Amâlîkalılar buraya Yahudilerden önce yerleşmiştir.¹²Amâlîka halkı Mekke, Medine ve bütün Hicaz'a yayılmışlardı. Ancak yıllar geçtikçe zayıflamışlar ve daha sonra Medine'den çıkmak zorunda kalmışlar, zamanla da yok olmuşlardır. Bazı rivayetlere göre Amâlîkalılar Hz. Musa döneminde Yahudiler tarafından helak edilmişlerdir. Amâlîkalıları yok eden Yahudiler onların yerine geçmişler ve bu Yahudiler onlardan sonra Medine'ye yerleşen ikinci kavim olmuşlardır.¹³

Yahudilerin Yesrib'e gelip yerleşmelerinde, kutsal kitaplarındaki bazı bilgilere dayanan, son Peygamber'in buraya gönderileceği inancı da etkili olmuştur. Kutsal kitaplarında son peygamberin hurma bahçelerinin bulunduğu bir beldeye hicret edeceğini okuyan Yahudiler bu amaçla Hicaz'a yönelmişler ancak içlerinden bazıları Şam'a gelince buranın sözü edilen belde olabileceğini düşünüp Şam'a yerleşmişlerdir. Diğerleri Hicaz'a doğru gitmeye devam etmişler, nihayet bazıları da Hayber'de

⁹Goitein, S.D., *Yahudiler ve Araplar Çağlar Boyu İlişkileri*, çev. Nuh Aslantaş-Emine Buket Sağlam, İstanbul, 2004, s.72

¹⁰ Semhûdî, I, 160; Bozkurt, Nebi-Küçükaşçı, Mustafa Sabri, a.g.md., s.306

¹¹ Semhûdî, I, 157

¹² Semhûdî, I, 157

¹³ Semhûdî, I, 159

konaklamışlardır. Geri kalanlar ise Yesrib'e kadar gelip son peygamberi burada beklemeye başlamışlardır. Öte yandan Rum kralının Şam'ı ele geçirdikten sonra Hıristiyanlığa geçmeyen Yahudilere baskı uygulaması üzerine Şam'daki Beni Kurayza ve Beni Nadir kabileleri buradan çıkarak Yesrib'e gelip yerleşmişlerdir.¹⁴

Yesrib'e yerleşen İsrailoğulları, burada kaleye benzer "*utm*" adı verilen konaklar inşa ettiler. Tarım ve çeşitli sanatlarla uğraşp kısa zamanda güçlendiler. Özellikle ticaretle ilerlediler. Bir süre sonra da şehirde, hem nüfus hem de ekonomik olarak en güçlü topluluk haline geldiler. Bundan sonra şehre önceden gelmiş olan Amâlîka ve Cürhümlüler'i Yesrib'den çıkarıp şehrin tek hâkimi konumuna yükseldiler. Yesrib'in bir şehir olarak gelişmesinde, Yahudi kabileleri Beni Kurayza, Beni Nadir ve Beni Kaynuka'nın önemli rol oynadıkları kabul edilmektedir.¹⁵

Anavatanları Yemen olan Evs ve Hazrec kabileleri, Arîm selinden sonra muhtemelen V. Yüzyılda Yesrib ve civarına yerleştiler. Önce Tihame'ye oradan da kuzeye göç ettiler. Bunlardan Sa'lebe b. Amr Müzeykiya ve oğulları Yesrib'e gittiler (yaklaşık M.S. 492).¹⁶Burada diğer Arap kabilelerinin aksine Yahudilerin içinde yaşamaya başladılar.¹⁷ Evs ve Hazrec kabileleri Medine'ye yerleşince malların, tarlaların, pazarların, kalelerin vb. bütün ekonomik ve siyasi hayatın Yahudilerin elinde olduğunu gördüler. Yahudilere tabi olarak yaşamaya başlayan bu kabileler siyasal ve ekonomik baskılara hatta onur kırıcı davranışlara maruz kaldılar. Evs ve Hazrec kabileleri bunun üzerine bir plan dâhilinde şehrin ekonomisinde söz sahibi olmaya çalıştılar. Bir yandan da aralarında antlaşma yaparak biri diğerinin her türlü saldırı ve zarar verici davranışından emin oldular. Böylece günden güne güçlenmeye başladılar. Yahudiler için yeni durum hiç de istenilir bir şey değildi. İlerde bu iki kabilenin kendi malları ve egemenlikleri için tehlike oluşturmalarından korktular. Yahudilerin tedbir alma kararı vermeleri üzerine Evs ve Hazrec, akıbetleri konusunda korkuya kapılmaya başladıysa da Hazrec liderlerinden Malik b. Aclân, Gassânîler ve diğer Arap

¹⁴ Semhûdî, I, 160

¹⁵ Bozkurt, Nebi-Küçükaşçı, Mustafa Sabri, *a.g.e*, s.306

¹⁶ Semhûdî, I, 172; Muhammed Hamidullah, "*Medine'de Sosyo-Ekonomik Hayat*", s.102

¹⁷ Semhûdî, I, 177

kabilelerinden aldığı destek sayesinde Yahudilere üstünlük sağladı.¹⁸ Rivayete göre; Evs veya Hazrec'den evlenmek isteyen birisi önce evleneceği kadını Yahudi liderlerinden Fityevn'e göndermek zorundaydı. Malik b. Aclan'ın kız kardeşi Beni Süleym'den biri ile evlenince Fityevn ona söz konusu şartı hatırlatan bir elçi gönderdi. Bu durum Evs ve Hazrec için bardağı taşıran son damla olmuş ve Gassaniler'in yardımıyla Yahudileri yenerek onları Yesrib dışına çıkarmaya muvaffak olmuşlardır.¹⁹ Bu üstünlükte yalnız Hazrec değil Evs de kârlı çıkmıştır. Çünkü daha önce şehrin dışında yaşamakta iken Yahudileri şehrin etrafına atmışlar kendileri Yesrib'in içine yerleşmişlerdir.²⁰ Evs ve Hazrec, Medine içinde kendilerine ait utmlar (kale) inşa etmişlerdir. Ancak bir süre sonra Yahudilerin kışkırtmasıyla Evs ve Hazrec birbirine savaş açmış ve yaklaşık 120 yıl boyunca birbirleriyle didişmişlerdir. Evs ve Hazrec arasında ilk kavga Sümeyr savaşı ile başladı. Ondan sonra gelen Ka'b b. Amr, Serâre, Hâtıb, Fâri', Birinci Ficâr, İkinci Ficâr, Rubey' ve Buâs savaşları Evs ve Hazrec arasında meydana gelen belli başlı savaşlardır.²¹ Adı geçen savaşların birçoğunda Hazrec kabilesi Evs'e üstünlük sağlamıştır.²² Bu savaşların en büyüğü ve aynı zamanda en sonuncusu hicretten altı yıl kadar önce Medine'ye iki fersah²³ uzaklıktaki Buas mevkiinde cereyan etmiştir.²⁴ Savaşın hicretten beş yıl kadar önce meydana geldiğini söyleyenler olduğu gibi, kırk yıl önce olduğunu iddia edenler de vardır.²⁵

¹⁸ İbnü'l-Esîr, a.g.e, I, 517; Baş, Eyüp, *İslâm'ın ilk Döneminde Müslüman Yahudi İlişkileri*, İstanbul, 2004, s.25

¹⁹ Bkz. Belâzurî, *Fütühu'l-Büldan*, s.26; Semhûdî, a.g.e, s.179; Mevdûdî, a.g.e, s. 355; Önkal, Ahmet, "Hazrec" DİA, c.XXIX, s.144

²⁰ Semhûdî, I, 190

²¹ Semhûdî, I, 215

²² Semhûdî, I, 215

²³ Fersah: Yaklaşık 5 km'lik bir uzaklık ölçüsü.

²⁴ Semhûdî, I, 214

²⁵ Semhûdî, I, 218; Ancak savaşın kırk yıl önce vuku bulmuş olması kanaatimizce düşük bir ihtimaldir. Zira Buas savaşının yıkıcı etkileri Medinelileri İslâm'a yaklaştıran bir unsur olmuştur. Oysa kırk yıl önceki bir savaşın tesirlerinin kırk yıl sonra bu denli büyük bir olayı etkileyebileceğini kabul etmek, sürekli savaşan Arap kabileleri açısından pek makul görülmemektedir.

Buas savaşı Evs kabilesinden bir kişinin Hazrec'e sığınan bir yabancıyı öldürmesi üzerine başlamıştır. Savaş esnasında Evs kabilesinin başında Ensar'ın ileri gelenlerinden Üseyd b. Hudayr'ın babası Hudayr el-Ketaib, Hazrec kabilesinin başında ise Amr b. Nu'man el-Beyâzî bulunuyordu.²⁶ Savaşın başlarında Hazrec kabilesinin üstünlüğü varken Evs lideri Hudayr'ın sebatı ve savaşı iyi yönetmesi durumu Evs'in lehine çevirdi. Her iki kabileden de birçok ileri gelenin hayatını kaybettiği savaş, Hazrec lideri Amr b. Numan'ın atılan bir okla öldürülmesi ve Evslilerin zaferiyle sonuçlandı.²⁷ Ancak bu zafer Evs'e de son derece pahalıya mal oldu. Savaşı kazanmalarına rağmen kabilenin ileri gelenlerinin birçoğu öldürüldü ve işe yarar erkeklerini kaybettiler. Galip Evs ve savaşı kaybeden Hazrec savaştan sonra Yahudilere daha da muhtaç hale geldiler.

1. Sosyal Yapı

Hicretten önce Medine'de başlıca iki Arap kabilesi ve üç Yahudi kabilesi yaşamaktaydı. Bunlar Arap Evs ve Hazrec kabileleri ile Yahudi Beni Kaynuka, Beni Kurayza ve Beni Nadir'dir. Şehirde bir köle zümresinden de söz edilebilir. İran asıllı Selman bu zümreden olup bir Yahudi'nin kölesiydi.²⁸ Ayrıca Evs kabilesinin içinde elli civarında Hıristiyan yaşamaktaydı. Hırslı bir kişiliğe sahip olduğu belirtilen Ebu Amir adındaki papaz, bunların reisi durumundaydı. Fakat Yahudilerin Medine'de bir ibadetgâhlarının varlığından kesinlikle bahsedildiği halde, Hıristiyanların bu bölgede bir kiliseleri olup olmadığından söz edilmemektedir.²⁹

Evs kabilesi, Kahtanî asıllı bir Arap kabilesidir. Evs, soyu Kahtan'a kadar uzanan Harise b. Sa'lebe'nin iki oğlundan biridir. Hazrec'le ortak soyları şöyledir: S'alebe b. Amr b. Harise b. İmriu'l-Kays b. Sa'lebe b. Mazin b. El-Ezd b. El-Ğavs b.

²⁶ Semhûdî, I, 218

²⁷ Semhûdî, I, 218

²⁸ Bkz. Hamidullah, a.g.e, s.103

²⁹ Bkz. Hamidullah, a.g.e, s.103

Malik b. Zeyd b. Kehlan b. Sebe' b. Ya'rib b. Kahtan.³⁰ Diğer bütün Yemen Kabileleri gibi Evs ve Hazrec'in de nesebi Kahtan'da sona erer. Kahtan'ın soyu hakkında ise ihtilâf vardır.³¹ Evs ve Hazrec'in anayurtları Yemen'dir. Evs'in başlıca kolları şunlardır: Avf b. Mâlik (Kuba ahalisi), Ümeyye b. Zeyd, Abdüleşhel, Zaûrâ'... Hazrec kabilesi de Harise b. Sa'lebe'nin diğer oğlu Hazrec'in soyundan gelenlerdir. Bu kabile kendi içinde dört ana kola ayrılır. Bunlar Mâlik, Adiy, Mazin ve Dînâr oğullarıdır. Ancak bunların hepsi Neccâr oğulları olarak da isimlendirilir. Hazrec kabilesi Hz. Peygamber'in soyu olan Hâşimoğulları ile akraba idiler. Çünkü Abdülmuttalib'in annesi Selmâ b. Amr Hazrec kabilesinin Neccâr oğulları kolundandır.³²

Şehir yerleşimi ve tarihi anlatılırken belirtildiği gibi M. Ö. VI. yüzyılın başlarında Bâbil kralı Buhtunnasr'ın Kudüs'ü işgal edip oradaki Yahudileri Bâbil'e götürdüğü sırada kaçıp kurtulan bazı Yahudiler Hicaz bölgesine giderek Hayber, Vâdilkurâ, Fedek ve bu arada Yesrib'e yerleştiler. Hıristiyanlığın Suriye'de yayılmasından sonra Romalıların sıkı takibine uğrayan Suriye ve Filistin Yahudilerinden bazıları da Hicaz'a göç ettiler. Yesrib'e yerleşenler Kurayza, Nadîr ve Kaynukâ' kabileleridir.

Yahudiler, dil, kıyafet, kültür ve medeniyet konularında her bakımdan Araplaşmışlardı. İsimleri Arapça idi. Hicazda yaşamakta olan Beni Za'urâ Yahudileri hariç diğer Yahudi kabilelerinin isimleri Arap ismi idi. Yahudiler kendi dilleri olan İbraniceyi istisnalar dışında bilmezlerdi. Muhtemelen bilenler de sadece önde gelen bazı din adamlarıydı. Araplarla olan sosyal ilişkilerinin her geçen gün artması Yahudilerin duygu, düşünce ve tavırlarına kadar yansımıştır. Ancak Yahudiler bütün bunlara rağmen kimliklerini muhafaza etmişlerdi.³³ Beni Nadîr Yahudilerinin, kendilerini Beni Kurayza Yahudilerinden üstün görmeleri o derecede dikkat çekicidir ki, herhangi bir öldürme olayında, Beni Nadîr'den biri, kan parasının sadece yarısını verirken, katil Beni Kurayza'dan olunca, kan parasının tamamını vermek zorunda kalıyordu. Bu üstünlüğün,

³⁰ Semhûdî, I, 218

³¹ Semhûdî, I, 218

³² İbn Hişâm, *es-Sîre*, s.153

³³ Mevdûdî, a.g.e, III, 526

Beni Nadîr'in müttelikleri, yani Hazrecilerin, Benû Kurayza'nın efendileri olan Evs'den daha kuvvetli olmalarından ileri geldiği düşünülebilir.³⁴

Kaynuka, kuyumcu anlamına gelmektedir. Gerçekten de onlar İslâmiyet'in başlangıcında bu mesleği yapıyorlardı. Ayrıca umûmî ticaretle de meşgul oluyorlardı. Tarıma elverişli toprağı olmayıp, kuyumcu ve tüccar olan Benû Kaynuka' dışında, diğer bütün Yahudilerin çiftçi oldukları anlaşılıyor.³⁵

2. Siyasi/İdari Yapı

Yesrib halkı hadarî, yani yerleşik hayat sürmekle birlikte, yönetimde, sosyal, kültürel ve ahlâkî alanlarda kabile gelenekleri hâkimdi. Kabilelerin reisleri vardı. Kabile nizamının esası asabiyyet idi. Kan davaları yaygındı. Merkezî bir otorite mevcut değildi. Bir başka ifade ile şehrin ortak bir yöneticisi yoktu. Arap ve Yahudi kabileleri birbirinden bağımsız bir şekilde ayrı ayrı mahallelerde yaşıyorlardı. Her topluluk, biri diğerinden birkaç kilometre uzaklıkta bir köy oluşturuyordu. Ancak zaman zaman ekonomik üstünlüğü elerinde bulunduran Yahudilerin bunu kullanarak idari işlerde Arapları kendilerine tabi kıldığı da oluyordu. Arap ve Yahudi kabileleri arasında zaman zaman ciddî anlaşmazlıklar çıkıyordu. Bununla birlikte çeşitli siyasal nedenlerle birbiriyle ittifak kurdukları da oluyordu; Arap kabileleri, bazen de birbirlerine karşı Yahudi kabileleriyle işbirliğine gidiyorlardı. Evs kabilesi, Kurayza ve Nadîr ile Hazrec kabilesi de Kaynuka' ile ittifak kurmuştu.³⁶ Evs ve Hazrec reisleri ortak bir kral etrafında birleşmek için çaba sarf ettilerse de bunu başaramamışlardı. Reislik konusunda şiddetli rekabet bu projenin uygulama alanına konulmasını imkânsız hâle getirmişti. Ortak bir yol bularak Evs'ten bir başkan, Hazrec'den bir başkan seçmeyi ve bunların müştereken, sırayla veya birer yıl dönüşümlü olarak görev yapmasını düşündülerse de bu planlarını da uygulama alanına geçirememişlerdi. Abdullah b. Übeyy'i ortak bir başkan olarak seçme teşebbüsleri de Hz. Peygamber'in hicretiyle birlikte suya düşecektir.

³⁴ Hamidullah, a.g.e, s.104

³⁵ Hamidullah, a.g.e, s.103

³⁶ Hamidullah, a.g.e, s.104

Kaynaklarda Yesrib'de, Mekke'deki "Dârünnedve" gibi bir kuruluşun varlığından söz edilmemektedir. Evs ve Hazrec arasındaki rekabet, ortak bir meclis oluşturulmasını da imkânsız hâle getirmişti. Şehrin etrafında, Taifteki gibi, bir sur veya duvar yoktu. Kabilelerin, kendi hudutları dâhilinde sağlam ve muhkem kaleleri vardı. Tehlike anında erkekler savaşmak için dışarı çıkar, kadınlar ve çocuklar bu kalelere sığınırlardı. Bu kalelerin sayısının iki yüz kadar olduğu söylenmektedir. Ayrıca kabilelerin bahçeleri ve arazileri vardı. Şehir, İslâm'ın çevreye kolayca yayılmasına imkân sağlayacak merkezî bir konumda bulunuyordu.

Devamlı savaşlar şehrin gücünü önemli ölçüde tüketmiş ve düşmanlık, şehirde hayatı çekilmez hâle getirmiştir. Yahudiler de zaman zaman Evs ve Hazrec'i birbirine düşürmüşler ve aralarındaki çekişmeleri körüklemişlerdir. Bunun yanı sıra Evs ve Hazrec'den her biri, birbirine karşı Yahudilerle ve Müeyne, Cüheyne gibi çevredeki diğer Arap kabileleriyle işbirliğine girmiştir. Çarpışmalar genellikle Evs kabilesi aleyhine dönmüştür. İleride İslâm'ı kabul edecek olan Evs ve Hazrec, hicretten sonra "Ensar" adıyla İslâm toplumunun şerefli bir kesimini oluşturacaklar, iki kabile arasında yıllardır devam eden savaş ve anlaşmazlıklar İslâm sayesinde sona erecektir. Nitekim Birinci Akabe görüşmesinde İslâm'ı kabul eden Medineliler, Evs ve Hazrec düşmanlığının vahim boyutlarını ve Hz. Peygamber'den nasıl medet umduklarını şu sözleriyle dile getirmişlerdir: "Milletimiz iç savaşlar sebebiyle çok kötü bir durumdadır. Cenâb-ı Hak sizin sayenizde milletimizi savaştan, darmadağınlıktan belki kurtarır ve onları birleştirir".³⁷ Gerçekten Evs ve Hazrec arasındaki kan davaları o derece korkunç boyutlara ulaşmıştı ki, bu iki kabile neredeyse tarih sahnesinden silinecekti. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmektedir: "*Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirdi. O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan sizi kurtardı.*"³⁸ Cenâb-ı Hak, Evs ve Hazrec'in Müslüman olmadan önceki durumunu ve içinde buldukları ortamı ateş çukuruna benzetmektedir. Ateş çukurunun kenarında bulunan kimseler büyük ölçüde yok olmakla karşı karşıyaydılar. Evs ve Hazrec

³⁷ İbn Hişâm, *es-Sire*, II, 46

³⁸ Âl-i İmran, 103

kabileleri de böyleydi; birbirine ateş püskürüyorlardı. Kabileler arası savaşlarda birbirini öldürmek suretiyle tükenecekleri bir sırada Allah hidayetini lütfedip İslâm sayesinde onları kurtardı ve kardeş topluluklar haline getirdi. Görüldüğü üzere Evs ve Hazrec, huzur ve istikrara yatkın olmayıp, bilakis savaş ve düşmanlık üzerine kurulu bedevî hayatına Mekkelilerden daha meyilli idiler. Ancak yine de böyle bir hayattan bıktıklarını ve yeni bir başlangıca ihtiyaç duyduklarını hissetmekteydiler.

3. Dinî ve Kültürel Hayat

Medine'de Yahudiliğin ve az miktarda mensubu bulunan Hıristiyanlığın varlığından yukarıda bahsetmiştik. Arap kabileleri arasında putperestlik revaçta idi. Evs ve Hazrec, Müşellel'de, sahilde bulunan Menât adlı puta tapıyorlardı. Medinelilerin asıl putları bu idi. Ona kurbanlar kesiyor, hediyeler sunuyorlardı. Çocuklarına Abdümenât ve Zeydmenât gibi isimler koyuyorlardı. Menât'a diğer kabileler de tapmakla birlikte, ona en fazla saygıyı Evs ve Hazrec gösteriyordu. Bu putun siyah bir taştan ibaret olan mukaddes mahalli bulunuyordu. Ancak burası Medine içinde değil Kızıldeniz'e yakın bir bölgede yer almaktaydı.³⁹ Bir evin fertlerinin taptıkları aile putları olduğu gibi, umuma ait putlar da vardı. Put heykellerini çalan ve onları kesip parçalayarak bir torbaya koyup, mutfağının ateşini yakmak üzere ihtiyar bir kadına götüren bir Müslüman'dan söz edilmektedir.⁴⁰

Evs ve Hazrec dâhil olmak üzere birçok kabile, Menât'a tapmanın yanında hac görevini de yapıyorlardı. Fakat Safâ ve Merve arasındaki sa'y görevini yerine getirmiyorlardı.⁴¹ Menât'ın bulunduğu yerde ihrama giriyorlardı. Hacı ifa ettikten sonra da Menât'a gelip putun önünde saçlarını tıraş ediyorlar ve hac ibadetinin bu şekilde tamamlanacağına inanıyorlardı. Yani ihramdan da burada çıkmış oluyorlardı. Onlar

³⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 129; Bu putun Medine şehrinde olmayıp oldukça uzak bir bölgede olması dikkat çekicidir. Medine'nin dini merkezi sayılabilecek bu en önemli putunun bile şehir merkezinde olmaması, Medinelilerin Mekkelilere kıyasla dini hayatı daha az yoğunlukta yaşadığını düşündürülebilir.

⁴⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 69; Hamidullah, a.g.e, s.105

⁴¹ Hamidullah, a.g.e, s.105

Menât'ın yanı sıra Lât adlı puta da tapıyorlardı. Arap kabilelerinin, Yahudiliğin ve Yahudilerin ahlâkî fikirlerinin etkisinde kaldıkları da müşahede edilmektedir.⁴²

Medine'nin dini hayatına kâhinleri de katmak lâzımdır. Çok karmaşık ve halledilmesi zor meselelerde, onlara başvurulur, onların ilham sonucu hikmetlerine inanılırdı. Burada, kendisine on erkek çocuk verdiği takdirde, bunlardan birini Allah'a kurban edeceğine dair adakta bulunan Hz. Peygamber(s.a.s)'in dedesi Abdülmuttalib'i hatırlayalım. İnançlarında samimi bir kişi olan Abdülmuttalib adağına uygun olarak on oğla erişince kura çekti. Çekilen kura ilerde Hz. Peygamber'in (SAV) babası olacak olan Abdullah'a isabet etti. Adağa göre Abdullah'ın kurban edilmesi gerekiyordu. Fakat yakın çevresinin baskısı altında kalan Abdülmuttalib bir çözüm aramak durumunda kaldı. Akrabaların ve özellikle çocuğun annesinin teşebbüsüyle, Abdülmuttalib, Medine'de yaşayan bir kâhineye başvurmayı kabul etti. Fakat Abdülmuttalib Medine'ye gittiğinde, kâhine, kuzeyde bulunan Hayber'de bulunuyordu. Abdülmuttalib onunla görüştüğünde, kâhine şöyle dedi: "*Çocukla, sizde adet olan kan bedeli (on deve) arasında kura çekin. Şayet kura yine çocuğa isabet ederse, kan bedeline ilâve ederek, kura develere isabet edinceye kadar devam edin!*". Mekke geleneği, on deveyi kan bedeli olarak kabul ediyordu; kura ile yüz deveye razı oldu. Abdülmuttalib, gerçeğe kanaat getirmek için, oğlu ile yüz deve arasındaki kurayı üç defa tekrarladı ve oğlunun hayatı bu şekilde kurtuldu. Bu kâhine, sadece Yahudilerin yaşadığı Hayber'e gittiğinden, kendisinin de Yahudi düşünülebilir.⁴³

Bütün bunların yanında Allah'ın isminin anıldığı ve O'nun yaratıcı olarak bilindiği de görülmektedir. En eski tarihçilerden İbn Sa'd, Cahiliye döneminde Ebü'l-Heysen (Mâlik b. Teyyihan) ve Es'ad b. Zürâre'nin putlara tapmayı çirkin bir iş olarak gördüklerini, onlardan nefret ettiklerini ve tevhidi dile getirdiklerini kaydeder.⁴⁴ Bazı

⁴² Hamidullah, a.g.e, s.105

⁴³ Hamidullah, a.g.e, s.105

⁴⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 185

araştırmacılar bu kayda dayanarak yukarıdaki iki şahsı hanıf olarak nitelendirmişlerdir.⁴⁵

Medine de kültürel hayat Hicaz'ın geri kalanından pek de farklı değildi. Hayat tarzları birbirine çok benzemekteydi. Bölgede çok evlilik hâkimdi. Vefat eden bir adamın sadece hanımı ve kızı değil, küçük çocukları dahi miras alamıyordu; mirası sadece bir savaş esnasında eli silah tutan buluğa ermiş erkek çocukları alabiliyordu. Şayet bütün erkek çocuklar buluğa ermemişlerse, yeğenler ve baba soyundan gelen akrabalar bütün mirası alıyordu. O takdirde zengin olan bir aile, şayet mirasçılarla iyi ilişkiler içinde değilse, ertesi gün parasız ve dilenci durumuna düşebiliyordu. Para karşılığında bayram ve düğünlerde şarkı söyleyenlerin yanında sadece cenazelere katılan ve ağlayan gruplar da vardı. Bu ağlayıcılar gruplar halinde gelirler, bazıları bir müddet feryat edip ağlarlar, onlar susunca da diğerleri ağıtlara devam ederlerdi. Ahenkli bir şekilde şiir söylemeye önem veren şairler ve hatipler bulunuyordu.

4. Ekonomik Durum

Medine, eski zamanlardan beri Güney-Kuzey ticaret yolu üzerinde bulunuyordu. Burada Yahudiler ziraat, ticaret, kuyumculuk, demircilik, dokumacılık, silah ve zirâî alet imalatı ile meşgul oluyorlardı. Biraz daha özele indirgeyecek olursak, Kaynukâ' oğullarının diğer mesleklerle birlikte kuyumculuk ve ticaretle, diğer Yahudilerin de çiftçilikle ve ticaretle uğraştıkları söyleyebiliriz.

Arap kabileleri de daha ziyade çiftçi idiler. Her aile kendi topraklarına sahipti ve herkes kendi çocukları ve gerektiğinde kölelerinin yardımıyla çiftliklerde çalışıyordu.

Bunun yanında ticaretle uğraşanlar da vardı. Bunlar Suriye pazarlarına ticaret amacıyla giderlerdi. Şehre ithal mallar da getiriliyordu. Nabatîler ara sıra kervanlarla Medine'ye yiyecek maddeleri, tahıl ve zeytinyağı getiriyorlardı. Çeşitli Arap kabileleri, özellikle göçebeler, satmayı veya ihtiyaç duydukları maddelerle takas etmeyi düşündükleri deve, at, zamk, değerli taşlar gibi mallarını şehre getiriyorlardı. Yabancı

⁴⁵Hamidullah, a.g.e, s.105

ithalatçılarla görüşen simsarlar da mevcuttu. Arazisi olmayanlar, para kazanmak için ormandan odun kesip meskûn yerlerde satarlardı.

Sadece ticaret dükkânları değil, ticarî ihtisas çarşıları bile vardı. Benû Kaynuka (*Yahudiler*) ve Nabit çarşılarından söz edilmektedir ki, bunların ödedikleri %10 gümrük vergisi, Hz. Ömer(r.a)'ın hilâfeti zamanına kadar sürecektir. Daha sonra, Hz. Peygamber (s.a.s), "*çarşı işleri*" için kadınları bile çalıştıracaktır. Muhtemelen bazı gıda maddelerini getirip çarşıda satan kadınlar da vardı. Banliyölere gelmiş olan yabancı ithalatçılarla görüşen simsarlardan (*samsara*) da bahsedilmektedir. Bazen açık artırma ile satışlar söz konusu edilmektedir. Yabancı ithalatçılara, özellikle Nabatîlere borçla para verme işlemlerinden de bahsedilmektedir. Borçlar için özellikle gıda maddeleri rehin alınırdı.

Gıda maddeleri satan satıcılardan, kasaplardan, demircilerden ve kuyumculardan söz edilmektedir. Özellikle Yahudiler kuyumculukta maharet sahibi idiler. Medine'deki Evs ve Hazrec kabilelerinin başına müştereken büyük bir başkan getirilmek istendiğinde, bir taç yapılması için Yahudi kuyumcularına sipariş verilmişti. Dokumacı kadın ve erkekler, terziler, güzel koku satıcıları, marangozlar da zikredilmektedir ki, ormandan odun kesip yakmak için satan oduncular da ayrıca zikre değer. "Henüz devenin karnında olan hayvanın da döllenesine kadar" (*hublu'l-hublât*) gibi, uzun süreli antlaşmalar da vardı.

Ve nihayet, ibtidai şekilde çalışan küçük hekimlerden haber verilmektedir ki, bunlar her kabilede bulunuyordu. Buna kan aldirmaları, hacamat, dağlama v.s. uygulamaları da ilâve etmek gerekir. Aynı şekilde küçük cerrahları da söylememiz lâzımdır; zira erkek çocuklarının sünnet edilmesi, hatta kız çocuklarının da böyle bir operasyona tabi tutulma uygulamaları vardı. Fakat bunun, dinî bir anlamından ziyâde, genel ve sıhî bir adet olarak uygulanmasından söz edilmektedir.⁴⁶

Mahallî bir para birimi yoktu ve para olarak Bizans'ın para birimi olan dinar ve İran'ın para birimi olan dirhem kullanılıyordu. Dirhem, dinarın onda birine tekabül ediyordu. Eski zamanın kabileleri, çağımızın devletlerinden daha az bağımsız değillerdi.

⁴⁶ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 86

Fakat eski çağda, dünyanın değişik bölgelerinin birbirlerine karşı bağımlılıkları olmadığından, bu konuda söylenecek çok az şey vardır. Ara sıra Medine'ye kervanlarla yiyecek maddeleri, tahıl, zeytinyağı v.s. getiren Nebatîlerden söz edilmektedir. Şüphesiz bunlar Medine'ye mal getirince, o günün rayicine göre gümrük vergisi verirdi. Peki, bu vergiyi kim alıyordu? Alıcı kabilenin reisi mi, pazarın bulunduğu arazinin sahibi mi, yoksa başka bir teşkilât mı? Bugünkü bilgilere göre bu konuda bir şey bilinmemektedir. Medine'ye uzak veya yakın olan bölgelerdeki Arap kabileleri, bilhassa göçebeler, satmayı veya ihtiyaç duydukları mallarla takas etmeyi düşündükleri mallarını şehre getiriyorlardı. Getirdikleri bu mallar; deve, at, zambak, kıymetli taşlar v.s. idi.⁴⁷ Bu bilgilerden anlaşıldığı üzere Medine'de çok yoğun uluslararası bir ticaret yoktu. Sadece şehrin ihtiyacı kadar ürünlerin alışverişinin yapılmasıyla yetiniliyordu. Her ne kadar Medine ticaret yolları üzerinde bir geçiş noktası olsa da asla Mekke veya Şam gibi bir ticaret merkezi olmamıştır.

Yesrib öteden beri verimli vahaları ve Arabistan'ın en ağaçlıklı yeri olması sebebiyle tarıma elverişli bir yapıya sahipti. Bu nedenle de ziraatçı birçok topluluk buraya yerleşmişti.⁴⁸ Medine'nin hurma bahçelerinin ünü bilinirdi. Hurma ziraatı çok gelişmişti. Dişi hurma ağacını dölmek için gerekli olan tozlama biliniyordu. Hurmanın bütün yıl boyunca taze kalması ve çürümemesi için konserve yapmayı biliyorlardı. Nebiz denilen ve hurmada üretilen bir çeşit komposto yaygındı. Hurmalardan alkollü içkiler de elde ediliyordu. Yetiştiricilerin ihtiyaç fazlası ürünü ihraç edilirdi. Hurmanın yanında, buğday ve arpa ziraatı da zikredilmektedir. Aynı şekilde, tarla kenarlarına veya sulama kanalları boyunca dikilen pancardan bahsedilmektedir⁴⁹

⁴⁷ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 86

⁴⁸ Küçükkeskici, Mustafa, *Hz. Peygamber (SAV) Döneminde Medine'nin Sosyal Yapısı* Basılmamış Doktora Tezi, SÜSBE, Konya, 1999, s.65

⁴⁹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 86

İKİNCİ BÖLÜM

MEDİNE'NİN İSLÂMLAŞMASI

Bu bölümde Medineli ilk topluluğun Müslümanlaşmasıyla başlayan İslamlaşma süreci kronolojik olarak ele alınacaktır. Böylece ilerde Müslümanlaşma sebepleri irdelenirken gerekli olan tarihi bilgilerin verilmesi amaçlanmaktadır.

A. İSLÂMLA İLK TEMAS

İbn Hişâm ile Taberî, İbn İshak ve Asım b. Ömer b. Katade'ye dayanarak naklettikleri rivayette Resulullah (AS) ile ilk görüşen Medinelinin Hz. Suveyd b. Samit olduğunu ifade etmişlerdir.¹ Hz. Suveyd kabiliyetli oluşu, yiğitliği, şiir ve edebiyatı sevmesi ve soylu bir aileye mensup olması nedeniyle “Kâmil” lakabı ile tanınıyordu.² İbn Sa'd “Kâmil” lakabının halk arasında üstün bir yere sahip olan, yüzücülük ve okçulukta mahir, okuma-yazması olan ve akıllı, zeki kişilere verildiğini kaydeder.³ Bu durumda bunun Suveyd'e özel bir lakap olmadığı anlaşılmaktadır. Suveyd b. Samit, Hz. Peygamber'e akraba da oluyordu. Resulullah Suveyd ile görüştü ve kendisini hak dine davet etti. Suveyd dedi ki, “Belki de senin yanındaki şey benim yanımdaki gibidir” Resulullah, “Sizde ne var” diye sordu. Suveyd “Mecelle-i Lokman” dedi. Resulullah ondan Lokman'ın sözlerini okumasını istedi. Suveyd okuyunca Hz. Peygamber, “Şüphesiz bu iyi bir kelimedir, ama bende olan kelam bundan çok daha üstündür. O da Kur'an'dır ki, Allah bana nazil etmiştir. Kur'an bir hidayet ve nurdur.” Bundan sonra Resulullah (SAV), Suveyd'e Kur'an'dan bazı parçalar okudu ve kendisini İslâm'a davet etti. Suveyd bu davetten kaçmadı ve bunun (Kur'an'ın) gerçekten iyi bir kelam

¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 41; Taberî, II, 351

² İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 41; Taberî, II, 351

³ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 603

olduğunu söyledi. Bunda sonra Suveyd Medine'ye döndü, ama kısa bir süre sonra Hazrec tarafında öldürüldü. Bu Buas savaşından önceki bir olaydır.⁴

İbn Hişâm, Taberî ve İbn Kesîr'in İbn İshak'a dayanarak naklettikleri rivayete göre; Bu'as muharebesinden önce Evs ile Hazrec arasında husumet ve çatışma başlayacakken, Evs'in bir kolu olan Beni Abdü'l-Eşhel'in bir heyeti, Ebu'l-Hayser Enes b. Kâfi liderliğinde Hazrec'e karşı Kureyş'i kendine müttefik yapmak arzusuyla Mekke'ye geldi. Hz. Peygamber bu heyetin geldiğini duyunca onların yanına gitti ve kendilerine uğruna geldikleri şeyden daha iyi bir şey kabul etmek isteyip istemediklerini sordu. Onlar bunun ne olduğunu sordular. Resulullah: “ Ben, Allah tarafından kullarına gönderilen elçisiyim. Ben, kulları Allah'tan başkasına kulluk etmemek, ondan başka kimseye ortak koşmamaya davet etmeye geldim. Bana ayrıca bir kitap nazil olmuştur.” dedikten sonra onlara İslâm'ın ana ilkelerini açıkladı ve kendilerine Kur'an okudu. Heyette yer alan İyas b. Mu'az adındaki bir genç bunları duyduktan sonra dedi “Vallahi arkadaşlar, uğruna geldiğiniz şeyden bu mutlaka daha iyidir.” dedi. Fakat kabile başkanı Ebu'l-Hayser bu gencin yüzüne toprak atıp, Resulullah'a: “Bizi böyle şeyler için bağışla Biz buraya başka bir iş için geldik.”⁵ diyerek Mekke'ye geliş amaçlarının farklı olduğunu belirtti. Muhtemelen Ebu'l-Hayser Resulullah (SAV)'tan ve onunla Kureyş kabilesi arasında meydana gelen olaylardan haberdardı. Bu nedenle Kureyş'in dostluğunu kazanmaya gelmişken onların düşmanlığını ve öfkelerini üzerine çekmek istememişti. Nitekim İbn Sa'd'ın verdiği şu bilgi düşüncemizi doğrulamaktadır. İyas'ın yaptığı teklife kızan Ebu'l-Hayser “Amma da konuşuyorsun. Biz buraya Kureyş'i düşmanlarımıza karşı müttefik yapmaya geldik sen ise istiyorsun ki Kureyş'i düşman yapıp gidelim.”⁶

1. Akabe Biatleri

Bi'set sonrası 11. Yılda (M.S. 620) hac mevsiminde Resulullah (A.S.) yine adet üzere muhtelif Arap kabileleri ile görüşmek üzere Mina tarafına yöneldi ve dolaşarak

⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 43; Taberî, II, 352

⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 44; Taberî, II, 352

⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 44

Akabe yakınlarında konaklamış olan Hazrec kabilesinin bir grubuna vardı. Resulullah (SAV) kendilerine “Siz kimlersiniz?” diye sordu. Onlar, “Biz Hazrec kabilesine mensubuz” dediler. Resulullah (AS) “Eğer biraz oturursanız size bazı şeyler söyleyeceğim” dedi. Onlar bunu kabul edince Resulullah onların yanına oturdu, onları Allah’a davet etti, İslâm’ın temel ilkelerini anlattı ve onlara Kur’an-ı Kerim’in İbrahim suresinin 35-52. ayetlerini okudu.⁷ “*Hani İbrahim dedi ki; "Ey Rabbim, bu beldeyi güvenli kıl, beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan uzak tut. Ey Rabbim, o putlar çoğu insanı yoldan çıkardı. Bundan böyle kim bana uyarırsa bendendir, kim bana karşı çıkarsa, hiç kuşkusuz sen bağışlayıcısın, merhametlisin. Ey Rabbimiz, ben ailemin bir bölümünü senin dokunulmaz evinin, Kâbe'nin yanı başında ki bitkisiz, kıraç bir vadiye yerleştirdim. Ey Rabbimiz, bunu namazı kılsınlar diye böyle yaptım. Buna göre insanlardan bir bölümünün gönüllerinde onlara karşı özlem uyandır ve onlara rızık olarak çeşitli meyveler bağışla, umulur ki sana şükrederler. Ey Rabbimiz, sen bizim gizlediğimiz ve açığa vurduğumuz her şeyi bilirsin. "* Çünkü yerdeki ve gökteki hiçbir şey Allah'tan gizlenemez. Hayli ilerlemiş yaşıma rağmen, İsmail ile İshak'ı bana evlât olarak bağışlayan Allah'a hamdolsun. Hiç şüphesiz benim Rabbim duaları işitip kabul edendir. Ey Rabbim, beni ve soyumdan gelenlerin bir bölümünü namaz kılanlardan eyle. Ey Rabbimiz, duamı kabul eyle. Ey Rabbimiz, hesaba durulacağı günde beni, ana-babamı ve tüm müminleri affeyle. Sakın, Allah'ı, zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma. Yalnız onlarla hesaplaşmayı, gözlerin şaşkınlıktan donakalacağı bir güne erteliyor. O gün onlar havaya dikilmiş başları ile hiçbir tarafa bakamayan donuk gözleri ile duyarlıktan yoksun, bomboş gönülleri ile hızlı hızlı koşarlar. İnsanları, azapla yüz yüze gelecekleri gün konusunda uyar. O gün zalimler "Ey Rabbimiz, bizimle hesaplaşmayı yakın bir sürenin sonuna ertele de senin çağrına olumlu cevap verip, peygamberlere uyalım" derler. "Peki, vaktiyle sürekli yaşayacağınıza, hiç ölmeyeceğinize yemin edenler sizler değil miydiniz? Oysa daha önce kendilerine zulmetmiş olanların yurtlarında yaşadınız, onlara ne yaptığınızı açıkça öğrendiniz, size bu konuda çeşitli örnekler anlattık. Onlar kuracakları tuzağı kurdular. Fakat tuzakları dağları yerlerinden oynatabilecek nitelikte olsa bile, Allah'ın denetimi altındadır. Sakın

⁷Taberî, II, 353; Algül, a.g.e, s.250

Allah'ın, peygamberlerine yönelik vaadinden cayacağını sanma. Hiç kuşkusuz Allah üstün iradeli ve öç alıcıdır. O gün günahkârların zincirlerle birbirlerine bağlandıklarını görürsün. Elbiseleri katrandan olacak ve yüzlerini ateş saracaktır. Amaç, Allah'ın herkese işlediğinin karşılığını vermesidir. Hiç kuşkusuz Allah'ın hesap görmesi pek çabuktur. Bu Kur'an tüm insanlara yönelik bir duyurudur. Onun aracılığı ile insanlar uyarılsın, herkes Allah'ın tek olduğunu öğrensin ve sağduyulu kimseler onun ibret derslerinden yararlansın diye inmiştir.”⁸

Resulullah (SAV)'ın okuması bitince Hazrecliler aralarında: “Arkadaşlar, bilin ki Yahudilerin durmadan sözünü ettikleri ve geleceğinden haber verdikleri nebi budur. Sakın onlar –iman etmede- bizleri geçmesinler.” dediler. Gerçekten de Medine'deki Yahudiler Araplarla her kavgalarından sonra onlara “Yakında bir peygamber gelecek, biz ona tabi olacağız. İrem ve Âd milletleri gibi, sizin kökünüzü kazıyacağız.” diyorlardı.⁹ Kur'an ayetlerinin tesirinde kalan Es'ad b. Zürene arkadaşları üzerinde etkisini kullanarak onları İslâm'a yöneltti.¹⁰ Kafiledelikler sükûnet ve ciddiyetle İslâm'ı kabul ettiler, Resulullah'ı tasdik ederek milletlerinin kendi içlerinde ayrılık, kargaşa ve fitne içinde yüzdüğünü, Hz. Peygamber vesilesi ile Allahın onları birleştirmesini umduklarını söyleyerek şunları eklediler; “Biz onlara gidiyoruz ve sizin bize tebliğ ettiğiniz dini onlara anlatacağız. Eğer bizim anlattıklarımızı dinler ve kabul ederlerse Allahın yardımıyla sizin etrafınızda birleşirler. Böyle olursa yeryüzünde sizin kadar aziz ve şerefli başka bir adam olmayacaktır.”¹¹ Bazı rivayetlerde bu olaydan şöyle bahsedilmiştir. “Resulullah onlara dedi ki: Rabbimin mesajını herkese iletebilmem için beni destekler misiniz?” Onlar dediler ki: “Ya Resulallah, bizde Bu'as muharebesi henüz son bulmuştur. Eğer siz hemen şu sıralarda oraya gelerseniz halkın sizin etrafınızda birleşmeleri zor olacaktır. Siz şimdilik bizim oraya dönmemize müsaade edin. Belki de Allah aramızdaki ilişkileri düzeltir. Ve sizin bize telkin ettiğiniz şeyi biz onlara telkin edelim. Böylece belki Allah onları sizin etrafınızda toplar. Böyle olduğu

⁸ İbrahim suresi, 35-52

⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 45-46; Taberî, II, 354; Önkal, Ahmet, “*Akabe Biatleri*” DİA, III, 211

¹⁰ Algül, a.g.e, I, 251

¹¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, s.46; Taberî c.II, s.354; Algül, I, 251

takdirde sizden kuvvetlisi olmayacaktır. Öyleyse, biz gelecek yıl hac mevsiminde tekrar buluşacağız.”¹²

İbn Sa’d, yukarda bahsettiğimiz bilgilerin yanı sıra Medinelilerin İslâmiyet’i kabul etmelerine dair üç rivayet daha nakletmiştir. Bu rivayetlerde şu ek bilgilere rastlıyoruz. İlk önce Es’ad b. Zürene ile Zekvan b. Abd-i Kays, Cahiliyyenin örf ve adetlerine göre Utbe b. Rebi’a ile görüşmek üzere Mekke’ye gittiler. Ancak Utbe ile görüşmeden önce Hz. Muhammed (AS) hakkındaki dedikoduları duyup onunla görüştüler ve Müslüman oldular. Daha sonra Hz. Es’ad Medine’ye gidip durumu Ebu’l Heysem b. Et-Teyyihan’a anlattı ve o da Müslüman oldu. Bundan sonra Ebu’l-Heysem, Akabede Resulullah ile görüşmüş olan altı kişiye katıldı. Bu konuda son bir rivayet ise Rafi’ b. Malik ez-Zurki ve Mu’az b. Afra’nın umre için Mekke’ye gittikleri, orada Resulullah (SAV) hakkında bilgi edindikten sonra kendisiyle görüşüp Müslüman olduklarıdır.¹³ Ancak bu rivayetleri ilk aktardığımız görüşler kadar yaygınlık kazanmamış ve ilim adamlarınca kabul görmemiştir.

İbn İshak’a göre Akabe’de Resulullah (SAV)’a biat eden altı kişi vardı. Bunları şöyle sıralayabiliriz.

Beni Malik b. Neccar’dan:

1. Ebu Ümame Es’ad b. Zürene (bu zat cahiliye döneminde de tevhide inanıyor ve putperestlikten nefret ediyordu).

2. Avf b. Haris b. Rifa’a

Beni Züreyk’tan:

3. Rafi’ b. Malik

Beni Selime’dan:

4. Kutbe b. Amir b. Hadide

Beni Haram b. Ka’b’dan:

¹²Taberî, II, 351; Mevdûdî, a.g.e, III, 359

¹³ Mevdûdî, a.g.e, III, 360

5. Ukbe b. Amir b. Nabi

Beni Ubeyd b. Adiy'den

6. Cabir b. Abdullah b. Ri'ab¹⁴

Medineli bu ilk Müslümanlar Hz. Peygamber (SAV)'in sözlerini çok beğendiler ve Kur'an'ın ayetleri karşısında çok etkilendiler. Bu andan itibaren Medine'ye dönerek çok etkili bir tanıtım ve tebliğ çalışmasına başladılar. Öyle ki bir yıl içinde Medinelilerin tamamı bu yeni din hakkında konuşur olmuşlardı. Medine çarşı ve pazarlarında, insanların bir araya geldiği her mecliste İslâm'dan söz ediliyordu. Müslümanların kamuoyu oluşturma çalışmaları kısa zamanda büyük meyveler vermeye başladı.¹⁵

a. Birinci Akabe Biati

Akabe'de İslâm'ı kabul eden ilk altı Medineli memleketlerine dönünce etraflarındaki insanlara İslâm'ı anlatmaya başladılar. Bunun neticesinde Ensardan her birinin evinde Resulullah (SAV)'ın adı duyulmaya başlandı. Ertesi yıl yani bi'setin 12. yılı hac mevsiminde Medine'den gelen on iki kişilik bir grup Akabe'de Resulullah (SAV) ile görüştü.¹⁶ Bu on iki kişiden beşi bir önceki yıl Müslüman olanlardı. (Cabir b. Ri'ab bu yıl gelmemişti). Diğer yedi kişiden beşi Evs kabilesine bağlı idiler. Bu Müslümanların adları ve kabileleri şöyledir:

Beni Neccar'dan (Hazrec):

1. Mu'az el-Haris b. Rifa'a

Beni Zürayk'tan (Hazrec):

¹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 46-47; Taberî, II, 354; Mevdûdî, a.g.e, III, 360; Algül, a.g.e, I, 252

¹⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 47; Taberî, II, 355; Algül, a.g.e, I, 252

¹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 49; Taberî II, 355

2. Zekvan b. Abd-i Kays (İbn Sa'd ve İbn Hişâm'ın belirttiğine göre bu zat Mekke'de Resulullah (SAV)'ın yanında kalmış ve Hicret esnasında Medine'ye dönmüştür.)¹⁷

Beni Avf b. El-Hazrec'ten (Hazrec):

3. Ubade b. Samit

4. Yezid b. Sa'lebe

Beni Salim b. Avf b. Hazrec'ten (Hazrec):

5. Abbas b. Ubade b. Nadle (İbn İshak bu Ensari'nin de Mekke'de kaldığını ve sonra Medine'ye döndüğünü ifade eder).

Beni Abdi'l-Eşhelden (Evs):

6. Ebu Heysem b. Et-Teyyihan

Beni Amr b. Avf'tan (Evs):

7. Uveym b. Saide¹⁸

Diğerleri ise ilk heyette yer alan, Es'ad b. Zürene, Avf b. Haris, Rafi' b. Malik, Kutbe b. Amir ve Ukbe b. Amir'dir.

Resulullah (SAV)'ın birinci Akabe biatinde Müslümanlardan aldığı biat'in adı "Bey'atü'n-Nisa"dır. Zira bu biatin sözleri, birkaç yıl sonra Kur'an-Kerim'in Müslüman kadınlardan alınmasını teklif ettiği Mümtehine suresinin 12. ayetindeki biatin sözlerine çok benzemektedir.¹⁹ ***“Ey Peygamber! İnanmış kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleri ile ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, iyi bir işte sana karşı gelmemeleri hususunda sana biat etmeye geldikleri zaman, biatlerini kabul et ve onlar için Allah'tan mağfiret dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayan, çok***

¹⁷İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 48

¹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 47-49; Taberî, II, 356

¹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 73; Taberî, II, 235

*esirgeyendir.*²⁰ Başka bazı görüşlere göre Bu biate Bey'atü'n-Nisa denmesinin sebebi savaşmanın biatte yer almamasıdır.²¹ Her iki görüşten dolayı da bu biate Bey'atü'n-Nisa denilmiş olabilir.

İbn İshak, biat'ın metnini şöyle nakletmiştir:

“Biz (Medineli Müslümanlar) Allah'a kimseyi ortak koşmayacağız. Hırsızlık yapmayacağız. Zina yapmayacağız. Evlatlarımızı katletmeyeceğiz. Hiçbir şekilde hiçbir kimseye iftira atmayacağız. Resulullah (SAV)'a asla itaatsizlik etmeyeceğiz.” Resulullah (SAV) da söylediklerine cevaben “Eğer siz bu sözlere sadık kalırsanız sizin için cennet vardır. Eğer birisi yasak bir fiil işlerse bu mesele Allah'a havale edilecektir. O isterse cezalandırır isterse affeder”²² buyurdu.

Birinci Akabe Biatinden sonra Medineli Müslümanlar yurtlarına dönerken Hz. Muhammed (SAV) Mus'ab b. Umeyr'i onlara dinlerini öğretmek, İslam'ın Medine'de yayılıp yerleşmesini sağlamak ve daha birçok amaçla onlarla birlikte gönderdi. Mus'ab b. Umeyr'in çalışmaları ilerde müstakil bir başlık altında inceleneceği içinde burada detaya girmiyoruz. Ancak şunu belirtmek gerekir ki onun çalışmaları ve azmi ile Allah'ın yardımı sayesinde Medine'de İslam hızla yayılmış ve ikinci Akabe biatini hazırlayan şartlar oluşturulmuştur.

b. İkinci Akabe Biati

Bi'set sonrası 13. yılda Zilhicce ayında (Haziran ya da Temmuz başı 622) Hac mevsimi yaklaşıncaya kadar İslâm Medine'de bir hayli yayılmıştı. Taberî'nin Cabir b. Abdullah el-Ensârî'ye dayanarak naklettiği rivayete göre “Resûlullah (SAV), 10. Yıl Ukaz ve Mecenne'deki panayırlarda ve Hac mevsiminde kabilelerin konak yerlerinde dolaşarak “Rabbimin mesajını kullarına iletebilmeme için beni ki himaye edecek ve yardım edecek ve buna karşılık Cenneti alacak?” diye seslenirdi. Ne var ki Resulullah (SAV)'ın bu çağrısına müspet cevap veren çıkmıyordu. Bunun sebebi, İslâm'a hasım

²⁰ Mümtehine, 60/12

²¹ Değişik görüşler için Bkz. Algül, a.g.e, II, 265

²² İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 50; Taberî II, 356; Bkz. Mevdûdî, a.g.e, s.362

olan Kureyşli reislerin görevlendirdiği kişilerin devamlı Hz. Muhammed (SAV)'in peşinde dolaşarak aleyhte propaganda yapmaları ve bunun etkisinde kalan diğer kabilelerin Kureyşle aralarını bozmak istememeleriydi. Nihayet Allah (cc) Yesrib'den bazı kimseleri Resulullah (SAV)'a gönderdi ve onlar da onu teyid ettiler. Bundan sonra Medine'de İslâm öyle gelişmeye başladı ki eğer bir kişi evinden çıkıp iman eder, Kur'an okuyup Müslüman olursa evine döndüğünde bakardı ki evdekilerin hepsi Müslüman olmuşlar. Böylece Ensar bölgesinde Müslümanların bir grubunun bulunmadığı veya kişilerin dini inançlarını alenen ilan etmediği bir tek mahalle kalmamıştı. Bir süre böyle devam ettikten sonra Medineli Müslümanlar Hz. Peygamber'in (AS) Mekke'de daha fazla eziyet görmesinin ve artık neredeyse ümit kesilmiş bir toplum haline dönüşen Mekkelileri İslâm'a çağırmanın bir faydasının kalmadığı düşüncesiyle onu Medine'ye davet etmeye karar verdiler. Bu amaçla aralarından yetmiş kişi Mekke'ye gitmeye karar verdiler ve orada Hz. Peygamberle Akabe'de buluştular.²³

İbn Hişâm, Muhammed b. İshak'a dayanarak Hz. Ka'b b. Malik'e ait daha detaylı bir rivayet nakletmiştir. "Biz milletimizin müşrikleriyle²⁴ hacca çıktık. Bundan önce Resulullah (SAV)'ı hiç görmemiştik ve hiç tanıımıyorduk. Bu sebeple Mekkelilerden birine sorduk. Adam bize onun amcası Abbas'ı tanıyıp tanımadığımızı sordu. Biz evet dedik zira ticaret için Abbas bize gelip giderdi. Dedi ki: "Harem'e gidin Resulullah (SAV)'ı Abbas ile oturur göreceksiniz." Biz onun tarif ettiği gibi Harem'e gittik ve Resulullah (SAV)'a selam verdik. Resulullah (SAV) Abbas'a dönerek "Siz bu beyleri tanıır mısınız?" diye sordu. O, "Evet bu Bera' b. Ma'rur'dur ve bu da Ka'b b. Malik." Hiç unutmam Resulullah (SAV) benim adımı duyar duymaz "Şair mi?" diye sordu. Abbas da "Evet" diye cevapladı. Bundan sonra Hz. Peygamber (SAV) teşrik günlerinin ortasında gece vakti kendisiyle buluşmamızı teklif etti. Kararlaştırılan gece biz halkımızın konakladığı yerden kalktık ve gizlice Resulullah (SAV) ile buluşmak üzere Akabe'ye hareket ettik. Biz milletimizin müşriklerinin bunu haber almalarını istemiyorduk ama aramızda hâlâ eski dininde olan eşraftan Ebu Cabir b. Haram da

²³Taberî, II, 357

²⁴İbn Sa'd'a göre o yıl yaklaşık 500 Medineli hac için Mekke'ye gelmişti

vardı. Biz ona “ Siz bizim büyüğümüz ve kabile ileri gelenlerimizde birisiniz. Biz sizin cehennemde yanmanızı istemiyoruz.” dedik ve ona İslâm’ı anlattık. O anda o da Müslüman oldu ve bizimle beraber Akabe biatine katıldı.²⁵ Biz o sırada 73 erkek ve 2 kadındık. Kadınlardan biri Beni Neccar’dan Nesibe (veya Nüseybe) binti Ka’b Ümmü Ümare diğeri ise Beni Seleme’den Esmâ binti Amr Ümmü Menâ idi.²⁶

Uveyym b. Saide’den nakledilen bazı ayrıntılar ise şöyledir: Mekke’ye vardıklarında Resulullah (AS) ile Abbas b. Abdülmuttalib aracılığıyla görüşmüşler ve Abbas beraberlerindeki müşriklerden dolayı bu görüşmeyi gizli tutmalarını istemiştir. Daha sonra Resulullah (SAV) onlara hacıların Mina’dan ayrılacakları son günde Akabe tepesinin alçak bir yerini tarif etmiş ve orada buluşmayı kararlaştırmışlardır. Resulullah (SAV) ayrıca uyumakta olan hiç kimseyi uyandırmamalarını ve kararlaştırılan yere gelmeyen kimseyi aramamalarını tembih etti.

Akabe’de herkes toplandıktan sonra Resulullah (SAV) şöyle dedi: “Kim konuşmak istiyorsa konuşmasını kısa tutsun, zira müşriklerin casusları her yerde sizi aramaktadırlar.” İbn Hişâm Ka’b b. Malik’in şu rivayetine yer vermiştir: “İlk önce Abbas söze başladı ve şunları söyledi: Ey Hazrecliler²⁷ Muhammed’in aramızda nasıl bir mevki ve makamı olduğunu biliyorsunuz. Onun peygamberliğini kabul etmeyenlere göre biz (yani Beni Haşim ve Beni Muttalib) onu destekledik ve himaye ettik. Bu sebeple kendisi milleti içinde güçlü bir mevkiye sahiptir ve kendi şehrinde emin bir yerde bulunuyor. Fakat o size gitmekte ısrar ediyor. Şimdi eğer siz davet ettiğiniz gibi sözlerinize bağlı kalacak ve muhaliflerine karşı onu koruyacaksınız, üzerinize almak istediğiniz sorumluluğu alın. Fakat eğer onun buradan çıkması ve size katılmasından sonra herhangi bir zorlukla karşılaşacağımıza dair endişeniz varsa açık açık söyleyin. Eğer o size gittikten sonra onu bırakmanız veya düşmanlarına teslim etmeniz gerekecekse o zaman şimdiden bu işten vazgeçin. Zira o halkı arasında güçlü bir mevkiye ve şehrinde emin bir yere sahiptir.” Medineli Müslümanlar “ Sizin

²⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 83

²⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 108

²⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 84. O devirde Evs ile Hazrec’in ikisi de birlikte Hazrec diye anılıyordu.

söylediklerinizi dikkatle dinledik. Bundan sonra ey Resulullah, siz buyurun ve bizden ne taahhüt almak istiyorsanız alın.”dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (SAV) bir konuşma yaptı ve Kur’an okudu, onları Allah’a davet ederek İslâm’a sadık kalmalarını istedi ve şöyle devam etti. “Kendi ailelerinizi tehlikeye karşı himaye ettiğiniz gibi beni de himaye edeceğinize ve destekleyeceğinize dair sizden biat almak istiyorum.” Hz. Muhammed’in isteğine Bera’ b. Ma’rur, onun mübarek elini kendi eli içine alarak, “Evet sizi hak ile beraber göndermiş olan Allah’a yemin olsun ki, sizi, kendi çoluk-çocuklarımız gibi koruyacağız. O halde ey Allah’ın Resülü bizden biat alın. Biz savaşçı kişileriz. Biz kahramanlığı atalarımızdan miras almış bulunuyoruz.” karşılığını verdi.

Bu sırada Ebu’l-Haysem et-Teyyihan da söze katıldı ve dedi ki: “Ey Allah’ın Resülü bizimle diğerleri (Yahudiler) arasında ittifak vardır. Biz bu ittifakı bozmak istiyoruz. Ancak biz, Allah’ın lütfu ve senin gayretinle bir gün Medine’de üstünlük sağlarsak “acaba Resulullah (SAV) Mekke’ye geri döner mi?” diye endişe ediyoruz.” Resulullah (SAV) bu sözlere tebessüm etti ve “ Hayır, artık beraber yaşayacağız beraber öleceğiz. Ben sizinim ve siz de benimsiniz. Siz kiminle savaşıyorsanız ben de onunla savaşacağım ve siz kiminle barış yaparsanız ben de onunla barış yapacağım.” dedi.²⁸

Cabir b. Abdullah rivayetinde şöyle diyor: “Biz Akabe’de toplandıktan sonra “Ya Resulallah (SAV), biz ne hakkında size biat edeceğiz” dedik. Resulullah (SAV) dedi ki: “İyi ya da kötü her vaziyette emirlerimi dinleyeceğinize, itaat edeceğinize, ister varlıklı ister sıkıntılı halinizde olsun mallarınızı harcayacağınıza, iyilik için çalışacağınıza, herkesi kötülükten men edeceğinize, Allah ile ilgili olarak her zaman doğruyu söyleyeceğinize, sizi kınayan veya size karşı gelenlerden korkmayacağınıza ve ben size geldiğim zaman beni kendi aileniz gibi koruyacağınıza dair biat edeceksiniz. Bunun mükâfatı olarak da siz Cennete gideceksiniz.” Bundan sonra biz kalkıp Resulullah (SAV)’a yaklaştık ve elini grubumuzun en genci olan Esa’d b. Zürene kendi eline alarak;“ Durun ey Yesribliler, biz kendisinin Allah’ın Resülü olduğunu bilerek develerimizi koşturduk ve kendisine geldik. Bugün kendisini yanımıza almak bütün Arapların düşmanlığını kazanmaktır. Bunun neticesinde bebekleriniz ölecek ve kılıçlar

²⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 59

kanlarınızı emecektir. Onun için bütün bunlara dayanabileceğinizi düşünüyorsanız Resulullah (SAV)'ın elini tutun. Allah size bunun mükâfatını verecektir. Fakat eğer siz canınızdan korkuyorsanız, şimdiden bu işten vazgeçin ve açıkça menfi cevabınızı verin. Zira (eğer verecekseniz) şu anda menfi cevap vermeniz Allah katında daha makbul sayılacaktır.” Bunun üzerine orada bulunanlar dediler ki: “ Ey Es’ad, önümüzden çekil. Allah’a yemin ederiz ki biz ne bu biatten vazgeçeceğiz ne de elimizi onun (Resulullah (SAV)’ın) elinden çekeceğiz.” Bundan sonra bütün Medineliler Resulullah (SAV)’a biat ettiler.²⁹

Bir başka rivayette şöyle denmektedir: “Abbas b. Ubade b. Nadle el-Ensari dedi ki “Ey Hazrecliler, siz bu muhterem zata niçin biat ettiğinizi biliyor musunuz?” “Evet, biliyoruz” diye birkaç ses yükseldi. Abbas kelimelere basa basa şunları söyledi. “ Siz siyah ve beyaz, herkesle savaşmak üzere biat ediyorsunuz. (Yani biat ettikten sonra bütün dünya size düşman olacaktır). Şimdi eğer malınızın ve eşrafınızın canının tehlikeye gireceğini düşünüyor ve zor şartlarda Resulullah (SAV)’ı düşmana teslim edeceğinizi aklınıza getiriyorsanız daha iyisi bugün onun peşini bırakın. Zira Allah’a yemin ederek söylüyorum, böyle yaparsak hem dünyada hem ahirette rezil olacağız. Fakat eğer, malınız ve eşrafınızın canı tehlikeye girmesine rağmen davet etmekte olduğunuz şahsiyeti koruyacağınızı söylüyorsanız, o zaman onun elini tutabilirsiniz. Allah şahittir bu, dünya ve ahiretin en hayırlı, en sevaplı işidir.” Toplantıda hazır bulunanlar dediler ki: “Biz onu Medine alıp götürmekten dolayı malımızın ve canımızın tehlikeye girmesine razıyız.” Bundan sonra “Ya Resulallah, biz verdiğimiz sözde durursak, mükâfatımız ne olacaktır?” diye sordular. Resulullah “Cennet” diye cevap verdi.”³⁰

Akabe biatine 11 Evsli ve 64 Hazrecli katılmıştır. Akabe'de Peygamberimiz (a.s.)a biat eden yetmiş üç erkek ile iki kadının isimleri ve kabileleri şöyledir:

Evs b. Harise, b. Salebe, b. Amr, b. Âmirlerin Abdüleşhel oğullarından:

1. Üseyd b. Hodayr,

²⁹ Mevdûdî, a.g.e, III, 371

³⁰ Mevdûdî, a.g.e, III, 371

2. Ebu'l-Heyssem Malik b. Teyyihan,

3. Seleme b. Selâme.

Harise b. Haris, b. Hazrec, b. Amr, b. Malik, b. Evs oğullarından:

4. Zuheyr b. Râfi'

5. Ebu Bürde b. Niyar,

6. Nüheyr b. Heysem.

Amr b. Avf, b. Malik, b. Evs oğullarından:

7. Sa'd b. Hayseme,

8. Rifâa b. Abdülmünzir,

9. Abdullah b. Cübeyr,

10. Ma'n b. Adiy,

11. Uveym b. Sâide,

Hazrec b. Harise, b. Salebe, b. Amr, b. Âmir, b. Neccar oğullarından:

12. Ebu Eyyub Halid b. Zeyd,

13. Muaz b. Haris,

14. Avf b. Haris,

15. Muavviz b. Haris,

16. Umâre b. Hazm,

17. Es'ad b. Zürâre.

Amr b. Mebzul, b. Âmir, b. Malik, b. Neccar oğullarından:

18. Sehl b. Atik.

Amr b. Malik, b. Neccar oğullarından:

19. Evs b. Sabit,

20. Ebu Talha.

Mazin b. Neccar oğullarından:

21. Kays b. Ebi Sa'saa,

22. Amr b. Gâziyye.

Belharis b. Hazrec oğullarından:

23. Sa'd b. Rebia

24. Hârice b. Zeyd,

25. Abdullah b. Revâha,

26. Beşir b. Sa'd,

27. Abdullah b. Zeyd,

28. Hallâd b. Süveyd,

29. Ukbe b.Âmir.

Beyaza b. Âmir, b. Zurayk, b. Abdi Harise oğullarından:

30. Ziyad b. Lebid,

31. Ferve b. Amr,

32. Halid b. Kays.

Zurayk b. Âmir, b. Zurayk, b. Abdi Harise, b. Malik, b. Gad b. Cüşem, b.

Hazrec oğullarından:

33. Râfi' b. Malik,

34. Zekvan b. Abdi Kays,

35. Abbâd b. Kays,

36. Haris b. Kays.

Selime b. Sa'd, b. Ali, b. Esed, b. Sâride, b. Tezid, b. Cüşem, b. Hazrec oğullarından:

37. Berâ' b. Ma'rur,

38. Bişr b. Berâ b. Ma'rur,

39. Sinan b. Sayf,

40. Tufeyl b. Numan,

41. Ma'kıl b. Münzir,

42. Yezid b. Münzir,

43. Mes'ud b. Yezid,

44. Dahhâk b. Harise,

45. Yezid b. Haram,

46. Cebbar b. Sahr,

47. Tufeyl b. Malik.

Sevad b. Ganm, b. Ka'b, b. Selime oğullarından:

48. Ka'b b. Malik.

Ganm b. Sevad, b. Ka'b, b. Selime oğullarından:

49. Süleym b. Amr,

50. Kutbe b. Âmir,

51. Yezid b. Âmir,

52. Ebu'l-Yeser Ka'b,

53. Sayfî b. Sevad (Esved).

Nâbi b. Amr, b. Sevad, b. Ganm, b. Ka'b, b. Selime oğullarından:

54. Salebe b. Ganeme,

55. Amr b. Ganeme,

56. Abs b. Âmir,

57. Abdullah b. Üneys,

58. Halid b. Amr,

59. Haram b. Ka'b, b. Ganm, b. Ka'b, b. Selime oğullarından:

60. Abdullah b. Amr b. Haram,
61. Cabir b. Abdullah, b. Amr, b. Haram,
62. Muaz b. Amr, b. Cemûh,
63. Sabit b. Ciz',
64. Umeyr b. Haris,
65. Hadîc b. Selime,
66. Muaz b. Cebel.
- Avf b. Hazrec oğullarından:
67. Ubâde b. Sâmit,
68. Abbas b. Ubâde,
- Ebu Abdurrahman Yezid b. Salebe,
69. Amr b. Haris,
- Salim b. Ganm, b. Avf, b. Hazrec oğullarından:
70. Rifâa b. Amr,
71. Ukbe b. Vehb.
72. Sâide b. Ka'b, b. Hazrec oğullarından:
- Sa'd b. Ubâde,
73. Münzir b. Amr.
- Mazin b. Neccar oğulları kadınlarından:
74. Ümmü Umâre Nesîbe binti Ka'b,
- Selime oğulları kadınlarından:
75. Ümmü Meni Esmâ binti Amr³¹

³¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 72

İkinci Akabe biatinden sonra Hz. Peygamber Evs ve Hazrecten bazı kimseleri “Nakib” unvanıyla reis tayin etmiş ve bunların her birini kabile fertlerinden sorumlu tutmuştur. İbn Hişâm’ın Ka’b b. Malik’ten yaptığı rivayete biatten sonra Resulullah (SAV): “Kendi kabilelerinden sorumlu olacak on iki nakib seçmelisiniz.” Dedi. İbn Sa’d’ın Tabakât’ında yer alan İbn İshak’ın rivayetine göre de Resulullah (SAV) şöyle dedi: “Bu nakibler Hz. İsa’nın havarileri gibi kendi kabilelerinin kefilisi olacaklardır.”³² Resulullah (SAV)’ın bu talimatı üzerine Ensar aralarında görüşerek on iki kişinin ismini verdiler. Bu görevlendirmeye Resulullah (SAV) , daha Medine’ye hicret etmeden oradaki diğer unsurlara karşı üstünlüğü eline alacak bir yönetim kademesi oluşturmuştu. Ayrıca Ensar da yeni davanın organizasyonu ve Mekke’den gelecek olan kardeşlerinin ihtiyaçlarını temin hususunda bir karışıklığa düşmeyecekti.

Resulullah (SAV)’ın seçtiği nakiblerin dokuzu Hazrecli, üçü ise Evs’ten idi.

Hazrec’den:

1. Es’ad b. Zürene (Resulullah (SAV) Es’ad’ı “Nakiblerin Nakibi” yaptı.)
2. Sa’d b. Rebi’ (Cahiliye döneminde Medine de okuma yazma bilen birkaç kişiden biriydi.)
3. Abdullah b. Revaha
4. Rafi’ b. Malik (Bu zat cahiliye döneminde Kamil lakabıyla tanınıyordu.)
5. Bera’ b. Ma’rur (Hicretten kısa bir süre önce vefat etti. Resulullah (SAV) onun kabrinde cenaze namazı kıldı.)
6. Abdullah b. Amr b. Haram (Akabe biatinin yapıldığı gece Müslüman olmuştu.)
7. Ubade b. Samit
8. Sa’d b. Ubade (Bu Ensari de Kamil lakabıyla tanınıyordu.)
9. Münzir b. Amr (Okuma yazması olan sahabedendi)

³² İbn Hişâm, *es-Sire*, II, 63

Evs'ten:

10. Üseyd b. Hudayr (Kamil lakabıyla bilinenlerden ve kavminin ileri gelenlerindendi)

11. Sa'd b. Hayseme

12. Rifa'a b. Abd-il Münzir. (İbn Hişâm'ın ifadesine göre bu zatın yerine bazı tarihçiler Ebu'l-Haysem bin et-Teyyihan'ın ismini yazmışlardır.)³³

Akabe biatinin yapıldığı gece Kureyşliler bundan haberdar oldular ve sabah belli başlı adamlarıyla Medinelilerin konakladığı yere gelerek şöyle dediler: “Ey Hazrec topluluğu duyduğumuza göre siz bu adam ile görüşmüş, onu kendinize götürmek istemiş ve bize karşı savaş açmak amacıyla ona biat etmişsiniz. Vallahi, billahi, Arabistan'da sizinle savaşmamız kadar bizim hoşumuza giden başka bir şey yoktur.” Bunun üzerine Medineliler müşriklerden bazı kimseler kalkıp “vallahi böyle bir şey olmamıştır. Bizim böyle bir şeyden haberimiz yoktur” dediler. Bu müşrikler gerçekten doğru söylüyorlardı. Zira onlar, Müslümanların biatinden haberdar değillerdi. Müslümanlar ise seslerini çıkarmadan konuşulanları dinliyorlardı. Daha sonra Kureyşliler Medinelilerin kabile reisleri Abdullah b. Übey'e gittiler ve ona durumu izah etmeye çalıştılar. Abdullah b. Übey dedi ki:“Böylesine büyük bir işe halkım beni atlatarak girişemez. Böyle bir şeyin olduğunu sanmıyorum.”³⁴

Kureyşliler bu cevaplardan tatmin olmadı ve konuyu sürekli olarak araştırıp soruşturdular. Bu soruşturmaların sonunda bir biatin yapıldığı kanısına vardılar. Nitekim Medineliler hac farizalarını tamamlayıp Mekke'den ayrıldıktan sonra yol alırlarken Kureyşlilerin bir grubu Ezahir mevkiinde Hz. Sa'd b. Ubade ve Münzir b. Amr'ı yakaladılar. Münzir kargaşa içinden kurtulmayı başardı. Ama Sa'd kurtulamadı. Kureyşliler Sa'd b. Ubade'nin ellerini arkaya bağladılar ve saçından tutarak ve döverek Mekke'ye götürdüler.³⁵

³³İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 61

³⁴İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 66

³⁵İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 66

c. Akabe Biatleri'nin Önemi

Son Akabe biati İslâm tarihine altın harflerle yazılacak önemde çok büyük bir olaydır. Akabe biati Hz. Muhammed (AS)'in Mekke'deki tebliğ çalışmalarında bir dönüm noktasıdır. Görüldüğü gibi Medineliler bir kaçak ya da mülteci gibi değil Allah'ın naibi ve kendi imam ve hükümdarları olarak davet ediyorlardı. Aynı şekilde Mekke'deki Müslümanlar için de Medine'nin kapıları açılıyordu. Medineliler Mekkeli Müslümanları bir mülteci olarak çağırıyorlardı. Onlar istiyordu ki, Arabistan'ın çeşitli yerlerine dağılmış olan Müslümanlar Yesrib'de toplanarak güç birliği yapsınlar, disiplinli ve düzenli İslâm toplumu meydana gelsin. Başka bir deyişle Yesrib ve Yesribliler için "Medinetü'l-İslâm"(İslâm Şehri)'in temelini attılar ve Resulullah (AS) Medinelilerin bu davetini kabul etmek suretiyle Arabistan'da ilk İslâm toplumunu meydana getirdi. Medineliler attıkları bu büyük adımın önemini ve anlamını çok iyi biliyorlardı. Kendilerine getireceği zorlukların da farkındaydılar. Ancak onlar mert ve yiğit insanlardı. İslâm'ı şehirlerine davet etmekle onlar bütün Arabistan'a hatta bütün dünyaya meydan okuyorlardı. Medineli Müslümanların Arap yarımadasında bulunan tüm putperestlerin düşmanlığına karşı koyma kararlılığı Akabe biatiyle tescil edilmiştir. Akabe de yaptıkları konuşmalarla da ciddiyetlerini, gözü pekliklerini ve sarsılmaz inançlarını ortaya koymuşlardır.

Akabe biatine katılan Müslümanlar ile Mekke'de İslâm'ı kabul eden ilk Müslümanlar arasında bazı ortak noktaların varlığı dikkat çekmektedir. Her iki gruptaki insanlar, inançları uğruna başa gelmesi muhtemel her türlü kötülüğe göğüs gerebilecek bir cesaret ve sabır ortaya koymuşlardır. İlk Müslümanlar sağlam bir düşünüşe sahip olduklarını açıkça göstermişlerdir. Zira kabul etmeye davet edildikleri şeyin güzelliklerini gördükten sonra ona sırt çevirmemişler gerçeği arayan samimi her insanın yapması gerekeni tereddüt etmeden gerçekleştirmişlerdir.

2. Medine'de Tebliğ Hareketleri

Birinci Akabe biatinden sonra Medine'de yoğun bir şekilde başlayan İslâm'ı tebliğ çalışmalarında başta Ensarla birlikte Medine'ye giden Mus'ab b. Umeyr olmak

üzere birçok kişi üstün bir gayretle çaba sarf etmiştir. Bu çabaların neticesi kısa zamanda alınmıştır.

a. Tebliğ faaliyetlerinde Mus'ab b. Umeyr'in Yeri

Medinelilerin ikinci heyeti memleketlerine dönerken Hz. Peygamber (SAV) kendilerine refakat etmek üzere Mus'ab b. Umeyr'i gönderdi. Resulullah (SAV), Mus'ab'tan Medinelilere Kur'an'ı ve İslâm'ı öğretmeye ve dini iyi anlamalarını sağlamaya çalışmasını istedi. Bu nedenle Hz. Mus'ab, heyetle birlikte Medine'ye gitti ve Es'ad b. Zürene'nin evine yerleşti.³⁶ Beyhakî'nin aktardığı rivayet ise sonucu aynı olmak üzere biraz daha değişiktir. Beyhakî'nin rivayetine göre heyettekiler Resulullah (SAV)'a mektup göndererek ondan kendilerine dini öğretmek üzere kendilerine bir kişi göndermelerini istediler.³⁷ İbn Sa'd da benzer bir rivayette bulunmaktadır.³⁸ Bunun üzerine Resulullah (SAV) Mus'ab'ı Medine'ye öğretmen olarak görevlendirdi. Bütün rivayetlerden elde edilen kesin sonuç Medine'ye İslâm'ı öğretmek üzere görevlendirilen şahsın Mus'ab b. Umeyr oluşudur. İbn Sa'd da Vâkıdî'nin buna benzer bir rivayetini nakletmiştir.

Ensar ikinci Akabe biatinden sonra Medine'ye döndükten sonra Mus'ab b. Umeyr başkanlığında İslâm'ı hızla yaymaya başladılar. İbn Sa'd'ın Vakıdî'ye atfen yazdığına göre Beni Abd el-Eşhel'den Abbad b. Bişr b. Vakş ve müttefiklerinden Muhammed b. Mesleme, Hz. Mus'ab'a biat ettiler. Bundan sonra Beni Abd el-Eşhel'in ileri gelenlerinden Sa'd b. Muaz ve Üseyd b. Hudayr aynı gün Müslüman oldular.³⁹ İbn Hişâm bu iki şahsın İslâm'ı kabul etmeleriyle ilgili olarak şu ilginç bilgileri aktarmaktadır:

“Bir gün Es'ad b. Zürene, Hz. Mus'ab'ı yanına alarak Evs'in bir kolu olan Beni Zafir kabilesine götürdü. Onlar Beni Zafir'in bahçesinde dolaşırken Müslümanlığı kabul etmiş olan birkaç kişi onların yanlarına geldi. Sa'd b. Muaz ile Üseyd b. Hudayr bunu

³⁶İbn Hişâm, *es-Sîre*; II, 50; Taberî, II, 357

³⁷Beyhaki, *Delâilu'n-Nübüvve*, I, 437

³⁸İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 110

³⁹İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 52

haber alınca Sa'd Üseyd'e şöyle dedi: "Yahu şu adamlara (Es'ad ve Mus'ab) gitsene. Baksana bu adamlar bizim mahallemize gelip saf kişileri kandırmaya çalışıyorlar. Git ve onları bahçelerimizden çıkar. Eğer Es'ad bu işe karışmamış olsaydı ben şahsen oraya gidecektim. Fakat biliyorsun ki o benim halamın oğludur ve ben onunla yüz yüze gelmek istemiyorum." Bunun üzerine Üseyd mızrağını alıp bahçeye gitti. Hz. Es'ad Üseyd'in kendilerine doğru geldiğini duyunca Hz. Mus'ab'a dedi ki: " Bak bizim kabilenin reisi geliyor. Ona Allah'ın hak sözünü anlatmaya çalış." Hz. Mus'ab "Eğer kendisi oturursa onunla konuşurum" diye cevap verdi. Üseyd onlara gelip kızgın bir ifade ile bir an bekledi ve şu sert sözleri söyledi. " Hey sizi buraya getiren nedir? Neden bizim adamlarımızı kandırıyorsunuz. Eğer canınızı kurtarmak istiyorsanız buradan hemen defolun." Hz. Mus'ab "sakin olun, biraz oturup söyleyeceklerimi dinler misiniz? Eğer söylediklerim hoşunuza giderse kabul edin. Gitmezse reddedin, karar sizindir." dedi. Üseyd "haklısın" dedi ve mızrağını yere saplayarak oturdu.⁴⁰ Burada Hz. Mus'ab'ın hem davasına olan inancı hem kendine olan güveni hem de ikna kabiliyeti ön plana çıkmaktadır. Zira bu öyle bir andı ki onun başarısı belki de İslâm'ın Medine'deki geleceği bu birkaç dakikaya bağlanmıştı. Şayet Mus'ab başarısız olur da Üseyd'i en azından düşmanlık etmekten uzak tutamazsa muhtemelen Müslümanlar için ortam değişecek ve Mekke'deki kardeşlerinin çektikleri sıkıntıların benzerleriyle karşılaşacaklardı.⁴¹

Hz. Mus'ab b. Umeyr Üseyd'e İslâm'ın temel ilkelerini anlattı ve Kur'an-ı Kerim'den ayetler okudu. Hz. Mus'ab ve Hz. Es'ad sonradan "Yemin ederiz ki Üseyd'in yüz ifadesi öylesine değişti ki, İslâmiyet'in onu tam manasıyla etkilediğine inandık" demişlerdir. Nitekim Mus'ab b. Umeyr'in anlattıklarından sonra Üseyd, "Hayret bu ne kadar güzel bir sözdür. Siz bu dine girerken ne yaparsınız" diye sordu. İkisi kendisine "Yıkanın ve vücudunuzu temizleyin, elbiselerinizi de temizleyin. Sonra Kelime-i şehadet getirin, daha sonra da namaz kılın" dediler. Üseyd oradan kalktı yıkanıp temizlendikten sonra geldi, kelime-i şehadet'i söyledi ve iki rekât namaz kıldı. Daha sonra şunları söyledi: "Arkamda bir adam var ki, eğer size tabi olursa eminim,

⁴⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 52

⁴¹ Algül, a.g.e, I, 254

halkından tek bir kişi sözünün dışına çıkmayacaktır. Ben ona gidip onu size yolluyorum.” Üseyd bunları söyledikten sonra oradan ayrıldı ve Sa’d b. Muaz’a vardı. O sırada Sa’d birileriyle oturmaktaydı. Üseyd’in gelişini görünce yanındakilere “Vallahi, Üseyd buradan gittiği yüzle dönmüyor” dedi.⁴²

Hız. Üseyd gelip yanlarına oturdu. Sa’d kendisine ne yaptığını sordu. Üseyd şöyle dedi: “Ben her iki adamla konuştum. Bence onların yaptığı herhangi bir zararlı çalışma yoktur. Onlar da dedi ki, biz zaten sizin dediklerinizi yapıyoruz. Benim duyduğuma göre Beni Harise’ye mensup bazı kimseler Es’ad b. Zürene’nin senin halanın oğlu olduğunu biliyorlar ve seni küçük düşürmek için Es’ad b. Zürene’yi öldürmek üzere yola çıkmışlar” dedi. Bunu işiten Sa’d’ın yüzü değişti ve Es’ad’ın yardımına koşmak için derhal orada ayrıldı.⁴³ Aslında Üseyd’in amacı onu bir şekilde Mus’ab b. Umeyr ile görüştürmekti. Zira kendisi o kadar Mus’ab’ın sözlerinin etkisinde kalmıştı ki Sa’d b. Mu’az’ın da onu dinledikten sonra muhakkak kalbinin İslâm’a açılacağına kanaat getirmişti.⁴⁴ Sa’d oradan ayrılırken Üseyd’e “ Vallahi seni onlara göndermemin hiçbir faydası olmadı” dedi.

Es’ad b. Zürene uzaktan Sa’d’ın gelmekte olduğunu görünce Mus’ab’a dönerek “Bu öyle bir reistir ki arkasında bütün bir halk vardır. Bu Müslüman olursa halkından iki kişi bile Müslüman olmaktan kaçınmaz” dedi. Es’ad her iki adamın sakin ve pervasızca oturduğunu görünce Üseyd’in onu bir bahane ile onlara gönderdiğini anladı ve çok kızdı. Kızgın bir şekilde Es’ad b. Zürene’ye “ Ebu Ümame, vallahi seninle akrabalığım olmasaydı bu adam benden kurtulamazdı.” dedi. Bunun üzerine Mus’ab ona; “Buyurun oturun, eğer söylediklerimiz hoşunuza giderse kabul edin. Beğenmezseniz reddedin. İnanın biz hoşunuza gitmeyen bir şeyi sizden uzak tutacağız.” Sa’d “Doğru söyledin” dedi ve oraya oturdu. Mızrağını da yere dikti. Hız. Mus’ab ile Es’ad’ın ifadesine göre Sa’d henüz konuşmadan yüzündeki ifadeden onun İslâm’a

⁴² İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 53

⁴³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 53

⁴⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 53; Algül, a.g.e, I, 256

yakınlaştığını hissettiler.⁴⁵ Mus'ab b. Umeyr ona Kur'an-ı Kerim'in Zuhuf suresinden bazı ayetler okudu: ***“Ha, Mim, Apaçık Kitap'a and olsun ki, akledesiniz diye Kuran'ı arapça okunan bir Kitap kılmışızdır. Şüphesiz o, Bizim katımızda Ana Kitap'ta mevcut, yüce ve hikmet dolu bir Kitap'dır. Ey inkarcılar! Aşırı giden kimselersiniz diye sizi Kuran'la uyarmaktan vaz mı geçelim? Öncekilere nice peygamberler göndermişizdir. Kendilerine gelen her peygamberi onlar mutlaka alaya alırlardı. Bunun için Biz de, bunlardan daha kuvvetli olanları yok etmişizdir. Öncekilere dair nice misaller geçmiştir. And olsun ki onlara: "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, "Onları güçlü olan, her şeyi bilen yaratmıştır" derler.”***⁴⁶

Hiz. Mus'ab sözlerini bitirince, Sa'd “ Siz bu dine girmek için ne yaparsınız?” diye sordu. Onlar, Hiz. Üseyd'e söylediklerini ona tekrarladılar. Sa'd da Üseyd gibi temizlenip kelime-i şehadet getirdi. İki rekât namaz kıdıktan sonra mızrağını alıp meclisine geri döndü.⁴⁷

Sa'd'ın geri geldiğini görenler onun da Es'ad gibi değişen bir yüz ifadesiyle döndüğünü anladılar. Hiz. Sa'd gelir gelmez oradakilerden herhangi birisinin soru sormasına fırsat vermeden: “Ey Beni Abdu'l-Eşhel, siz benim nasıl bir insan olduğumu sanıyorsunuz?” diye sordu. Oradakiler dediler ki “Biz sizi reisimiz olarak tanırız. Siz aramızda en merhametli insansınız. Hepimizden daha fazla fikrinizde isabetlisiniz. Hepimizden daha akıllı ve tecrübelisiniz.” Bu cevabı aldıktan sonra Hiz. Sa'd şöyle dedi: “Siz Allah'a ve Resulü'ne iman etmeyinceye kadar kadınlarınız ve erkeklerinizle konuşmam bana haramdır.” Böylece akşam olmadan Beni Abd el-Eşhel'in bütün erkek ve kadınları Müslüman odular. Beni Abd el-Eşhel mahallesinde tek bir müşrik bile kalmadı. Hatta Medine halkının tamamı da bir şekilde ya Müslüman oldu, ya yakınlık duyan kişiler oldu ya da İslâm düşmanı olmaktan kurtarıldı.⁴⁸ Müslüman olmayan sadece el-Üsayrim Amr b. Sabit kalmıştı. O da Uhud gazvesi sırasında Müslüman oldu ve henüz ilk secdede iken şehid edildi. Resulullah (SAV) dedi

⁴⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 53

⁴⁶ Zuhuf suresi, 43/1-9

⁴⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 53

⁴⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 77 vd.; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, I, 609-610; İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 389

ki “O cennete gidecektir.” İbn Sa’d’ın naklettiğine göre, Sa’d b. Muaz ve Üseyd b. Hudayr Müslüman olduktan sonra ilk iş olarak Beni Abd el-Eşhel’in putlarını kırdılar.⁴⁹

İbn İshak’ın rivayetine göre Hz. Mus’ab b. Umeyr Medine’de tebliğ çalışmalarını hiç aksatmadan başarılı bir şekilde sürdürdü. Öyle ki birkaç Müslüman erkek ya da kadının bulunmadığı hiçbir Ensar Mahallesi kalmamıştı. Elde edilen neticede şüphesiz Mus’ab b. Umeyr’in son derece ciddi ve insanlara yaklaşımındaki yumuşak tavrın etkisi büyüktü. Nitekim Medine’de sadece birkaç aile Hendek savaşına kadar İslâm’ı kabul etmediler.⁵⁰

Cuma namazı ile ilgili ilahi emir gelmeden önce Medineli Müslümanlar haftada bir gün toplu namaz kılmaya karar vermişlerdi. Bu amaçla Resulullah’a (SAV) haber gönderen Mus’ab b. Umeyr, Müslümanları bir araya toplayarak onarı bilgilendirmek amacıyla olduğunu belirtti. Resulullah (SAV) Cuma günleri toplanmaları için onlara izin verdi.⁵¹ Bu maksat için Yahudilerin sebt (Cumartesi) ve Hıristiyanların Pazar günü yerine Cuma’yı seçildi. Cumaya cahiliye döneminde “Yevmü’l-Arûbe” deniliyordu. İlk Cuma namazını Hz. Es’ad b. Zürene kıldırdı. Beni Beyâda bölgesinde kılınan bu namaza kırk kişi katılmıştı.⁵²

b. Diğer Müslümanların Gayretleri

Yukarıda da geçtiği gibi bilhassa Es’ad b. Zürene’nin büyük fedakârlıkları ve gayretleri sayesinde Mus’ab, Medine’de rahat bir çalışma ortamı bulmuştur. Ayrıca Sa’d b. Muaz, Ebu Eyyûb el-Ensâri ve Üseyd b. Hudayr, İslâm’ın geniş kitlelere ulaşmasında etkili olan Müslümanlardır.

⁴⁹İbn Sa’d, *Tabakât*, III, 389

⁵⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, s.80; İbnü’l Esîr, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, I, 611

⁵¹ Bkz. İbn Sa’d, *Tabakât*, c.III, s.110

⁵² İbn Hişâm, *es-Sîre*, s.51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEDİNE’NİN İSLÂMLAŞMA SEBEPLERİ

Medine’nin İslâmlaşması tek bir sebebe dayandırılmaz. Belki birçok sebebin bir araya gelişi ile açıklanabilir. Sebepler ve bu sebepleri değerlendirebilecek insanlar bir araya gelince İslâm’ın yayılması için elverişli bir ortam doğmuştur. Şartların oluşması da yine Resulullah (SAV)’ın ve ashabının çabaları ile Allah’ın yardımı sayesinde gerçekleşmiştir.

A-SİYASÎ SEBEPLER

Medine, yüz yıllardır sükûn bulamamış bir belde idi. Medine’ye yerleşmiş farklı milletten birçok insan, karşılıklı çıkar çatışmaları, asabiyet duygusu, koyu cehalet, kanunsuzluk ve daha nice sebepten dolayı neredeyse kesintisiz bir savaş hali içindeydi. Önceki bölümlerde de anlatıldığı gibi bir seri halinde savaşın biri bitiyor diğeri başlıyordu. Arap kabileleri kimi zaman Yahudilerle kimi zamanda kendi aralarında savaşlar yapıyorlardı. Ancak her iki halde de Yahudiler savaş için her iki tarafı da kışkırtıyorlardı. Zira savaş Yahudiler için çok önemli bir gelir kaynağıydı.

Risâletin onuncu yılında kendilerine bu savaşlarda destek verecek bir kabile arayışı ile Mekke’ye gelen Hazrecli bir heyet, hayatlarını kıyamete kadar değiştirecek bir teklif aldıklarında, bu teklifin aramaya geldikleri şeyden çok daha iyi neticeler vereceğini kavramakta gecikmediler. Çünkü onlara teklifte bulunan şahıs, yalnız kendilerine değil düşmanlarına da barış vaat ediyordu. Böylece sürüp giden savaşlarda daha çok insanın ölmesi gerekmeyecek, Yahudilere olan borçları artık çoğalmayacak ve en önemlisi de kendilerine Allah tarafından gönderildiğini apaçık gördükleri bir nimete kavuşacaklardı. İlk heyetin bu olumlu izlenim ve hislerle Yesrib’e dönüşünün ardından şehirde bir iki yılda önemli bir İslâm topluluğu oluşmaya başladı.

Medine’de tebliğin başarıya ulaşmasını sağlayan siyasî sebeplerden bir tanesi şehirdeki idarî yapının zayıflığıdır. Arabistan, genel olarak mamur dünyanın idarî yapısı en az gelişmiş bölgeleri arasındaydı. Medine de bölgenin idari yapısı en zayıf şehirlerinden biriydi. O dönemde, Medine’de Yahudileri ve müşrik Arapları kapsayan ve düzenli işleyen bir idarî mekanizma bulunmamaktaydı. Dolayısıyla burada, İslâm’a girmek isteyenler üzerinde Mekke’deki gibi boykot, işkence, psikolojik baskı vb. organize çabaların bulunmadığını görmekteyiz. Mus’ab b. Umeyr, Es’ad b. Zürene ve diğer Müslümanlar herhangi bir şekilde zorba insanların hâkimiyetinde bulunan bir devlet otoritesiyle karşı karşıya kalmadan tebliğ faaliyetlerinde bulunabilmişlerdir. Bu da halkın İslâm’ı öğrenip incelemesini kolaylaştıran bir etken olmuştur.

Kabileler nispeten küçük bölgelere hâkim olmalarına rağmen kendi içlerinde son derece güçlü bir otoriteye sahipti. Kabile reislerinin onayından geçmeyen kararların uygulanma şansı bulunmamaktaydı. Medinelilerin İslâm’a girişlerinde etkili olan Bir başka siyasî sebep de kabile reislerinin, henüz tebliğin başında İslâm’a girmeleri ve bunun geri kalan halk için bir teşvik unsuru olmasıdır. Hatırlanacağı gibi Hz. Muhammed’in (SAV) tebliğini ilk kabul eden Medineliler Mekke’ye siyasî destek arama amacıyla gelen bir grup Hazrecliydi. Böyle bir görev için Mekke’ye gelmiş olmaları onların kendi kabileleri içinde itibarlı konuma sahip önder kimseler olduklarını göstermektedir. Kabilenin bu seçkin üyelerinin Hz. Peygamber’e iman etmeleri geride kalanların da hayatını değiştirmiştir. İnsanlar, reislerinin İslâm’a girdiğini görünce İslâm’ı incelemeyi, öğrenmeyi ve kabul etmeyi engelleyecek herhangi bir korku duymamışlardır. Birçoğu bu rahat ortamda kendisini kısıtlayacak birinin kılıcını tepesinde hissetmeksizin İslâm’ı Mus’ab b. Umeyr’den, Es’ad b. Zürene’den ve Müslüman olan yakınlarından dinlemiş, sakin bir kafa ile düşünme ve karar verme imkânı bulmuştur.

Mekke döneminde Ebu Leheb, Ebu Cehil, Ümeyye b. Halef, Velid b. Muğire, Ebu Süfyan gibi kabilelerin önde gelenleri konumunda olan insanlar, daha önceki bölümlerde anlatılan çeşitli sebeplerle İslâm’a girmemişler bununla da yetinmeyip

Müslüman olmak isteyenlere de engel olmuşlardır.¹ Bunlar, kendi kabilelerinde sözü dinlenen, emrinden çıkılmayan insanlardı. Dolayısıyla da kabilelerden oluşan Mekke şehir devletinin tamamında etkiliydiler. Medine’de ise durum biraz farklıydı. Orada kimse İslâm’a girmeye zorlanmamıştır. Ancak hiç kimse de yeni dini kabul etme noktasında engellenmemiş ve kabile reisleri tarafından insanların daha rahat olduğu bir ortam oluşturulmuştur. Nitekim Medineliler arasında geç dönemlerde İslâm’a girenler olmuştur. Kabile reislerinin oluşturduğu bu güven ortamı insanları İslâm’a yakınlaştıran bir sebep olmuştur.

Siyasi sebepler arasında sayılabilecek en önemli olaylardan birisi de Buas savaşlarıdır. Hz. Aişe’nin bu savaşla ilgili olarak “ ***Buas savaşı, Allah’ın, Resulüne bir ikramı idi.***” dediği rivayet edilmiştir.² Buas savaşları yine Yahudilerin alttan kışkırtmasıyla Evs ve Hazrec kabileleri arasında meydana gelen savaşların en sonuncusu ve en korkuncudur. Bu savaşta Hem Hazrec hem de Evs kabilesi büyük yaralar almış, ileri gelenlerinin birçoğunu kaybetmiştir. Zaman zaman Evs ya da Hazrec galip gibi görünse de aslında Buas savaşı, kazananı olmayan bir savaştır. Çünkü savaşın her iki kabile için büyük yıkıcı etkileri olmuştur.

Buas savaşından birkaç yıl sonra, ortalık biraz yatışınca daha aklı selim düşünceler ağır basmış ve bu savaşlara bir son verilmesi gerektiği fikri ön plana çıkmıştır. Bu nedenle dönüşümlü riyaset yahut her iki kabilenin de kabul edebileceği bir kralın etrafında toplanmayı kararlaştırmışlardır. Bu dönem aynı zamanda birbirlerinden emin olmayan iki kabileden Hazrec’in Mekke’de destek aradığı dönemdi. Hazreclilerin Hz. Peygamber (SAV) ile karşılaştıkları dönemlerde Medine’de her iki kabile bir isim üzerinde uzlaşmak üzereydiler. Bu isim daha sonra Hz. Peygamber (SAV)’e Medine’de en büyük düşman haline gelecek olan Abdullah b. Übey b. Selül idi. Abdullah b. Übey krallık tacını giymeye hazırlandığı sırada insanlar Resulullah (SAV)’a iman etmeye başladılar. Böylece bu savaşlara kimin son vereceği de ortaya çıkmış oldu. Abdullah b.

¹ Bkz. Çalışmamızın 11-16. sayfaları.

² Buhârî, Menakibu’l-Ensar, 1

Übey'in tam da kral seçilecekken halkın ondan yüz çevirmesi dikkat çekici bir olaydır. Zira insanların ondan yüz çevirmeleri zaten çoğunun onu bir birleştirici olarak görmedikleri anlamına gelmektedir. Ne de olsa kendisi Hazrec kabilesinin liderlerinden biriydi ve bu sebeple Evs kabilesi hiçbir zaman tam olarak ona güvenemeyecekti. Bu nedenle de asla kalıcı olarak bir istikrar unsuru olamayacaktı. Hz. Muhammed (AS) ise hem Mekke'deki hayatıyla tarafsızlığını ve güvenilirliğini ispatlamış hem de bir peygamber olarak sadece Evs, Hazrec ya da Medine'ye değil, bütün insanlığa hitab ettiğini herkese benimsetmişti. Medineliler, böyle bir öndere duyulan ihtiyacı Akabe Biat'inde ***“Bizim milletimiz kadar kargaşa ve iç çekişmeye düşen başka bir millet yoktur. Biz milletimizi bu halde bırakıp buraya geldik. Belki de Allah sizin vasitanızla onları birleştirir. Biz onlara gidiyoruz ve sizin bize anlattıklarınızı onlara aktaracağız. Eğer Allah onları sizin etrafınızda birleştirirse sizin kadar aziz ve şerefli başka bir adam olmayacaktır”***³ sözleriyle dile getirmişlerdir. Ne ilginçtir ki bir peygamberin varlığı Mekke'de siyasi bölünme sebebi sayılıyorken Medine de birleşme fırsatı olarak görülmüştür.

B- SOSYAL SEBEPLER

Sosyal bilimciler, insanların temel ihtiyaçlarını incelerken yukardan aşağıya doğru bir piramit şeklinde inen bir liste hazırlamışlardır. İhtiyaç piramidinin en önemli basamaklarından birisini de güvenlik ihtiyacı oluşturmaktadır. Bir toplum sonsuza kadar güvensizlik ortamında yaşayamaz. Toplum kendi içinden veya dışarıdan mutlaka bir çözüm bulmak durumundadır.

Sosyal sebepler arasında öncelikle sayacağımız sebep Medinelilerin duydukları güven ve huzur ihtiyacıdır. Medine toplumunun çok parçalı yapısından dolayı karşılaştıkları bu sosyal sorunlara kendi iç dinamikleriyle bir çözüme ulaşmaları oldukça zor görünmekteydi. Kaldı ki maruz kaldıkları güvensizlik ve anarşi bizzat kendi yapıp ettiklerinin bir sonucuydu. Yüz yıldan fazla bir zaman bıkip usanmadan

³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 46; Algül, a.g.e, I, 251

savaşmışlar, ancak bu savaşların hiçbiri kalıcı bir çözüm getirmemiş, aksine her savaş bir sonrakini tetiklemiştir. Bu durumda ihtiyaç duydukları şey -bilincinde olsunlar ya da olmasınlar- yeni bir nefes yeni bir hayat ve yeni bir önderdi. İşte bu önder Hz. Muhammed (SAV) olmuş ve ihtiyaçlarının zorlaması, onların, İslâm'ın huzur veren tebliğine kalplerini açmalarını sağlamıştır.

Güvenlik ve sükûnete duyulan ihtiyaç kadar önemli bir diğer sosyal sebep, Medinelilerin Hz. Peygambere akraba oluşuydu. Resulullah (SAV)'ın baba tarafından Hazrec'e akrabalığı bulunmaktaydı. Kendileri Resulullah (SAV)'ın dayıları sayılıyordu. Bu akrabalık onları Hz. Peygamber (SAV)'e bağlayan bir etken olmuştur.⁴ Taif'teki acı tecrübenin Medine'de yaşanma ihtimali bu nedenle çok düşüktü. Zira Hz. Peygamber (SAV) dönemi Arap toplumunda kan bağı, günümüz insanları tarafından çok zor anlaşılacak kadar güçlüydü.

Bir başka sosyal sebep de Arap kültüründe kabilelerin sahip oldukları soy ve nüfuz üstünlüğüydü. Kur'an-ı Kerim'de de işaret edildiği gibi⁵ Kureyş kabilesi Kâbe'nin koruyucuları olarak saygın bir konumdaydılar. Ayrıca soylarının asaleti de Araplarca ünlüydü. Hz. Peygamberin böyle bir kabileye mensup olması, onu Medinelilerce muteber ve kabul edilebilir kılan diğer bir etken olarak sayılabilir. Tersini düşündüğümüzde Evs ya da Hazreclilerin kendilerinden daha aşağı kabul ettikleri bir kabileye mensup bir kişiye itaat etmeleri oldukça zordu.

Ayrıca İslâm'ın akrabaya önem verme, yoksulları gözetme, selamı yayma gibi toplumsal içerikli mesajları Medinelilerin İslâm'a girmesini sağlayan sebepler arasında yer almıştır. Bu mesajların uygulamaları muhtaç oldukları huzurun ve barışın İslâm'da olduğunu onlara göstermiştir. Böylece huzur arayan herkes İslâm'a koşmuştur.

⁴ Dürî, Abdulaziz, *İlk Dönem İslâm Tarihi*, İstanbul, 1991, s. 81

⁵ Kureyş, 106/1-4

C- EKONOMİK SEBEPLER

Medine'nin İslâmlaşmasında etkili olan değişik ekonomik sebepler de vardır. Medine halkının Mekke'ye kıyasla daha az mali güce sahip olması, Muhacirlerin şehre getirdiği ekonomik canlılık, Hz. Peygamber (SAV)'in Medine'de ekonomik hayatı Müslümanlar lehine çevirmek için kurduğu pazar bu sebeplerdendir. Bunların her biri şu şekilde açıklanabilir.

Birinci sebep Medine'nin fiziki yapısıyla da alakalıdır. Daha önce anlattığımız gibi Medine hurma bahçeleri ile ünlüydü.⁶ Bu yüzden de Medine, ekonomisi tarıma dayalı bir şehirdi. Ticaret Mekke ile kıyaslanmayacak kadar düşüktü. Mevcut ticaret sadece şehrin ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla yapılmaktaydı. Mekke gibi uluslar arası ölçekte ve büyük meblağlarla yönetilen bir ticaret yapılmamaktaydı. Bu durum Özellikle Medine'nin Arap nüfusu için geçerliydi. Yahudiler şehirdeki ticari faaliyetlerin önemli bir kısmını ellerinde tuttıkları gibi var olan tek pazaryerine de sahipti. Öte yandan Medine, Mekke gibi Kâbe'den kaynaklanan fazladan bir gelire de sahip değildi. Yukarıda da anlatıldığı gibi Mekkeliler Kâbe'nin kendilerine sağladığı avantajlar sayesinde etrafındaki bütün şehirleri kışkırtan bir ticari şehir haline gelmişti.

İnsan hayatında fakirliğin özgürlüğü kısıtlayıcı etkisi olduğu kadar zenginliğin de böyle bir kısıtlayıcılığı vardır. Biri özellikle davranışları kısıtlarken öteki bir ölçüde iradeyi kısıtlar. Fakirlik, yapılmak istenenleri maddi imkânsızlıklar yüzünden kısıtlarken aşırı ya da kişinin kaldırabileceğinden fazla zenginlik de yapılmak istenenleri psikolojik açıdan engeller. Mekke ileri gelenleri ellerinde tuttıkları ticareti kaybetmek, zenginliklerini paylaşmak, daha düne kadar aşağıladıkları fakir kimselerle bir arada bulunmak, ya da en kötüsü ticarete sergiledikleri ahlaksızlıklara ve zorbalıklara son vermek zorunda kalmak gibi korkuları yüzünden İslâm'a bir türlü yaklaşmıyorlardı. Medine'de kabilelerin ileri gelenleri dâhil birçoğunun bu denli büyük

⁶ Bkz. Çalışmamamızın 34-36. sayfaları

ticari kaygıları da bulunmamaktaydı. Bu nedenle kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Medine’de Mekke’deki gibi maddi kaygılarla İslâm’dan uzak durma vakalarına rastlanmamaktadır. Bu da halkın İslâm’a yaklaşma sebeplerinden birisi olmuştur.

İkinci sebep Muhacirlerin ticari tecrübelerini kullanıp Medine’de ekonomiyi Yahudilerin tekelinden yavaş yavaş çıkarmaya başlamalarıyla ilgilidir. Burada şu olayı da konu çerçevesinde nakletmek uygun olacaktır. Buhârî’de yer alan bir rivayete göre Abdurrahman b. Avf şunları anlatmaktadır: **“Biz Medine’ye hicret edip geldiğimizde Resulullah (SAV) benimle Sa’d b. Rebî arasında kardeşlik tesis etmişti. Bunun üzerine Sa’d bana: “Ben, mal cihetiyle Ensar’ın en zenginiyim. Malımın yarısını sana ayırdım. Sonra bak iki eşimden hangisini dilerse onu boşarım iddeti geçince onunla evlenirsin.” dedi. Abdurrahman b. Avf ise Sa’d’a şu cevabı vermişti: “Allah, ehlini ve malını sana mübarek eylesin. Benim bunlara ihtiyacım yoktur. İçinde ticaret yapılan bir çarşınız yok mu? Beni oraya götürünüz.” Sa’d: “Kaynuka çarşısı var” dedi ve onu oraya götürdü. Çok geçmeden Abdurrahman b. Avf Medine’de işinde ilerlemiş bir tüccar olarak kendini gösterdi.”**⁷ Bu olay bize gösteriyor ki Mekkeli Müslümanlar ticarete oldukça iyi durumdaydılar. Ve uygun ortamı buldukları yerde mesleklerini icra edebiliyorlardı. Oysa Medinelilerin ekseriyet itibarıyla böyle bir nitelikleri yoktu. Mekkelilerin bu yetenekleri şüphesiz bir kişi ile sınırlı kalmamıştır. Nitekim Hz. Osman ve Hz. Ebubekir ve daha pek çok muhacir Mekke’deki mesleklerini icra etmeye devam etmişlerdir. Örneklerin çoğalması Medinelileri de harekete geçirmiş ve Müslümanlar ekonomik hayatta etkin bir konuma gelmiştir. Böylece Medine halkı ticarete söz sahibi oldukça kendine olan özgüveni artmıştır. Bu başarılar, müşrik Arapları İslâm’a yönelten bir unsur olmuştur. Temelde bağlamı farklı olsa da burada müellefe-i kulûb Müslümanlarını hatırlamakta yarar vardır. Zira onlar da benzer bir şekilde Müslümanların ekonomik gücünden etkilenerek İslâm’a girmişlerdir. Aynı şekilde Ekonominin kademeli olarak Müslümanların eline geçtiğini gören Medineli müşrikler de İslâm’a yaklaşmışlardır.

⁷ Buhârî, Menakibu’l-Ensar, 3

Son olarak aktaracağımız sebep yukarıdakine benzer bir biçimde Medine'nin ekonomik hayatını Müslümanların kontrolüne almak için Resulullah (SAV)'ın yaptığı bir hamledir. Hz. Muhammed (SAV) Medine'ye hicret edince şehrinin tek çarşısının Yahudi Kaynuka kabilesinin elinde olduğunu görmüş ve alternatif bir Pazar yeri kurulmasını emretmiştir. Bu işe o derece önem vermiştir ki çarşının korunması için geceleri bekçi tayin etmiş ve herhangi bir sabotaj ihtimaline karşı Müslümanları uyanık olmaya çağırmıştır. Hz. Peygamber (SAV)'in bu önemi Müslümanları Medine ekonomisinde söz sahibi yapmıştır. Hal böyle olunca da Medineliler Müslümanlarla devamlı münasebet içinde olmuşlar ve kalpleri böylece İslâm'a ısınmıştır.

D- DİNÎ SEBEPLER

İslâm Tarihi kaynaklarında Medinelilerin İslâm'a giriş sebepleri anlatılırken, en çok söz edilen maddelerden biri de onların Medine'de yaşayan Yahudilerden dolayı peygamberlik müessesesine aşına olduklarıdır. Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde geçen ifadeler Yahudilerin Hz. Muhammed (SAV) hakkında detaylı bilgiye sahip oldukları anlaşılmaktadır. *“Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (o kitaptaki peygamberi), öz oğullarını tanıdıkları gibi tanır. Buna rağmen onlardan bir gurup bile bile gerçeği gizler.”*⁸ *“Ey ehl-i kitap! Neden doğruyu eğriye karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz?”*⁹ Ayetlerden de anlaşıldığı gibi Hz. Muhammed (SAV), Medine'ye gelince kitaplarındaki bilgileri gizlemiş ve daha önce Medinelilere anlattıklarını, kendi halklarından saklamışlardır. Tabi hepsi böyle davranmamıştır. Medineli Yahudi âlimi Abdullah b. Selam, Yahudilerde bulunan bazı bilgilere dayanarak Resulullah (SAV)'a bazı sorular yönelmiş ve aldığı cevapların ancak bir peygamber tarafından verilebileceğine kanaat getirerek Müslüman olmuştur.¹⁰

⁸ Bakara, 2/146

⁹ Tevrat'ta Hz. Muhammed (SAV) hakkında bilgi veren ayetler ancak üzerinde düşünülerek anlaşılabilir nitelikteydi. Tevrat âlimleri bunların gerçek manasını halktan gizleyerek Yahudilerin İslâm' girmelerini önüyorlardı. Bkz. Komisyon “Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir” Diyanet işleri başkanlığı yayınları, I-V, Ankara-2006, I,602

¹⁰ Buharî, Ehâdîsu'l-Enbiya, 1

Medineliler yine Yahudilerden edindikleri bilgilere göre gelecek peygamberin bir insan olacağını biliyorlardı. Oysa Mekke’de bazı kimseler eğer Allah (cc) bir peygamber gönderecekse bunun bir melek olması gerektiğini iddia ediyorlardı. Kur’an’da onların bu itirazları şu şekilde anlatılmaktadır. **“Muhammed'e (görebileceğimiz) bir melek indirilseydi ya! dediler. Eğer biz öyle bir melek indirseydik elbette iş bitirilmiş olur, artık kendilerine göz bile açtırılmazdı. Eğer peygamberi bir melek kılsaydık muhakkak ki onu insan suretine sokar onları yine düşmekte oldukları kuşkuya düşürürdük”**¹¹ Medine’de ise böyle bir itirazda bulunan çıkmamıştır. Çünkü onlar zaten peygamberlik hakkında Mekkelilerden daha detaylı bilgilere sahiptiler.

İkinci bir sebep de yine Medinelilerin Yahudilerle münasebetlerinden kaynaklanmaktadır. Yahudiler Medinelilerle yaptıkları savaşlarda yenildikleri zaman; “Bekleyin yakında bir Peygamber gelecek ve onun sayesinde sizi alt edeceğiz” diyorlardı. İlk Medineli Müslümanlar, bu sözleri peygamberimizle karşılaştıklarında hatırlamışlardır.¹² Yahudilerden özelliklerini duydukları bu peygamberi karşılarında görünce de onlardan önce davranarak Müslüman olma şerefini elde etmek istemişler ve belki de Yahudilerin peygambere tabi olarak elde etmeyi umdukları güce sahip olmak istemişlerdir. İlk buluşmada Hazreclilerin birbirlerine sarf ettiği şu sözler anlatılanları doğrular niteliktedir. **“Ey kavmimiz Vallahi bu Yahudilerin sizi onunla korkuttuğu peygamberdir. ... Dikkat edin bizden önce ona uymasınlar.”**¹³ Böylece bu ilk grup Müslüman olmuş ve hiç şüphesiz burada birbirlerine söylediklerini çevrelerine de telkin etmişlerdir. Zaten bu bilgiye aşına olan diğer Medineliler de İslâm’ı kabul etmekte Mekkeliler gibi zorlanmamışlardır.

¹¹ En’am, 6/8-9; Ayrıca bkz. Hud, 11/12

¹² İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 46

¹³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 46

Son olarak dinî sebepler arasında sayabileceğimiz bir diğer faktör de Medine şehrinin İslâm'dan önce, hiçbir zaman Mekke gibi dini bir merkez olmamasıdır. Mekke, gerek Kâbe'nin varlığından kaynaklanan durumu gerekse de tapındıkları en büyük putların burada bulunması nedeniyle canlı bir dini hayata sahipti. Mekke'nin içinde herkesin kendine ait putu dışında bütün hicaz müşrikleri tarafından bilinen Hübel, İsaf, Naile putları bulunmaktaydı.¹⁴ Bu sebeple de Puta tapıcılık ve bağlantılı bütün inanışlar halk içinde çok derinlere kök salmıştı. Medine'de ise şehrin Arap halkı müşrik olmakla beraber Mekke'deki kadar koyu bir inanca sahip değildi. En büyük putları olan Menat bile Medine içinde değildi. Menat putu Kızıldeniz sahiline yakın bir yerde Şehirde kilometrelerce uzaktaydı. Durum böyle olunca Mekke'deki kadar onlara sürekli putperestliği hatırlatacak ve şirk'in kalplerinde iyice yer etmesine yol açacak etkili bir sebep bulunmamaktaydı. Bu durumun Medine'de yerleşmiş Arapların İslâm'a girmelerinde kolaylık sağladığı düşündürmektedir.

E- İSLÂMLAŞMAYI KOLAYLAŞTIRAN FAALİYETLER

Hz. Muhammed (SAV), Medine'ye hicretinin hemen akabinde yeni İslâm toplumunun sağlam temellere oturmasını sağlayan bir dizi faaliyette bulundu. Böylece yeni kurulan İslâm toplumu her türlü tehlikeye karşı bir anlamda sigortalanmış oldu. Resulullah (SAV)'ın uygulamaya koyduğu faaliyetlerin ilki bir cami inşa edilmesi idi. İkinci olarak Muhacir ve Ensar arasında bir kardeşlik tesis ederek kaynaşmalarını sağladı. Son olarak da Medine'deki Yahudiler ve müşriklerle bir antlaşma yaparak siyasi açıdan Müslümanların şehirdeki konumunu sağlamlaştırdı. Bu icraatlar, hicretten sonra uygulanmaya konulduğu ve başlamış olan İslamlaşmayı pekiştirici unsurlar olduğu için, bunları İslamlaşma sebeplerinden ayrı olarak ele almayı uygun gördük. Bunların her birini konumuz bağlamında tek tek şöyle izah edebiliriz.

¹⁴ Çağatay, Neşet, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971, s. 106-107

1. Mescid-i Nebî ve Medine'nin İslâmlaşmasındaki Rolü:

Hız. Peygamber (SAV) Medine'ye girmeden hemen önceki durağı olan Kuba'da derhal bir Cami inşa edilmesini istemiş ve kendisi de bizzat bu mescidin yapımında çalışmıştır. Aynı şekilde Medine'ye varduktan sonra da yaptığı ilk işlerden birisi Mescid inşa etmek olmuştur. Resulullah (SAV) Medine'deki ilk günlerinde namaz vakti nerede bulunuyorsa hemen orada cemaatle namaz kılıyordu. Ancak bu çok uzun sürmemiş ve Neccaroğullarından Sehl ve Süheyl adında iki öksüz çocuğa ait arsa, on altın karşılığında Hız. Ebu Bekir tarafından satın alındıktan sonra İnşa süreci derhal başlatılmış ve imkânı olan herkes mescidin inşasına katılmıştır.

Mescid-i Nebî'nin, konumuz açısından önemli gördüğümüz başlıca fiziki özellikleri üzerinde durmak yerinde olacaktır. Mescid, namaz kılmak fonksiyonu yanında başka ihtiyaçlar için de tasarlanmıştı. Mescide bitişik şekilde ve kapıları mescidin içine doğru açılan odalarda Hız. Peygamber (SAV) ve mübarek eşleri kalıyordu. Kiblenin tersi istikamette ise fakir ya da Hız. Peygamber (SAV)'den bir şeyler öğrenmek isteyen Müslümanların barınması için bir bölüm yer alıyordu. Bu bölüm İslâm Tarihine "*Suffe*" olarak geçmiştir. Hizâne ya da müşrife denilen ve sonraki yıllarda ganimet eşyası ile devlete ait malların konulduğu bir depo da yine mescide bitişik odalardan biriydi.

Mescid-i Nebî yeni kurulmuş olan İslâm toplumu için hayati derecede önem taşıyordu. Yeni toplumun İslâmî temellere dayalı olarak inşası buradan yapılacaktı. İslâmiyet'in ilk yıllarında Mescid-i Nebî, bütün resmi faaliyetlerin gerçekleştirildiği bir mekândı. Hız. Peygamber (SAV)'in şahsında topladığı çeşitli vasıflar nedeniyle Mescid de devlet merkezi, okul, askeri karargâh veya adalet sarayı olabiliyordu.¹⁵

Kuruluşundan itibaren Mescid-i Nebî'de ilim meclisleri oluşturulmuştur. Yeni dine ait her ne varsa bu mescitte öğretiliyor ve öğreniliyordu. Cevabını bulamadığı bir

¹⁵ Bozkurt, Nebi-Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "*Mescid-i Nebevî*", DİA, I-XXXII, c. XXVIII, Ankara, 2003, ss.281-290, XXIX, 288

sorusu olan mescide koşuyordu. Her namaz vaktiyle beraber Müslümanlar bir araya geliyor fikir alışverişinde bulunuyorlardı.

Çoğunlukla Müslümanların yoksul kesiminden oluşan Ashab-ı Suffe, geceli gündüzlü ilim öğreniyordu. Bu eğitim ve öğretim faaliyetleri, gelecekte İslâm toplumunun ihtiyaç duyduğu ilim adamlarının yetişmesine imkân tanımıştır. Bu anlamda Suffa okulunun, İslâmi ilimlerin öğretildiği bütün okulların çekirdeği olduğunu söyleyebiliriz.¹⁶ Suffa ehlinin önemli bir kısmı daha ziyade Kur'an kıraatiyle meşgul oluyorlardı. Bu nedenle onlara Kaari denildiği de oluyordu.¹⁷ Ancak Suffe'de devamlı olarak bulunanlar dışındakilerin her zaman bu bilgileri öğrenme imkânları mevcut değildi. Bu nedenle Resulullah (SAV) haftanın belli gün ve saatlerinde sohbet ederek Müslümanların aydınlanmalarını sağlamıştır.

Özellikle eğitim yönü itibariyle ele alındığında Mescid-i Nebi'nin, Medineli Müslümanların İslâm'ı öğrenmelerinde etkili olduğundan kuşku yoktur. Zira o güne kadar her türlü koşulda Hz. Peygamberin yanında yer alan Muhacirler Kur'an ayetlerinin indirilen kısmına muttali idiler. Ensar ise uzakta öğrenebildiği kadarıyla İslâm'dan haberdardı. O günün eğitim, ulaşım ve haberleşme imkânlarını göz önünde bulundurduğumuzda bunun da yeterli miktarda yapılamadığını düşünebiliriz. Mus'ab b. Umeyr'in faaliyetleri çok faydalı olmakla birlikte bizzat Resulullah (SAV)'ın gözetiminde yapılacak eğitim çalışmaları daha etkili ve faydalı olacaktı. Daha ziyade yeni Müslümanların İslâm'ın inceliklerini kavramalarını sağlama noktasında Mescidin çok önemli fonksiyonları olmuştur. Ensar bu nedenle ve Hz. Peygamberin teşvikleriyle Suffe ehline sahip çıkmış, onları koruyup gözetmiştir. İbn Hacer, Muhammed b. Sirin'e dayanarak aktardığı rivayetinde, Sa'd b. Ubade'nin her gün 80 kadar öğrencinin yiyecek

¹⁶ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 768, Muhammed Hamidullah Suffa okulu için "İlk İslâm Üniversitesi" tabirini kullanmaktadır.

¹⁷ Hamidullah, a.g.e, II, 770

ve ieeğini temin ettiğini –buna günümüz diliyle burs vermek de diyebiliriz-belirtmektedir.¹⁸

O dönemde, toplumun huzurunu bozan, öldürme ve hırsızlıkla ön plana çıkan fakirlerin yanında Suffe fakirlerinin Hz. Muhammed (SAV)'in gözetiminde terbiye ve ilme verdikleri önem ve imanları İslâm'ın toplumdaki müspet etkisinin çok güzel bir örneğidir.¹⁹Bu rnek hayatlar diğer insanların da ilgisini çekiyor ve onları İslâm'a yönelten bir sebep oluyordu.

Mescid-i Nebi eğitim faaliyetleri yanında idari görevler de yüklenmiştir. Medine'de bir nevi hkmet konağı görevi görmüş ve Müslümanların karşılaştıkları her türlü soruna burada çözüm aranmiştır. Ayrıca Resulullah (SAV)'ı arayan herkesin ilk olarak başvuracağı yer Mescid olmuştur. Bu göreviyle Mescid Medineli Müslümanlar için toplayıcı bir rol üstlenmiştir. Böylece Müslümanlar dağınıklıktan kurtulmuş tek kaynaktan bütün sorunlar giderilmeye çalışılmıştır. Öte yandan henüz İslmlaşmanın çok erken bir döneminde bulunulduğu için etraftan gelebilecek her türlü tehlike de burada görüşülmüş ve karara bağlanmiştır.

Netice olarak Mescid-i Nebi'nin varlığı Müslümanlar için hem moral açıdan hem de idari ve sosyal işleyiş açısından son derece faydalı olmuş ve İslâm'ın yayılmasına ve Medine'ye yerleşmesine belki de en büyük katkıyı yapan kurum olmuştur.

2. Kardeşlik Tesisi (Muâhât)

Hz. Peygamber (SAV)'in Medine'ye hicretinden sonra gerçekleştirdiği en önemli icraatlardan birisi de Ensar-Muhacir kardeşliğini tesis etmesidir. Ancak bu kardeşlik genel bir tavsiye yahut kabilelerin birbirleriyle ittifakları şeklinde olmayıp tek fertler birbirlerine kardeş ilan edilmişlerdir. Nitekim Hicret'e henüz izin verildiği

¹⁸ İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, Tahkik, İbrahim ez-Zeybak-Adil Mürşid, Müessesetü'r-Risale, 1995, I-IV, c.I, 695

¹⁹ Umeri, Ekrem Ziya, "Medine Toplumu" ev. Nureddin Yıldız, Risale Yayınları İstanbul, 2007, s.96

dönemde Hz. Peygamber (SAV) “...Mekke’den çıkmak isteyenler, Medine’ye gitsinler, orada Müslüman kardeşleriyle birleşip kaynaşsınlar. Allah (cc) onları size kardeş yaptı. Beldelerini de sizin için güven ve huzur bulacağınız bir yurt kıldı.”²⁰ Derken genel bir kardeşliği önceden ifade etmişti. Ancak Medine’de benzer bir bir konuşmayla yetinilmemiş detaylı bir çalışma yapılmıştır.

Buharî’de geçen bir rivayette muâhâtın yapılışı şu şekilde anlatılmaktadır: “Hicretten yaklaşık beş ay sonra Mescid-i Nebevî’nin inşaat günlerinde Hz. Peygamber (SAV), Muhacirlerle Ensardan kırk beşer kişiyi Enes b. Mâlik’in evine çağırdı ve “İslâm dininde hılf yoktur, din kardeşliği vardır” diyerek bunların arasında ikişer ikişer kardeşlik akdetti; diyet ve fidye meseleleri dâhil olmak üzere karşılıklı sorumluluk ve yükümlülüklerini açıkladı.”²¹ Bu rivayete göre muâhâta doksan kişi katılmıştır. 100 kişi yahut 44, 82 diyenler de vardır. Makrîzî bu rakamı 186 olarak vermektedir.²² Rakamların üzerinde bu kadar durmamızın sebebi kemiyetin önemli olmadığını açıklamak içindir. Yukarıdaki sayıların hiçbirisi Medine’deki Müslümanların sayısı ile eşit değildir. Önemli olan da Ensar-Muhacir kardeşliğine kaç kişinin katıldığı değil elde edilen sonuçtur.

Muâhât, İslâm toplumunda bütünleşmenin gerçekleşmesine ve o günkü sosyo-kültürel ve ekonomik problemlerin çözümüne büyük kolaylıklar getirmiş, özellikle hılf denilen cahiliye âdetini ortadan kaldırarak daha insani ve İslâmî olan kardeşliği getirmiştir. Çünkü hılf daha çok kabileler arası savaşlarda yahut çeşitli fitne ve kötülüklerde bir araya gelmek için yapıldı. Muâhât ise toplumsal huzur ve barışa yönelik olarak icra edilmiştir. Yurtlarından ayrı düşmüş ve çeşitli ekonomik ve sosyal problemlerle boğuşan Muhacirlerin mahzunluğu yapılan bu anlaşmayla bir nebze giderilmiştir. Öte yandan Ensarın İslâmlaşma sürecine önemli katkıları olan muâhât, Medine ile Mekke arasında bir nevi vahiy köprüsü kurulmasını sağlamıştır. Mekkeli Müslümanlar o güne kadar ki dinî bilgi ve birikimlerini yeni kardeşlerine aktarmış ve

²⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 128

²¹ Buhari, *Menakibu’l-Ensar*, 5,7

²² Makrizi, *İmtau’l-Esma*, I, 69

onların İslâm'a dair bilgi açıklıklarını doyurmuştur. Kardeşlik tesisi her iki zümreye ait insanların ortak bir karakter ve seciye kazanmalarına da yöneliktir. Bir ömür cahiliye karanlığında yaşamış ve hayat doğrultusunda belli bir karaktere bürünmüş insanların bunu terk edip İslâmî bir kimliğe bürünmelerinin en güzel yolu bunu yaşayarak hayatına uygulayan insanlarla yakınlaşmalarıydı. Resulullah (SAV) elbette bütün bu faydaları göz önünde bulundurarak kardeşlik müessesini kurmuş ve bizzat olayın içerisinde yer almıştır. Pekâlâ, arkadaşlarından birisini görevlendirip, “şu şu kimseleri birbiriyle kardeş ilan et!” diyebilirdi. Ancak kendisi bizzat insanları toplamış ve bu kuruma verdiği önemi herkesin iyice kavramasını sağlamıştır.

Ensar Resulullah (SAV)'ın son derece önem verdiği kardeşlik müessesesine aynı derecede önem vermiş, bu uğurda büyük fedakârlıklar sergilemişlerdir. Birçoğu malını mülkünü nesi varsa hepsini Mekke'den fakirlik içinde gelen kardeşleriyle bölüşmüştür. Hatta ilk zamanlarda Kur'an'ın ayetiyle kardeşler birbirlerine mirasçı dahi oluyordu. *“İman edip de hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihat edenler ve (muhacirleri) barındırıp yardım edenler var ya, işte onların bir kısmı diğer bir kısmının dostlarıdır. İman edip de hicret etmeyenlere gelince, onlar hicret edinceye kadar size onların mirasından hiçbir pay yoktur. Eğer onlar din hususunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavim aleyhine olmaksızın (o Müslümanlara) yardım etmek üzerinize borçtur. Allah yapacaklarınızı hakkıyla görmektedir.”*²³ Ancak sonra gelen ayetler mirasın sadece akrabalar arasında gerçekleşebileceğini emretmiş ve böylece bu ayetin hükmü kaldırılmıştır. *“Sonradan iman eden ve hicret edip de sizinle beraber cihad edenler de sizdendir. Allah'ın kitabına göre yakın akrabalar birbirlerine (vâris olmağa) daha uygundur. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilendir.”*²⁴

Muâhâtın bazı siyasi faydaları da olmuştur. Medine'ye kral olma hayalleri suya düşen ve bundan dolayı derin bir hayal kırıklığı içinde olan münafıkların başı Abdullah

²³ Enfal, 8/72

²⁴ Enfal, 8/75

b. Übey b. Selûl ve Mekkeli müşriklerin düşmanca tavırları ve tehditleri Ensar-Muhâcir kardeşliği karşısında eriyip gitmiştir.²⁵ Ayrıca Yahudilerin muhtemel bir tehlike yaratmaları ihtimali de dışarıya karşı verilen bu güçlü birlik ve beraberlik mesajı sayesinde en alt seviyeye indirilmiştir. Elbette bu siyasi kazanımlar kendini ifade edebilmek için her zaman barış ortamına ihtiyaç duyan İslâm için müspet gelişmeler olmuştur.

Netice olarak Müslümanlar, aralarındaki kardeşlik tesisinden büyük faydalar elde etmişlerdir. Körpe İslâm toplumunun tutunduğu dayanaklardan birisi olarak Medine şehrinde İslâm'ın insanların kalplerine nüfuz etmesini sağlamıştır.

3. Medine Antlaşması

Resulullah (SAV)'ın Medine'de yaptığı icraatlar arasında ayrı bir önemi olan Medine antlaşması şehirde bulunan farklı etnik ve dini gruplar arasında yapılmıştır.²⁶ Yapılan antlaşmaya göre Şehre yapılacak herhangi bir saldırıya karşı şehir sakinleri hep beraber karşılık verecek ve birbirlerini savunacaklardı.

İdarî hayatın düzenlenmesine yönelik bu antlaşma ile Müslümanların Medine'de bir sığıntı, geçici bir topluluk veya Mekke'deki gibi hor görülen insanlar olmadığı tam tersine şehrin e önemli siyasî ve dinî topluluğu olduğu herkese gösterilmiştir. Antlaşma ile Müslümanların kendilerine güvenleri artmış, böylece iman ettiği takdirde ezilecek, zulme ve haksızlıklara maruz kalacak bireyler değil aksine Medine'de şeref ve izzetle dolaşan kişiler olacaklarının bilinciyle hareket etmişlerdir. Bundan sonra Müslümanlar elde ettikleri kazanımların sağladığı avantajla daha rahat tebliğde bulunabilmişler, her geçen gün Müslümanlar için daha elverişli şartlar hazırlamıştır.

²⁵ Algül, Hüseyin, “*Muâhât*” DİA, I-XXXII, XXX, İstanbul, 2005, ss. 308-309

²⁶ İbn Hişâm, “*es-Sîre*” II, 126-130; Muhammed Hamidullah bu anlaşmanın tarihteki ilk anayasa olduğunu belirtir. Bkz. *İslâm Peygamberi*, I, 189

4. Diğer Çalışmalar

Resulullah (SAV) özellikle Müslümanlar arasında İslâmi bir kültürün teşekkülüne yönelik adımlar da atmıştır. Bazı uygulamalar Müslümanlar arasında İslâmî bir atmosfer oluşturma, onlara kendi sosyal çevrelerini oluşturma imkânı vermiştir. Örneğin Resulullah (SAV) Medine'deki ilk hadisinde “ Selamı yayınız! Rast geldiğinize açıkça selam veriniz, muhtaçlara yemek yediriniz, akrabınıza yemek yediriniz ve onları ziyaret ediniz, herkesin uykuda olduğu bir sırada geceleyin namaz kılınız. (Böyle yaparsanız) selâmetle Cennete girersiniz” buyurmuştur. Hz. Peygamberin bu öğütlerinin her birisi kendi başına ayrı faydalar taşımaktadır. Ayrı ayrı detayına girmeyeceğimiz bu nasihatlerin Medineliler tarafından derhal uygulamaya konulduğunda şüphe yoktur. Elbette bu ve benzeri güzellikleri gören Medineli müşrik Araplar yapılan davetlere bigâne kalmıyor ve İslâm'a koşuyorlardı. Zira bu emirler sosyal içerikleri ile toplumun muhtaç olduğu insanî ve ahlâkî kurallardı.

Akla “bu emirler zaten Mekke döneminde de mevcut değil miydi, peki orada neden Medine'deki etkiyi yaratmadı?” gibi bir soru gelebilir. Yukarda da değindiğimiz gibi bu güzelliklerin ortaya çıkması uygulanmalarıyla mümkündür. Oysa Mekke'de daha işin başında müşrik ileri gelenler İslâm'a karşı çıkmışlar, bu sebeple de İslâm bir toplumsal uygulama biçimini alamamıştı. Medine'de İslâm'ın toplumsal yansımaları ortaya çıkınca insanlar bizzat şahit oldukları bu dini kabul etmekte tereddüt etmediler.

SONUÇ

Hz. Muhammed (SAV), peygamberliğinin ilk on üç yılını geçirdiği Mekke’de pek çok sıkıntıya maruz kalmıştır. Bu süreçte peygamberliğinin onuncu yılında, çevrede bulunan diğer şehirleri inceleyerek, uygun bulduğu Taif’e bir yolculuk yapmış ve oranın ileri gelenlerini İslâm’a davet etmiştir. Ancak Taifliler de kendisine sıkıntı vermekten geri durmamışlardır. Yine de azminden bir şey eksilmeyen Resulullah (SAV), tebliğ çalışmalarını hac mevsiminde yoğunlaştırarak devam etmiştir. Bu çalışmalarını nübüvvetin on birinci yılında, Hazrecli bir grubun İslâm’ı kabul etmesiyle meyvesini vermiştir. İslâm’la tanışan bu grup, ertesi yıl on iki kişilik bir katılımı birinci Akabe biatini gerçekleştirmiştir. Hz. Peygamber (SAV)’in görevlendirdiği Mus’ab b. Umeyr ve Ensar ileri gelenlerinin üstün gayretleri sonucu Medine’de İslâm benimsenmeye başlanmıştır. Ertesi yıl yetmiş beş kişilik bir grupla Mekke’ye gelen Medineli Müslümanlar, ikinci Akabe biatini yapmış ve Hz. Peygamber (SAV)’i Medine’ye davet etmişlerdir.

Hicretten önceki iki yılda Medineliler, ya İslâm’ı kabul eden, ya sempati duyan ya da merakla inceleyip öğrenen kişiler haline gelmişlerdir. Medine, kısa bir süre içinde büyük bir değişim geçirerek İslâm’ın en önemli merkezi haline gelmiştir. Bu değişimin siyasî, sosyal, ekonomik veya dinî pek çok sebebi olmuştur.

Siyasi bir kargaşa içinde olan, bu nedenle de toplumsal huzurun olmadığı Medine, bir çözüm arayışı içindeydi. Bu çözümü adil, barışçı ve herkese güven verecek bir kişinin önderliğinde arıyorlardı. Hz. Muhammed (SAV)’le Mekke’de karşılaşp onun teklifini aldıklarında, aradıkları kişinin o olduğunu hissetmişler ve bunu birbirlerine telkin etmişlerdir.

Yahudilerin bir peygamber beklentisi içinde olduklarından haberdar olan Medine halkı, onların beklediği peygamberin özelliklerine uygun kişinin Hz. Muhammed (SAV) olduğunu anlamışlardır. Bu münasebetle Yahudilerin aksine

herhangi bir çıkar ve ırk kaygısı taşımaksızın derhal Hz. Peygamber (SAV)'i tanımış ve kabul etmişlerdir.

Hazrec kabilesinin Resulullah (SAV)'a akrabalığı da Medine'nin İslâm'ı benimsemesinde etkili olmuştur. Hz. Peygamber (AS)'e bu yakınlıkları kalplerinde bir ülfet meydana getirmiş ve daveti kabul etmek hususunda onlara kolaylık sağlamıştır

Mali açıdan Mekke'nin zengin tüccarları kadar hırs içinde bulunmayan ve çıkarları uğruna hakkı inkâr edecek kadar gözleri körelmiş olmayan Medinelilerin bu yapıları da onları İslâm'a yakınlaştıran bir unsur olmuştur.

Mekke'deki gibi çevresi putlarla doldurulmuş Kâbe merkezli bir yapılanmanın olmayışı, bu yapılanma içinde çıkar eksenli reislerin duygusal tahriklerinden –Abdullah b. Übey b. Selûl dışında- uzak olmaları da Medine'de İslâm'ın yayılmasında kolaylaştırıcı bir etki yapmış olabilir.

Tezin bölümleri içinde kısmen detayları verilmiş olan bütün bu sebepler bir yana, Yüce Allah'ın (cc) teyidi ve yardımı ile tarih boyunca bütün İslâm Medeniyetinin müjdecisi olacak hayırlı gelişme, İslâm'ın yayılışı Medine Merkezli olarak gerçekleşmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

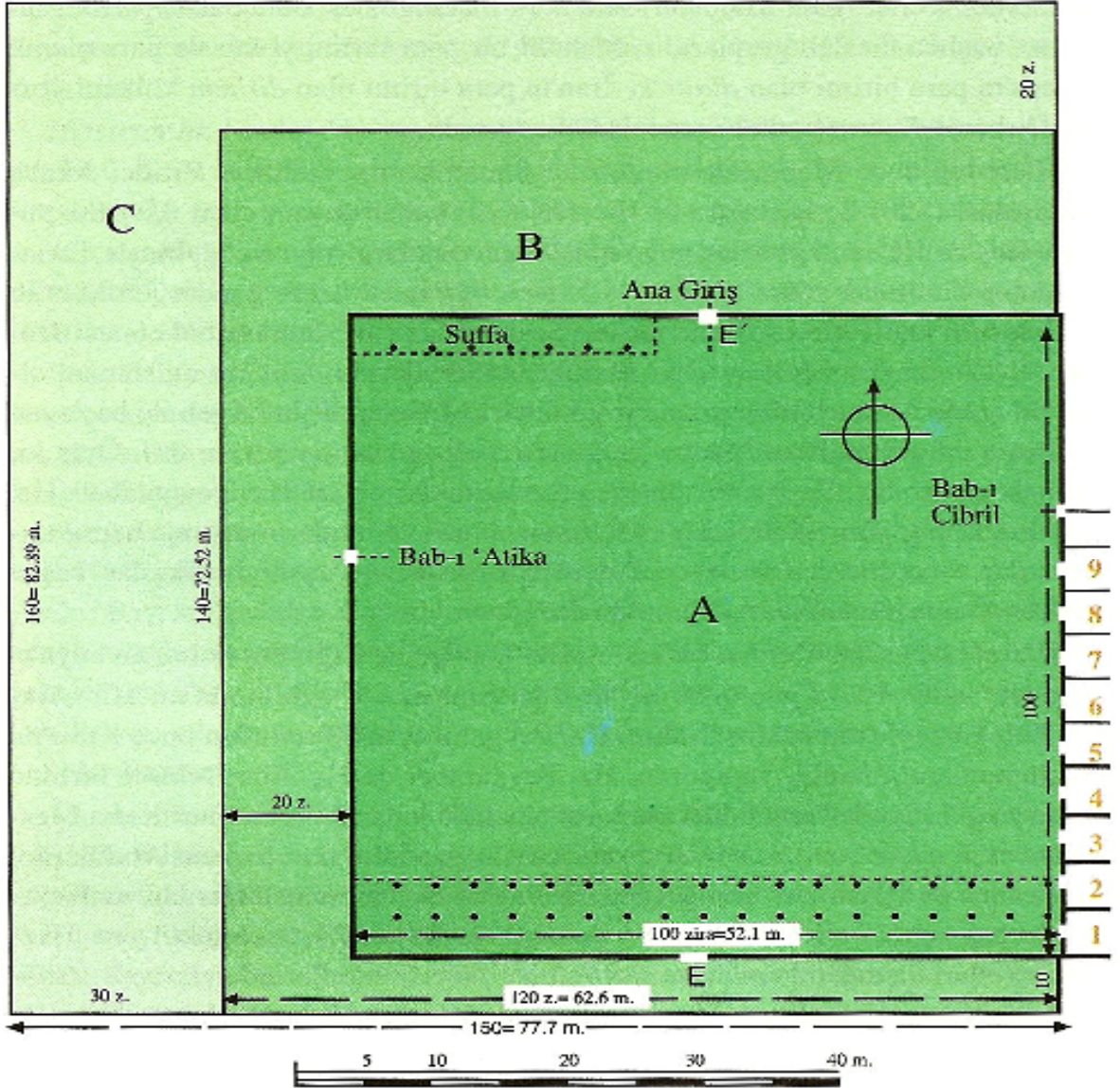
- Algül, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, Gonca Yay., İstanbul, trs., I-IV
-----, “Evs”, *DİA*, I-XXXII, c. XI, İstanbul, 1988, ss. 391-392.
-----, “Muâhât” *DİA*, I-XXXII, c. XXX, İstanbul, 2005, ss. 308-309
- Apak, Âdem, *Asabiyet ve Erken Dönem İslâm Siyasî Tarihindeki Etkileri*, Düşünce Kitabevi, İstanbul, 2004
- Aydın, Mustafa, *İslâm’ın Tarih Sosyolojisi* Pınar Yay., İstanbul, 2001
- Baş, Eyüp, *İslâm’ın ilk Döneminde Müslüman Yahudi İlişkileri* Gökkuşbu Yay. İstanbul, 2004
- Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Cabir, *Fütûhu’l-Büldân*, Müessesetü’l-Maarif, Beyrut, 1968
- Bozkurt, Nebi - Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “*Medine*”, *DİA*, I-XXXII, c. XXVIII, Ankara, 2003, ss.305-308
-----, “*Mescid-i Nebevî*”, *DİA*, I-XXXII, c. XXVIII, Ankara, 2003, ss.281-290
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahihu’l-Buhârî*, Şeriketu Dari’l-Erkam b. Ebi’l-Erkam, Beyrut, ts.
- Çağatay, Neşet, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971
- Çelikkol, Yaşar Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, *Hiz. Peygamber Döneminde Medine’de Su Kaynakları*, Y. 2004 c.3, www.e-Sosder.com
- Çubukçu, Asri, “Buas”, *DİA*, I-XXXII c. VI, İstanbul, 1992,ss.340
- Dermengheim, Emile, *Hiz. Muhammed (AS) ve Risâleti*, çev. Ahmet Ağırakça, İnsan Yay., İstanbul, 1997

- Derveze, İzzet, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed (AS)'in Hayatı*, çev. Mehmet Yolcu, İstanbul, 1998 I-III
- Dûrî, A. Abdulaziz, *İlk Dönem İslâm Tarihi*, çev. Hayrettin Yücesoy İstanbul, 1991
- Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhaki, *Delâilü'n-Nübüvve*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1988
- Goitein, S.D., *Yahudiler ve Araplar Çağlar Boyu İlişkileri*, çev. Nuh Aslantaş-Emine Buket Sağlam, İstanbul, 2004
- Günaltay, Şemsettin, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 1997
- Halebî, Ali b. Burhaneddin, *İnsânü'l-Uyûn*, I-III, Mısır, 1964
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhamed b. Muhammed, *el-Kâmil fi't-Târih*, tahkik, Ebu'l-Fidâ, Abdullah el Kâdi Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1987
- İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Tahkik, İbrahim ez-Zeybak-Adil Mürşid, Müessesetü'r-Risale, 1995, I-IV
- İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdulmelik, *Es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-V, tahkik, Fethi Enver ed-Dâbü'lî, Daru's-Sahabe, Tanta, 1995
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, tahkik, Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Hicr li't-Tabaa, 1997
- , *Kur'ani'l-Azîm*, tahkik, Halil el-Mîs, Daru'l-Kalem, Beyrut, ts.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd ez-Zührî, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kübrâ*, Kahire, ts.
- el-Hatib eş-Şirbini, Şeyh Muhammed, *Muğni'l-Muhtâc*, Haznedar Ofset Matbaası, İstanbul, 1958
- Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsîr*, Diyanet işleri başkanlığı yayınları, I-V, Ankara, 2006
- Küçükkeskici, Mustafa, *Hz. Peygamber (SAV) Döneminde Medine'nin Sosyal Yapısı* SÜSBE, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 1999

- el-Makrîzî, Takiyuddin Ahmed b. Ali, *Dürerü'l-Ukûdü'l-Ferîd fî Teracimi'l-A'yâni'l-Müfid*, Darü'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 2002
- , *İmtâ'u'l-Esma'*, Tahkik Muhammed Abdulhamid en-Nemîsî, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-ts.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'la, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani v. dgr., İnsan Yay., İstanbul, 1997
- , *Tarih boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, çev. Ahmed Asrar, Pınar Yay., İstanbul, 1992, I-III
- Abdullah b. Mahmud El-Mevsîlî, *El-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2005
- Muhammed Hamidullah, *Resulullah Muhammed*, çev. Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1992
- , *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İmaj Matbaası, Ankara, 2003
- , *"Asr-Saadet Öncesi Medine'de Sosyo-Ekonomik Hayat"*, çev. İhsan Süreyya Sırma, *Bütün yönleriyle Asrı Saadette İslâm*, Ed. Vecdi Akyüz, Beyan Yay. İstanbul, 2006
- , *"İslâm Müesseselerine Giriş"*, çev. İhsan Süreyya Sırma, Beyan Yay., İstanbul, 1992, s.46
- Önkal, Ahmet, *"Hazrec" DİA*, I-XXXII c.XVII, İstanbul, 1998, ss.143-144
- , *"Akabe Biatleri" DİA*, I-XXXII c. III, İstanbul, 1998, ss.211
- Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed (AS) ve Evrensel Mesajı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003
- Semhûdî, *el-Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, Kahire, 2005, I-II
- İmam Şibli, *Peygamberimizin Hayatı*, Çev. Ahmet Karataş, Timaş Yay., İstanbul, 2005
- Taberi, Ebi Cafer, Muhammed bin Cerir, *Tarihu'l-Rusül ve'l-Mülûk*, Darü'l-Maarif bi'l-Matar
- Umeri, Ekrem Ziya, *Medine Toplumunu* çev. Nureddin Yıldız, Risale Yay., İstanbul, 2007

Watt, Montgomery, *Hz. Muhammed Mekke'de*, çev. M. Rami Ayas-Azmi Yüksel,
Ankara, 1986

EK II: MESCİD-İ NEBEVÎ'NİN PLANI*

* Bu harita İbrahim Sarıçam'ın "Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı" kitabından uyarlanmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Yeri ve Yılı:	Nusaybin, 1981		
Öğr. Gördüğü Kurumlar:	Başlama Yılı	Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise:	1993	1999	Mardin İmam Hatip Lisesi
Lisans:	1999	2003	U.Ü. İlahiyat Fak.
Yüksek Lisans:	2003		U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doktora:

Medeni Durum:	Evli
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi:	İyi derecede Arapça ve İngilizce

Çalıştığı Kurumlar:	Başlama ve Ayrılma Tarihleri	Çalışılan Kurumun Adı
1.	10.03.2004 -	Milli Eğitim Müdürlüğü

Yurtdışı Görevleri:

Kullandığı Burslar:

Aldığı Ödüller:

Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Topluluklar:

Editör veya Yayın Kurulu Üyelikleri:

Yurt İçi ve Yurt Dışında katıldığı Projeler:

Katıldığı Yurt İçi ve Yurt Dışı Bilimsel Toplantılar:

Yayımlanan Çalışmalar:

Diğer:

Fethullah Zengin